Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Facultatea de Filologie și Istorie

Catedra de istorie și științe sociale

Igor SAVA

Metode de cercetare și aplicare a surselor istorice medievale

RECOMANDĂRI METODICE

Chișinău, 2024

Lucrarea a fost aprobată pentru editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în ședința din 18.12.2024, proces-verbal nr. 5.

Autor:
Igor SAVA, doctor în istorie, conferențiar universitar, Catedra de istorie și științe sociale, Facultatea de Filologie și Istorie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Recenzenți:
1. Sergiu MATVEEV, doctor în istorie, conferențiar universitar, Departamentul istoria românilor, universală și arheologie, Universitatea de Stat din Moldova
2. Silvia CHICU, doctor în istorie, conferențiar universitar, Catedra de istorie și științe sociale, Facultatea de Filologie și Istorie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII
DIN REPUBLICA MOLDOVA

Sava, Igor.

Metode de cercetare și aplicare a surselor istorice medievale: recomandări metodice / Igor Sava; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Filologie și Istorie, Catedra de Istorie și Științe Sociale. – Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP UPSC). – 184 p.: fig., tab.

Referințe bibliogr. la sfârșitul părților. – [100] ex.

ISBN 978-9975-48-205-9.

37.091:94(075.8)
S 28

© Igor SAVA, 2024
© CEP UPSC, 2024

Tipar executat la Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069

CUPRINS

PRELIMINARII 5

PARTEA I. CERCETAREA ȘI APLICAREA SURSELOR ISTORICE MEDIEVALE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR 8

TEMA1. ȘTIINȚELE „AUXILIARE" VERSUS ȘTIINȚA ISTORICĂ 9
1. Abordări teoretice privind științele „auxiliare" și coraportul lor cu *Istoria* 10
2. Clasificarea științelor speciale istorice 12

TEMA 2. TIPURILE DE SURSE ISTORICE. CLASIFICAREA LOR 13
1. Noțiunea de sursă istorică și accepțiile ei 18
2. Clasificarea surselor istorice 22
3. Sursele arheologice 29
4. Surse primare, secundare și terțiare 32
5. Limitele surselor istorice 35

TEMA 3. METODE ȘI TEHNICI DE STUDIU ȘI APLICAREA SURSELOR MEDIEVALE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL ISTORIC SUPERIOR 38
1. Argumente privind necesitatea studierii și aplicării surselor primare 39
2. Metode și procedee de lucru cu sursele scrise 41
3. Etapele criticii sursei în cercetarea istorică 50
4. Comentariul unei surse istorice: repere metodice 53

TEMA 4. STUDIEREA ȘI APLICAREA SURSELOR VIZUALE ȘI FIGURATIVE 64
1. Abordări despre imagine și vizualizare 65
2. Principii și metode de cercetare a imaginii 68
3. Metoda E. Panofsky 70
4. Sistemul analitic descriptiv al imaginilor medievale 75
5. Principii și metode de analiză a surselor figurative medievale 82

BIBLIOGRAFIE 117

PARTEA II. STUDIEREA ȘI APLICAREA SURSELOR ISTORICE MEDIEVALE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL GENERAL, TREAPTA LICEU 122

TEMA 1. ROLUL SURSELOR ÎN STUDIEREA TRECUTULUI. CONSIDERAȚII DIDACTICE 123

1. Istoria în demersul didactic și problemele funcționale în studierea epocii medievale 124
2. Funcția cognitivă și didactică a surselor în educația istorică 127
3. Problemele și avantajele în studiul și aplicarea surselor în învățământul general 129

TEMA 2. METODE DE STUDIU ȘI PROCEDEE DE APLICARE A SURSELOR MEDIEVALE SCRISE 140
1. Specificul surselor medievale și modalități de aplicare 141
2. Analiza sursei scrise: text-context-subtext 144
3. Analiza sursei: emitent-mesaj-receptor 148

TEMA 3. METODE DE STUDIU ȘI PROCEDEE DE APLICARE A SURSELOR VIZUALE ȘI FIGURATIVE 155
1. O istorie mai dinamică și captivantă 156
2. Problema vizualizării 158
3. Metode și tehnici de analiză a imaginii 159
4. Studiul și aplicarea surselor figurative 165

BIBLIOGRAFIE 181
CONCLUZI 183

PRELIMINARII

Tendințele din știința istorică actuală reflectă preocupări constante de rescriere a istoriei, care este determinată fie de descoperirea, cercetarea și introducerea în circuitul științific a noilor surse, fie de valorificarea potențialului unor categorii de surse care nu au fost suficient explorate. Provocările actuale, cărora trebuie să le facă față istoricii pentru cercetarea istorică impun perfectarea aparatului conceptual și a metodologiei, care permite extinderea direcțiilor de investigație științifică prin noi abordări și metode aplicate. Apropierea tot mai strânsă a istoriei de alte discipline sociale a consolidat caracterul ei metodologic cu accent pe pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate.

O observație recentă asupra situației științei istorice din Republica Moldova demonstrează că, din variate motive, metodologia cercetării și valorificării surselor primare nu întotdeauna respectă rigorile academice. O altă constatare ține de faptul că în procesul de studii în învățământul superior, în particular, în domeniul de formare profesională al științelor umanistice (Istorie), accentul nu este pus întotdeauna pe dezvoltarea competențelor studenților de a lucra cu sursele istorice. Situația se explică și prin faptul că avem puține contribuții în spațiul românesc pe direcția studiilor care să ofere suport privind cercetarea și aplicarea surselor primare. Situația devine mai complexă în cazul cercetării de către studenți a epocii medievale, care, în opinia noastră, întâmpină o serie de dificultăți legate de înțelegerea principiilor de organizare a societăților care au interacționat în arealul Mării Mediterane. Credem că atitudinea față de studiul și aplicarea surselor în diverse contexte (învățare, cercetare, rezolvare de probleme) trebuie revăzută, deoarece pune în discuție calitatea formării profesionale a studenților ca viitori cercetători și cadre didactice implicate în procesul de formare a valorilor civice și culturale ale tinerelor generații.

La rândul său, nu numai istoricul cercetător dar și istoricul profesor trebuie să dețină competente ce țin de cercetarea, abordarea diferențiată și analiză critică a surselor istorice. În acest context, învățământul general se confruntă, de asemenea, cu o serie de probleme care țin de calitatea aplicării surselor în procesul de predare-învățare-evaluare. Rolul surselor primare în demersul didactic de la ciclul liceal constituie o premisă legată indisolubil de formarea nu numai a competențelor intradisciplinare, dar și transdisciplinare, care trebuie corelate cu formarea valorilor și a cetățeanului activ. Activitățile axate pe studiul individual al surselor primare va permite elevilor să-și formeze abilități de analiză critică și interpretare proprie a evenimentelor istorice.

Lucrarea științifico-metodică *Tehnici/metode de cercetare și aplicare a surselor istorice medievale* are ca scop principal oferirea unui suport conceptual și metodologic pentru procesul complex al cercetării surselor istorice medievale și aplicării lor în diferite contexte ale investigației științifice și învățării, atât pentru învățământul istoric superior, cât și pentru învățământul general, treapta liceală.

Suportul metodic este structurat în 2 părți, însumând 7 teme, care propun o abordare coerentă a conținuturilor pe principiul problematizării și organizării învățământului pe cele două niveluri de aplicare identificate: superior (licență) și general (ciclu liceal). Astfel, în cadrul primei părți sunt abordate problemele cercetării și aplicării surselor reflectate în dezbaterile academice. Fenomenul sursa istorică este analizat în cadrul disciplinelor speciale (oferă izvoarele de importanță primordială în cunoașterea istorică), care se corelează cu istoria în procesul complex al reconstituirii trecutului. Sunt prezentate criteriile după care pot fi clasificate disciplinele istorice speciale, inclusiv principiile de clasificare a surselor istorice pe tipuri și genuri.

Coerența lucrării este subliniată de ordinea prezentării metodelor de cercetare, axate pe critica externă și internă, cât și de tehnicile de aplicare a surselor medievale în studierea unei teme sau în cazul unui proiect de cercetare în învățământul superior. O atenție aparte este acordată componentei despre sursele vizuale și figurative, care, spre deosebire de pledoaria istoricilor pentru documentele scrise, nu sunt suficient valorificate în practica formării profesionale. Or, pentru societatea medievală, potențialul acestor surse este inestimabil. Dimensiunea didactică a lucrării este subliniată de exemplele oferite pentru analiza surselor, de seturile de întrebări ce pot fi adresate surselor, cât și de sarcinile stabilite pentru lucrul individual și autoevaluarea studenților.

Partea a doua a lucrării începe cu identificarea problemelor cu care se confruntă profesorul de istorie în studierea și aplicarea surselor (determinate de o serie de condiționalități). În ordinea expunerii sunt accentuate funcția cognitivă și didactică a izvoarelor istorice în educația istorică. Urmează prezentarea unor argumente despre tipurile de surse care să fie utilizate în studierea istoriei medievale pentru a reconstitui un trecut mai dinamic și captivant pentru elevi și a schimba percepțiile despre oamenii din Evul Mediu. Ultimele două teme abordează metode de studiu a surselor și procedee de aplicare a lor (în clasă, studiu individual, vizite la muzee), raportate la treapta de școlarizare, unitățile de conținut și de competențe. În cadrul fiecărei teme sunt propuse spre reflecția profesorului exemple de aplicare a surselor, cât și sarcini pentru lucrul individual și autoevaluare.

Deși nu vizează un curs anumit, lucrarea se conectează interdisciplinar într-un bloc comun cu anumite cursuri predate la Facultatea de Filologie și Istorie a Universității de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, precum: Arheologie și discipline auxiliare ale istoriei, Istoria medievală și modernă timpurie universală, Istoria medievală a românilor (ciclul I, licență), Abordarea didactică a surselor istorice, Teoria și evaluarea competențelor specifice la Istorie (ciclul II, master) etc. Din această perspectivă, suportul metodologic este destinat studenților (licență și master) și cadrelor didactice (inclusiv din învățământul general) deopotrivă.

PARTEA
I

CERCETAREA ȘI APLICAREA SURSELOR ISTORICE MEDIEVALE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR

TEMA 1

ȘTIINȚELE „AUXILIARE” VERSUS ȘTIINȚA ISTORICĂ

Conținuturi:

1. Abordări teoretice privind științele „auxiliare” și coraportul lor cu Istoria
2. Clasificarea științelor speciale istorice

Obiective:

- Să identifice științele „auxiliare”, prezentând contextul constituirii lor
- Să explice rolul disciplinelor speciale în cercetarea istorică
- Să clasifice științele speciale istorice după criterii definite
- Să precizeze obiectul de studiul al disciplinelor speciale

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Analize comparative ale constituirii disciplinelor speciale istorice
- Problematizare
- Studii de caz

1. Abordări teoretice privind științele „auxiliare” și coraportul lor cu Istoria

Începând cu secolul al XIX-lea, când au fost puse bazele teoretice ale unor discipline înrudite cu Istoria, continuă dezbaterile în mediul academic despre contribuția acestora în procesul complex al investigației de reconstituire a trecutului umanității. În comunicarea științifică actuală persistă încă divergențe de opinii asupra sferei de acțiune a acestor științe asupra Istoriei, implicit a terminologiei, dar și privitor la clasificări. Pentru a fi înțelese obiectivele acestui studiu, considerăm necesar să aducem clarificări conceptuale, dar și privitor la raportul unor discipline cu Istoria. Referitor la terminologie, se impun cu prioritate două sintagme: *științe istorice auxiliare* (*ajutătoare)* și *științe speciale istorice*. Primul concept a fost introdus în vocabularul științific în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către istoricul și paleograful austriac Theodor von Sickel. Cercetările realizate pe această direcție au făcut distincție între științele auxiliare ale istoriei, prin care sunt evidențiate cele tradiționale, care studiază izvoarele și furnizează metoda de cercetare a acestora, și științele ajutătoare ale istoriei (termen introdus de W. Semkowicz). Cele din urmă, sunt caracterizate ca discipline care oferă cunoștințe ce nu provin din surse, dar deschid perspectivele asupra unor posibilități de perfectare a metodelor de cercetare. Ele furnizează istoricului concluzii și date elaborate.

Privitor la cea de-a doua denumire, istoricul și paleograful român Damian P. Bogdan a propus denumirea de *științe speciale*, nu „auxiliare” ale istoriei, punct de vedere exprimat la Congresul International de Științe Istorice de la Roma, în 1957. Argumentarea sa se referea la faptul că formarea și dezvoltarea de noi ramuri științifice constituie rezultatul dezvoltării științei generale, care generează noi discipline în contextul nevoilor stringente ale investigațiilor științifice de a soluționa probleme teoretice și practice.

Sintagma „științe auxiliare” pare a avea un caracter relativ, de sens depreciativ al rolului lor în investigație, pentru că implică un statut de discipline care nu sunt independente, ci sunt chemate să servească Istoria doar ca „ajutoare”. Această trăsătură pare a fi corectă dacă o raportăm la secolele XVIII-XIX, – perioada de formare a disciplinelor speciale istorice, când erau privite cu adevărat ca un instrument auxiliar la redactarea lucrărilor istorice –, însă nu corespunde stării de lucruri în prezent. Utilizarea tehnicilor care stau la baza metodologică a disciplinelor istorice speciale a fost inițial de natură practică, pentru a oferi soluții la necesitățile comunităților umane. De exemplu, cronicarii, în Antichitate și Evul Mediu, prezentând evenimentele în ordine cronologică, au dezvoltat treptat tehnicile cronologiei. Clerul medieval a fost

preocupat sistematic de a calcula datele stabilite pentru Pascalii, dar și pentru oferirea de soluții pentru alte probleme de cult și cotidiene. Pentru a stabili autenticitatea actelor în cauzele controversate ale instanțelor de judecată în epoca medievală, diecii cancelariilor au analizat formele actelor, au comparat scrisul de mână și au studiat inscripțiile de pe sigilii și modalitățile de atașare a acestora la documente. Necesitățile cotidiene, dar și cele de natură statală fiscală, au contribuit la dezvoltarea unităților metrologice mai complexe. Treptat, cunoștințele practice au dobândit un caracter mai sistematic. În secolele XVI-XVII, dezvoltarea Paleografiei „practice" s-a exprimat în alcătuirea suporturilor didactice (abecedare, dicționare etc.). Cunoștințele de Metrologie acumulate au stat la baza elaborării cărților de referință care reflectă diversitatea sistemelor metrologice în Evul Mediu.

Totodată, trebuie să accentuăm și trăsătura specifică Istoriei, și nu numai, de autodezvoltare a genurilor istorice, care a avut ca finalitate formarea unor noi discipline independente în contextul soluționării problemelor care apar în procesul complex al investigației trecutului. Ca urmare a acestei dezvoltări, o parte dintre științele „auxiliare" istorice au devenit astăzi discipline științifice independente. Avem în vedere științe recunoscute precum Arheologia, Paleografia, Arhivistica, Numismatica, Geografia istorică, Istoriografia dar și altele, care, având propriul obiect și metode de cercetare, sunt capabile să pună și să rezolve cu succes probleme importante de natură istorică generală.

Pentru schimbarea de abordare privitor la rolul acestor discipline în raport cu Istoria și faptul că termenul de științe „auxiliare" reflectă neconvingător statutul lor au pledat mai mulți cercetători. Alte denumiri propuse, precum științe istorice de bază, discipline istorice speciale, științe fundamentale ale istoriei, reflectă schimbarea de optică. Publicarea *Dicționarului științelor speciale ale istoriei* (București, 1982), reflectă acceptarea de către o parte a istoricilor români a titlului de științe speciale, prin care sunt identificate totalitatea științelor (arhivistica, diplomatica, paleografia, cronologia, numismatica, heraldica, genealogia etc.) care studiază izvoarele documentare și elaborează metodologia cercetării acestora.

În contextul celor menționate, ne exprimăm adeziunea la denumirea de științe speciale ale Istoriei, deoarece corespunde realităților actuale care vizează cercetarea și reconstituirea trecutului din perspectivă pluridisciplinară și intersciplinară. Cât privește raportul disciplinelor menționate cu Istoria, vom puncta faptul că orice disciplină la ale cărei surse, metode și rezultate ale cercetării apelează istoricul în investigațiile sale asupra trecutului poate fi numită auxiliară. Situația reflectă tendința actuală de integrare a disciplinelor

în cadrul studiilor aplicative pe principii de relații pluridisciplinare, inter- și transdisciplinaritate. Această constatare ar sugera concluzia că în investigarea trecutului, și geografia, și economia, și matematica sau fizica ar ocupa poziția de științe auxiliare istoriei, după cum istoria însăși poate deveni auxiliară pentru alte științe în anumite contexte ale cercetării.

Indiferent de numele atribuit acestor discipline, în știința actuală se are în vedere o denumire colectivă pentru o serie de discipline științifice care aparțin direcției de studiu al surselor istorice. Aceste discipline pun în valoare informația pe care o oferă diferite tipuri de surse, scrise și nescrise, utilizată în procesul complex al cercetării de reconstrucție a faptelor istorice din trecut. Este lesne de înțeles că aceste discipline speciale îi sunt indispensabile muncii istoricului pentru evaluarea critică a izvoarelor istorice care i le pun la dispoziție științele înrudite cu Istoria. Fără investigarea surselor primare ar fi imposibilă cunoașterea și explicarea evenimentelor istorice sau datarea acestora. Indiferent de poziția acestor discipline în raport cu știința istorică, rolul lor în cercetarea trecutului se structurează, cel puțin, pe două dimensiuni:

- oferă cunoașterea surselor și a metodelor de cercetare critică a acestora;
- furnizează cunoștințe elaborate, metode, explicații și concluzii.

2. Clasificarea științelor speciale istorice

Pentru clarificarea scopului acestei lucrări, vom prezenta câteva repere care ni se par relevante despre clasificarea disciplinelor speciale istorice. Obiectivul ce trebuie atins ține de a contura care dintre aceste discipline oferă sursele de bază pentru studierea epocii medievale. În funcție de obiectul activității lor și de modul în care ajută istoricului, științele istorice speciale au cunoscut mai multe clasificări. Obiectul de studiu al fiecărei discipline istorice și întrebările teoretice care sunt puse în fața cercetătorului sunt determinate de anumite criterii, principalele fiind:

- ***tipul de sursă*** (surse scrise, surse mixte, monede, steme, sigilii, surse orale etc.);
- ***genul de sursă*** (diplome, acte juridice, cronici, anale, narațiuni, epistole, descrieri, memorii etc.);
- ***suportul material al sursei*** care conține informații scrise (lemn, ceramică, metal, pergament, hârtie, piatră, os, scoarță de copaci etc.).

❑ După părerea lui Aurelian Sacerdoțeanu, putem delimita disciplinele corelate cu cercetarea istorică în:

- ***științe auxiliare majore*** (geografia, geologia, lingvistica, etnografia, psihologia, demografia, antropologia, sociologia, dreptul, filozofia) și

- ***științe auxiliare minore*** (Arhivistica, Paleografia, Epigrafia, Diplomatica, Cronologia, Metrologia, Sigilografia, Heraldica, Numismatica, Bibliologia).

Potrivit autorului, disciplinele evidențiate oferă informații variate în reconstituirea evenimentelor istorice raportate la dezvoltarea unor comunități umane, precum: spațiul (intervine Geografia), limba vorbită în anumite perioade (Filologia și ramurile ei: Lingvistica, Semantica, Etnologia), sistemele de gândire și legile ce guvernează o comunitate (Filozofia, Dreptul). Fiecare dintre aceste științe utilizează instrumente proprii de investigare și analiză, care să permită elaborarea unor concluzii.

NOTĂ
Distincțiile dintre aceste discipline și coraportul cu Istoria constau, potrivit autorului, în faptul că științele auxiliare majore furnizează rezultatele sigure și concluziile, ceea ce creează interdisciplinaritate, iar cele minore oferă sursele și interpretarea lor în cadrul cercetării. În evoluția acestora există o strânsă interdependență cu caracter de reciprocitate, în sensul că dezvoltarea fiecăreia contribuie la evoluția celorlalte, iar rezultatele de ansamblu contribuie la progresul fiecăreia în parte.

- Nicolae Edroiu a propus o clasificare a științelor după criteriul prelucrării informațiilor oferite de sursele primare. El structurează disciplinele istorice în:
  - ***științe care prelucrează primar informația oferită de izvoare*** (Bibliologia, Epigrafia, Paleografia, Codicologia, Diplomatica, Sigilografia, Numismatica);
  - ***științe care se ocupă cu depozitarea, conservarea, analiza și editarea unor izvoare*** (Arhivistica, Arheografia).
  - ***științe care au un specific aparte*** (Genealogia, Cronologia, Metrologia).

- Școala franceză a propus o altă clasificare a științelor care sunt necesare muncii istoricului în procesul complex al studiului izvoarelor. Sunt identificate aici:
  - ***științe care se ocupă cu studierea mărturiilor figurative*** (Arheologia, Etnologia, Numismatica, Sigilografia, Filatelia);
  - ***științe care se ocupă cu studierea mărturiilor scrise*** (Epigrafia, Paleografia, Criptografia, Diplomatica, Onomastica, Genealogia, Heraldica);

- ***științe care se ocupă cu conservarea și prezentarea mărturiilor*** (Muzeistica, Biblioteconomia, Codicologia, Arhivistica).

- Școala de arhivistică românească clasifică disciplinele istorice după locul unde se păstrează sursele pe care le studiază acestea. Ele sunt structurate în:
  - ***științe auxiliare grupate în jurul arhivelor*** (Arhivistica, Paleografia, Diplomatica, Cronologia, Sigilografia, Filatelia, Heraldica, Genealogia, Filigranologia, Grafologia, Miniaturistica);
  - ***științe auxiliare grupate în jurul bibliotecii*** (Bibliologia, Codicologia);
  - ***științe auxiliare grupate în jurul muzeelor*** (Muzeologia, Arheologia, Epigrafia, Metrologia, Numismatica, Medalistica, Vexilogia).

NOTĂ

Printre disciplinele istorice speciale, un loc aparte îl ocupă Arheologia, fostă disciplină tradițională auxiliară, devenită știință de sine stătătoare a Istoriei, grație obiectului de cercetare bine precizat, cât și a metodelor de investigație complexă utilizate pentru cunoașterea cât mai deplină a dezvoltării comunităților umane în anumite perioade. Utilizarea unor metode speciale apropie Arheologia de științele naturii, dar prin caracterul surselor și prin interpretarea vestigiilor și monumentelor ce constituie aceste izvoare, ea rămâne o disciplină istorică. Principiul călăuzitor al cercetătorului trebuie să rămână acela că diferitele surse ale trecutului trebuie să fie interpretate în context istoric.

Metodologia cercetării unor domenii extinse de tematici referitoare la dezvoltarea unor comunități, axată pe pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate, au favorizat apariția în ultimele decenii ale secolului al XX-lea a unor discipline speciale, care sunt proprii atât Istoriei, dar și comune altor științe umanistice. Astfel, s-a conturat aria *științelor de frontieră*, precum: *Geografia istorică, Climatologia istorică, Ecologia istorică, Demografia istorică, Istoria tehnicii și științei, Iconografia* etc.

Numărul științelor „auxiliare” a fost în continuă creștere, ceea ce a impulsionat continuarea discuțiilor privind încadrarea fiecăreia într-o categorie sau alta. Anumite discipline cu un grad mai mare de independență au fost incluse în rândul celor majore, pe când altele au rămas să fie structurate în categoria celor minore.

NOTĂ

Printre clasificările realizate de specialiști se evidențiază științe care studiază sursele *vizuale* și *figurative* (materiale). În studiul dat am ținut cont de clasificările răspândite în istoriografie, dar nu aderăm în totalitate la una dintre direcțiile de grupare a disciplinelor, pentru că în opinia noastră, orice clasificare, deși realizată după anumite criterii și fundamentată metodologic, este convențională și nu poate fi generalizată în sensul că are anumite limite în încercarea de a defini o realitate a trecutului. Din anumite considerente, ne orientăm spre clasificarea oferită de istoriografia franceză, în care am integrat câteva discipline speciale istorice care oferă perspectiva de analiză critică și interpretare a surselor istorice care aparțin unor categorii distincte, precum imaginile și sursele figurative.

Sunt surse reprezentate de imagini tipice Evului Mediu precum miniatura, icoana, fresca, gravura etc., ce presupun un mod aparte de analiză și interpretare.
Tot în acest grup am inclus sursele numite în spațiul occidental figurative, care cuprind obiecte ce pot avea inscripții, anumite grafeme sau semne și imagini, care din perspectiva vizualizării și a semanticii implică anumite modalități de abordare pentru decodificarea sensurilor și simbolurilor complexe pe care le transmit. Totodată, avem în vedere sursele care se află în cadrul studiului disciplinelor științifice *Heraldica, Numismatica, Sigilografia, Iconografia medievală, Geografia istorică* etc.

Din rațiuni metodologice și didactice, nu am inclus în acest grup sursele arheologice, pentru că studiul lor presupune o abordare specifică acestei discipline, ceea ce depășește cadrul de studiu al acestei lucrări.

SARCINI PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Precizați sensul sintagmei *științe „auxiliare”.*
- Argumentați opțiunea pentru denumirea de *științe speciale istorice***.**
- Identificați *științele speciale istorice* recunoscute astăzi.
- Explicați corelația dintre *disciplinele speciale* și *istorie* în cercetarea trecutului.
- Prezentați criteriile principale de clasificare a *științelor speciale*.
- Analizați diferențele de abordare în clasificarea *științelor speciale istorice*.
- Identificați *științele speciale* care studiază sursele vizuale și figurative.

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să înțeleg contextul în care s-au constituit științele speciale istorice			
Să identific științele speciale istorice			
Să explic rolul științelor speciale în cercetarea istorică			
Să clasific științele speciale după criterii clar definite			
Să evidențiez disciplinele care studiază sursele vizuale și figurative			

Principalele mele dificultăți sunt:

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

TEMA 2

TIPURILE DE SURSE ISTORICE. CLASIFICAREA LOR

Conținuturi:

1. Noțiunea de sursă istorică și accepțiile ei
2. Clasificarea surselor istorice
3. Sursele arheologice
4. Sursele primare, secundare și terțiare
5. Limitele surselor istorice

Obiective:

- Să prezinte abordările din istoriografie referitoare la fenomenul sursă istorică
- Să definească noțiunea de sursă istorică și accepțiile ei
- Să înțeleagă criteriile după care sunt grupate sursele primare
- Să clasifice sursele istorice, aplicând criterii definite
- Să identifice sursele arheologice, vizuale și figurative
- Să caracterizeze sursele primare, secundare și terțiare
- Să explice limitele surselor în cunoașterea istorică

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Analize comparative ale tipurilor de surse scrise, identificând caracteristicile comune și particularitățile
- Analize comparative ale surselor vizuale și figurative, identificând caracteristicile comune și particularitățile
- Studii de caz

1. Noțiunea de sursă istorică și accepțiile ei

Cunoașterea istorică se bazează pe urmele trecutului care s-au păstrat până în prezent. Aceste urme pot apărea sub forme foarte diverse: manuscris, mărturie orală, poveste autobiografică, operă de artă, obiect material, imagine etc. Ele permit un contact concret (deși imperfect) cu trecutul, spre deosebire de lucrările istoricilor care sunt interpretări ale acestui trecut. Reconstituirea trecutului este un proces complex, unde istoricul apelează la diferite surse de informare. În funcție de criteriile de selecție și interpretare a surselor, avem fundamentare științifică a oricărei cercetări. Indiferent de ceea ce studiază istoricul, este bine cunoscut faptul că izvoarele istorice sunt „baza oricărei cercetări istorice". Sursele istorice sunt principala modalitate prin care putem interacționa și înțelege mai multe despre evenimentele din trecut.

NOTĂ

Sensurile date noțiunii de *„izvor"* istoric a trezit discuții în cercurile comunității de cercetători. În optica pozitivistă, izvorul este doar o dată de la care pornește cercetarea, pe când în viziunea distructivă, istoria sursei este lipsită de importanță, dat fiind statutul auto-referențial al izvorului.

Disciplina științifică *Studiul izvoarelor istorice* plasează sursa în centrul cercetării științifice și o apreciază ca element indispensabil cercetării și scrierii istorice. Obiectul studiului surselor reprezintă întregul set de izvoare istorice. Subiectul studiului izvoarelor reflectă aspectele și proprietățile specifice ale surselor, care sunt studiate la un anumit moment și pentru un anumit scop.

Disciplina menționată este structurată pe două domenii de investigare: studii teoretice și aplicative. Studiile teoretice ale surselor dezvoltă metode generale de cercetare a surselor istorice. Aceste metode sunt concretizate atunci când se studiază grupuri individuale de surse sau anumite caracteristici ale acestora. Subiectul cercetării pentru studiile teoretice de sursă îl reprezintă metodele, pe când în studiile aplicate, o metodă este un instrument specific pentru studierea aparatului categorial al surselor și interpretarea acestora. Studiile aplicate ale surselor se ocupă de problemele care apar atunci când se lucrează cu surse istorice, cum ar fi stabilirea timpului, locului creării sursei, autorului acesteia, reconstituirea sursei etc. Astfel, ca disciplină istorică specială, ea este preocupată de mai multe direcții:

- depistarea, determinarea originii și a autenticității surselor;
- evidența, descrierea și clasificarea surselor;
- elaborarea teoriei și a metodicii de studiere a surselor;
- analiza critică, interpretarea și valorificarea surselor istorice.

NOTĂ

În știință nu avem o definiție generală și universal-acceptată de către cercetători despre ceea ce este sursa istorică ca entitate. Fiecare cercetător al izvoarelor include în definiția unei surse istorice acele caracteristici pe care le consideră cele mai semnificative pentru a răspunde la întrebările pe care le ridică cercetarea unei teme sau subiect din istorie. Totuși, este necesar să precizăm câteva repere ale dezbaterii din știință pe problema definirii (în sens larg sau restrâns) a conceptului de sursă istorică. Analiza câtorva păreri și concepte ne va permite înțelegerea generală despre acea realitate existentă ce poate fi identificată ca sursă în cercetarea istorică.

Studiul surselor istorice ca disciplină științifică autonomă s-a conturat către finele secolului XIX, prin contribuțiile cu lucrări de teoria și metodologia istoriei ale lui E. Freeman (*Metode de cercetare istorică*, 1886), E. Bernheim (*Manual de metodologie și filozofie a istoriei*, 1889, *Introducere în știința istorică*, 1907), Ch.-V. Langlois și Ch. Senobos (*Introducere în studiul istoriei*, 1898) ș.a.

- E. Bergheim susținea că izvoarele reprezintă „materiale din care știința își dobândește cunoașterea” și „urmele lăsate de gândirea și faptele oamenilor din trecut”. El credea că activitatea umană este determinată de „impulsurile interne ale conștiinței” și considera sursa ca rezultat al activității mentale a oamenilor, un produs al „mediului spiritual”.

Problemele criticii și interpretării unei surse au fost înțelese de cercetătorii francezi ca un ciclu pregătitor, care se încheie numai în cursul generalizării istorice. Având în vedere prioritatea ideilor tehnocratice la răscrucea secolelor XIX-XX, analiza surselor a fost considerată ca o tehnică specifică a științei aplicate. În cadrul concepției pozitiviste despre istorie, cercetătorii au încercat să-și demonstreze contribuția prin analogii ale metodelor de cunoaștere cu cele tehnice. Perioada corespunde formării conceptului despre document ca sursă istorică. Interesul istoricilor pentru documente a fost o preocupare mai veche, însă utilizarea documentelor ca surse istorice a fost sporadică, nu sistematică și nu a fost elaborată încă o critică a surselor. Principalele prevederi ale conceptului de studiu al sursei au fost stabilite inițial de I.G. Droysen, F. de Coulanges, T. Sickel, fiind formulate în școala istorică franceză a pozitivismului la sfârșitul secolului XIX.

- În loc de termenul german „Quelle” (sursă), istoricii francezi Gh. Langloi și Ch. Seignobos au folosit termenul de „document”, unul tradițional pentru istoriografia franceză, cu sensul de sursă. Potrivit părerii

autorilor, „documentele sunt urme lăsate de gândurile și acțiunile oamenilor care au trăit cândva”, ajungând la concluzia că acest tip este „singura sursă de cunoaștere istorică”. Fără documente, considerau ei, cunoașterea istorică este imposibilă.

Una dintre consecințele dotării conceptului de document cu statutul teoretic a ținut de extinderea granițelor sale, fapt ce a generat o nouă dificultate în studiul lor. După A.-I. Marr „este imposibil de spus unde începe și unde se termină un document”.

O interpretare extinsă, bazată pe studiul sursei, a documentului a fost parțial păstrată în școala istorică franceză pe tot parcursul secolului XX. Ceea ce trebuie reținut este că documentul a primit statutul de concept teoretic. Totodată, utilizarea unui document ca sursă a stat la baza înțelegerii conceptului „documentare”, acțiune de fundamentare a ceva cu ajutorul documentelor, iar conceptul „documentat”, ca o concluzie, un rezultat pe baza documentelor.

La începutul secolului XX, conceptul pozitivist despre sursă, axat pe studiul textelor din sursele scrise, a întâmpinat critici serioase din partea oamenilor de știință neo-kantieni, care au subliniat rolul special al interpretării surselor în procesul cunoașterii. În accepția lor, izvorul și cercetătorul însuși sunt subiectivi.

Interpretarea marxistă a surselor istorice vine să combată această abordare, susținând că un izvor istoric este de la sine obiectiv. Limitele acestei concepții constau în abordarea de clasă, pe alocuri exagerată, a trecutului și predispoziția pentru istoria social-economică. Ideile prezentate mai jos ni se par mai relevante în încercarea de a preciza ce constituie o sursă istorică.

- Potrivit lui S. Koccialowsky, izvorul istoric reprezintă „orice urmă din trecut..., lăsată de un fapt istoric care servește la cunoașterea și reconstituirea acestuia”.
- În opinia lui G. Labuda, izvorul istoric ar însemna „toate relicvele psihofizice și sociale..., produsul activității umane..., mijlocul de cunoaștere care facilitează reconstituirea științifică a societății umane sub toate aspectele”.
- Pentru Jerzi Topolski, „izvor istoric sunt toate informațiile care se referă la viața oamenilor din trecut, cu canalele de informare”.

În istoriografia rusă au existat sistematice preocupări de explicare a ceea ce înseamnă izvor istoric. La întrebarea ce este în principiu o sursă istorică

se poate lua ca axiomă una dintre cele mai comune definiții date de L.N. Pushkarev: „O sursă istorică este tot ceea ce reflectă direct procesul istoric, tot ceea ce este creat de societatea umană". În stadiul actual al cercetării, în istoriografia rusă pot fi distinse trei abordări principale pentru definirea conceptului de sursă istorică:

- ***culturală*** – studierea și valorificarea sursei este realizată în context cultural larg și ține de tot ceea ce a fost creat de oameni în trecut. O sursă istorică este „un produs al activității umane intenționate, folosit pentru a obține date despre o persoană și societatea în care a trăit și a acționat". Totodată, sursa întruchipează sub formă materială „sentimentele și gândurile oamenilor care le-au creat cândva" (exponenți: O.M. Medușevskaia, V.A. Muraviov, I. N. Danilevski);
- ***extensivă*** – vizează o interpretare largă a sursei istorice, văzută ca „tot ceea ce poate oferi informații despre dezvoltarea societății umane..., nu doar rezultatele activității umane intenționate". Potrivit acestei opinii, „sursele sunt și mediul natural-geografic care înconjoară o persoană și proprietățile fizice, și biopsihice ale persoanei însăși, care predetermină și explică activitățile atât ale indivizilor, cât și ale societății în ansamblu" (S.O. Schmidt, S.M. Kaștanov, V.V. Kabanov);
- ***informațională*** – o sursă istorică este „tot ceea ce este creat în procesul activității umane, poartă informații despre diversitatea vieții sociale și servește drept bază pentru cunoașterea științifică" (I.D. Kovalcenko, A.G. Golikov, T.A. Kruglova).

REZUMAT

Din multiplele încercări de a defini ce este o sursă istorică, reținem ceea ce ni se pare esențial: sursa istorică reprezintă totalitatea mărturiilor din trecut, materiale și nemateriale, care, prin datele ce le oferă și modalitățile de transmitere a informațiilor, fiind cercetate și interpretate critic, contribuie la reconstituirea aspectelor ce se referă la activitatea unei comunități umane din trecut. Izvoarele nu ne oferă doar răspunsuri despre trecut, dar ne sugerează și întrebările care sunt determinante pentru elaborarea unor judecăți de valoare.

Cunoașterea istorică nu se construiește doar prin analiza și critica unei sau altei surse, ci pe conectarea unor surse numeroase și variate și, atunci când este posibil, a unor serii de surse. Acest fapt identifică o trăsătură a sursei – fiecare sursă este incompletă în sine. În plus, istoricul selectează tipurile de surse în funcție de întrebările care stau la baza cercetării sale. Diversitatea mărturiilor istorice este mare, ceea ce amplifică complexitatea cunoașterii

trecutului uman. Astfel, orice problemă care constituie obiectul unei discuții controversate nu poate avea la bază doar un singur tip de sursă, ci este necesară interpretarea tuturor izvoarelor disponibile pentru a elabora judecăți credibile. S-au putut astfel integra în circuitul cunoașterii istorice noi și importante categorii de surse, dovedindu-se că suportul informațional al cercetării este mai cuprinzător decât simpla investigare a clasicului document scris.

O altă trăsătură constă în faptul că aceeași sursă poate aparține mai multor tipuri. De exemplu, o vază pretinde a fi în primul rând o sursă figurativă, pentru că este un obiect material, dar poate avea un desen, o imagine, o inscripție ori alte elemente grafice. Mai recent, un film poartă urme atât figurative, cât și sonore și, adesea, scrise. De multe ori accesăm surse doar prin reproduceri: fotografii sau texte transcrise, uneori traduse, întotdeauna tipărite și acum digitalizate și disponibile pe pagini web. Sursa și reproducerea acesteia nu trebuie confundate.

2. Clasificarea surselor istorice

Multitudinea și diversitatea de tipuri de surse istorice au impus sistematizarea lor prin clasificări, adică să fie grupate în funcție de caracteristicile lor comune. Problema clasificării surselor istorice a fost subiect de dezbatere în rândul istoricilor începând cu a doua jumătate a secolului XIX. Istoriografia germană (I.G. Droysen, E. Bernheim) a propus o clasificare cu două taxonomii, împărțind sursele în „rămășițe” și „tradiții”. Prima categorie reprezenta urme directe ale vieții anterioare, adică o desemnare a unui fapt produs. A doua conținea o prezentare, o imagine, o reflectare a faptelor din trecut și evaluarea acestora de către creatorul sursei. Relația dintre sursa istorică și realitate a fost identificată ca criteriu pentru o astfel de clasificare. Istoricii englezi au nuanțat subiectul, identificând „rămășițele trecutului” și „observațiile martorului” (J. Lewis) sau surse „documentare” și „narative” (E. Freeman). Istoricii francezi încă fac distincție între „surse documentare” și „surse narative”.

În contextul temei clasificării surselor apare întrebarea firească: *ce caracteristică generală trebuie să luăm ca bază pentru divizarea surselor și cum să procedăm pe linia fină dintre suprageneralizare și detaliile apărute atunci când se elaborează o clasificare?* Avem în față o problemă complexă apărută în istoriografie, care arată că orice clasificare este convențională. În secolul XX, deși unii istorici au aderat la sistemul cu două grupuri de clasificare a surselor istorice („rămășițe” și „tradiții”), au fost și dintre cei care au criticat această divizare, sesizând că ea nu reflectă întreaga diversitate a corpusului de izvoare istorice.

O clasificare mai veche împarte sursele istorice în două mari grupuri:

- ***scrise,*** care au la bază textul: inscripții, cronici și letopisețe, acte și tratate, descrieri și jurnale de călătorie, scrisori și memorii, biografii, catagrafii și statistici, publicistică etc.;
- ***nescrise***: monumente arheologice (așezări, edificii, morminte, unelte, arme, podoabe etc.), imagini, tablouri și fresce, miniaturi, sculpturi și monumente publice, piese de mobilier și de arte minore etc.

NOTĂ

Sub aspect metodologic al cercetării, dar și al aplicabilității didactice, clasificarea surselor în scrise și nescrise este convențională, chiar riscantă, pentru că există surse care sunt vizuale, dar au și elemente de text (desene, schițe, picturi, hărți, monede, blazoane, sigilii etc.). Dacă prima categorie pare mai ordonată logic și este mai simplă (textul, indiferent de natura sa, constituie fundamentul sursei), componența surselor nescrise este mai difuză. Aici pot fi incluse o serie largă de surse, de la artefacte arheologice care au aparținut civilizațiilor Antichității, până la fotografia secolului XIX sau filmografia contemporană. Trebuie să luăm în considerare și faptul că orice clasificare este tradițională și lista componentelor pe care o propune nu este exhaustivă.

Cu toate acestea, sursele fundamentale, chiar preferențiale ale istoricului rămân cele scrise (documentele), iar sursele vizuale – care pot fi analizate separat – sunt considerate adesea surse care trebuie să confirme sau să nuanțeze informațiile din izvoarele scrise. Schemele propuse trebuie acceptate ca orientative din punctul de vedere al scopului și metodologiei alese într-o cercetare științifică sau activitate didactică. O clasificare formală trebuie să pună la bază câteva elemente definitorii, cum ar fi: forma și suportul, tipul, emitentul sau proveniența, limba redacției, conținutul, destinația și receptorul, contextul, credibilitatea, impactul, valoarea ș.a.

Clasificările surselor apărute în a doua jumătate a secolului XX au pus la bază mai multe criterii, ceea ce denotă încercările cercetătorilor de a da o imagine globală a fenomenului sursă istorică. Extraordinara varietate a manifestărilor sale nu facilitează o clasificare tipologică clară a acestuia. Dintre cele mai relevante sistematizări putem menționa câteva.

W. Bauer a considerat izvoarele istorice „tot ce ne oferă materialul pentru reconstrucția vieții istorice”, împărțindu-le în trei mari blocuri:

- ***surse scrise*** (de mână sau tipărite);
- ***surse transmise oral*** (legende, saga, proverbe, cântece, povestiri, narațiuni, discursuri etc.);
- ***surse transmise prin intermediul reprezentării vizuale.***

Tipologia surselor „*scrise*" și „*nescrise*" a fost acceptată și de J. Topolsky, însă include în discuție și criteriul cadrului de furnizare a informației și a intenționalității, astfel identificând:

- ***surse directe,***
- ***surse indirecte.***

În istoriografia franceză, pe linia direcției metodologice a „Școlii Analelor" au fost preocupări de analiză tipologică a surselor medievale raportate la Occident. Un produs notoriu l-a constituit un studiu al Institutului de Studii Medievale al Universității Louvain, care grupează mărturii medievale clasificate pe tipuri și genuri, începând cu texte narative, documente juridice și administrative, tratate științifice, opere literare, documente de viață religioasă, compoziții muzicale, surse „monumentale", mărturii despre elemente de mediu ambiant etc. Spre exemplu, sursele scrise au fost grupate în:

- ***surse legislative,*** divizate în:
- ***civile:*** legi, tratate, cărți de franciză, statute, acte de reglementare, stiluri procedurale, statute universitare și regulamente de colegii;
- ***canonice:*** decrete, concordate, consilii, statute eparhiale, reguli religioase, statute ale ordinelor religioase, deliberări capitulare etc.;
- ***surse cutumiare:*** obiceiuri, datini, înregistrări laice și ecleziastice;
- ***surse de jurisprudență:*** culegeri de hotărâri notabile, completări;
- ***doctrine:*** tratate, glose, notabilia, casus, questions, brocarda, tabulae, distinctiones, lecturae, commenta, summae etc.;
- ***literatură polemică;***
- ***cărți profesionale:*** cărți de drept compuse de practicieni pentru uz propriu, forme, arte notariale, penitenciare etc.

Preocupări și contribuții la clasificarea surselor avem și în istoriografia rusă (sovietică) a secolului XX. Concepțiile occidentale mai vechi au fost fie respinse sau revizuite, propunându-se alte scheme de clasificare în care au fost incluse criterii de împărțire a izvoarelor după: tip, gen, funcție, sens, proveniență etc. Criteriul tipologic (grec. *týpos* = amprentă, formă, eșantion) a fost definit ca o categorie taxonomică principală de clasificare a surselor istorice (L.N. Pușkarev), care ar permite nu numai identificarea anumitor tipuri de surse, ci și acceptarea continuității diviziunii și posibilitatea apariției unor noi tipuri de surse. Tipul reprezintă primul nivel de clasificare a surselor, urmat de nivelul

doi, genul. Clasificarea lui L.N. Pușkarev s-a referit la sursele scrise, care, la rândul lor, au fost divizate în:

- ***cartografice:*** a) hărți, planuri istorice; b) hărți, planuri politice; c) hărți, planuri economice;
- ***statistice:*** statistică economică, statistica populației, statistici politice și culturale;
- ***documente:*** politice, socio-economice, juridice;
- ***acte emise de cancelarie:*** scrisori, registre, cărți, decrete, corespondență comercială;
- ***personale:*** scrisori, jurnale, memorii;
- ***artistice:*** scrieri (corespondență), lirică, dramă, romane, povestiri etc.;
- ***istorice:*** povestiri istorice, cronici, letopisețe;
- ***științifice:*** lucrări istorice, lucrări filozofice și sociologice, descrieri geografice.

Până la începutul anului 1981, clasificarea lui Pușkarev, deși a fost acceptată ca bază pentru sursele scrise, a fost totuși criticată de unii cercetători (I.D. Kovalcenko). S-a precizat că sistemul nu impune un criteriu unic de repartizare a surselor după tip, ci are două: după codificarea informațiilor și după obiectele de studiu al unor discipline. Schema revizuită a divizat sursele în:

- ***scrise***,
- ***materiale***,
- ***orale*** (folclor),
- ***etnografice***,
- ***lingvistice***,
- ***documente fotografice și filme***,
- ***documente fonografice.***

La rândul său, S.O. Schmidt a propus, în 1985, tipul și subtipul (genul) ca bază pentru clasificarea surselor, identificând:

- ***surse materiale*** (toate obiectele culturii materiale, vieții cotidiene, până la mașini și tehnologii, care au ajuns până în vremea noastră);
- ***surse vizuale:***
  artistice (opere de artă plastică, fotografie artistică, film artistic);
  vizual-grafice (hărți, planuri, scheme);
  vizual-documentare (fotografie documentară, film documentar);
- ***surse orale*** – creația orală, vorbirea (folclor), instrumentele ce fixează vorbirea umană etc.;
- ***surse convenționale cu semne grafice*** (semne și simboluri chimice, matematice, note muzicale etc.);
- ***surse comportamentale*** (obiceiuri și ritualuri individuale și colective observate vizual);
- ***surse sonore*** (toate manifestările sunetelor).

O abordare recentă a clasificării tipologice a izvoarelor istorice corelează știința informației cu aspectul semiotic al informațiilor pe care le transmit sursele (I. Kovalcenko, A. Golikov, T. Kruglova). Clasificarea propusă a divizat sursele în următoarele categorii:

- ***materiale*** – toate obiectele culturii materiale și ale vieții cotidiene care au ajuns până în vremea noastră (morminte, locuințele și ustensilele lor interne, unelte, monede, sigilii, steaguri și stindarde, arme etc.);
- ***scrise*** – obiecte istorice realizate într-un sistem de semne scrise ce cuprind simboluri, litere, hieroglife, pictograme etc., care pot transmite informații despre trecut pe orice suport material (ceramică, metal, papirus, pergament, hârtie etc.) și sub orice formă de *editare* (manuscris sau tipar);
- ***vizuale*** – reprezentări precum desene, schițe și picturi, diagrame, tabele și imagini, hărți, schițe despre dansuri, ritualuri, costume etc., care reflectă „unghiul de vedere" al autorului, deseori pozițiile sale ideologice și politice;
- ***fonice*** – orale, sonore, fonografice, scrise (note muzicale); informațiile sonore nu au o formă finită, clar reglementată, iar conținutul său poate fi supus unor modificări, chiar distorsiunii (de exemplu, folclorul).

După cum s-a specificat anterior, clasificarea tipologică reflectă primul nivel de diviziune a surselor, urmat de nivelul următor, cel al genului, care cuprinde o categorie logică folosită pentru a distinge anumite surse unite într-un grup pe baza proximității și trăsăturilor lor specifice. Această concepție identifică patru trăsături ale unei surse, după care ea este atribuită unui tip sau altuia: forma, originea, conținutul, scopul (N. Georgieva).

- **Forma** (structura) sursei joacă un rol important în studiul ei pentru că determină scopul emiterii. Forma cuprinde un cadru de informații selectate și construit în mod conștient, fiind în conformitate cu scopul producerii sursei. Creatorii de obiecte istorice au folosit în mod deliberat elemente structurale individuale pentru a spori impactul ideologic și emoțional, deci impresiile care apar la citirea unui document, spre exemplu.
- Analiza **originii** sursei poate fi înțeleasă ca funcționalitate în cadrul unei anumite societăți, raportată la un cadru istoric concret.
- **Conținutul** sursei, în special informația care este introdusă în mod conștient, depinde și de scopul care l-a determinat pe autor să-și creeze produsul.
- În sistemul de analiză critică, **scopul** și timpul creării sursei accentuează funcția socială realizată de sursă în cadrul unei comunități, deoarece această activitate are un caracter social și public.

În conformitate cu accepția dată genului, sursele scrise, în care funcția socială joacă un rol decisiv, pot fi divizate în:

- ***surse legislative*** – acte oficiale emise de instituțiile puterii, a căror funcție este de a consolida sistemul de relații dintre stat și societate sau cu alt stat;
- ***surse administrative (procedură)*** – actele apărute în procesul activităților practice ale autorităților guvernamentale, instituțiilor sau organizațiilor publice (administrative, de reglementare, de raportare, statistici etc.);
- ***surse publicistice*** – variate ca formă și conținut, a căror funcție este de a influența conștiința publică, de a o modela și de a o forma în conformitate cu politicile statului, cu fundamentele morale, tradițiile poporului și nevoile de dezvoltare ale societății;
- ***memoriile*** – îndeplinesc nu numai funcția de păstrare și transmitere a informațiilor relatate de un martor al evenimentelor, ci și una jurnalistică (ex., un memorialist care justifică rezultatele activităților sale față de contemporani sau generațiile ulterioare);
- ***sursele epistolare*** – oferă conexiuni personale între indivizi și îndeplinesc funcția de transmitere a informațiilor care pot fi atât private, cât și publice.

După cum s-a observat din cele prezentate, clasificările surselor apărute în a doua jumătate a secolului XX au pus la bază mai multe criterii, ceea ce denotă încercările cercetătorilor de a da o imagine globală a fenomenului sursă istorică. În opinia noastră, pare judicios construită clasificarea surselor după criterii precum:

- **formă:**
- ***izvoare scrise*** (documente – acte juridice, tranzacții financiare, patrimoniale și narative; cronici, letopisețe, mărturii, memorii, biografii, descrierea călătoriilor, publicistică);
- ***izvoare nescrise*** (arheologice, monumentale, etnografice, numismatice, orale, vizuale etc.);
- **codificarea informației** – ***scrise, orale, materiale, etnografice, lingvistice, foto și cinematografice, literare, artistice, convenționale;***
- **proveniență** – ***produse ale cancelariilor de stat, instituțiilor ecleziastice, municipale, cancelariilor particulare;***
- **loc** – ***interne*** și ***externe;***
- **limbă** – ***grecești, latine, slave, turco-osmane, maghiare*** etc.;
- **modul de a le cunoaște** – ***edite*** și ***inedite***;
- **cuprins** și **destinație** – ***acte de cancelarie, memorii, documente***

juridice, legislative, materiale statistice, documente militare, presă etc.;

- **modul în care informațiile au ajuns la cunoștința creatorului de sursă**: ***directe*** (rapoarte, jurnale, fotografii, filme, fonograme, obiecte materiale etc.);
  indirecte (*scrise*: inscripții, însemnări, anale, cronici, pomelnice, biografii, scrisori, picturi, tablouri, portrete, hărți, planuri; *nescrise*: producții folclorice, povești, legende, poeme, anecdote etc.);
- **valoare** – ***obiective*** (realități istorice fără interpretare) și ***subiective***.

NOTĂ

Analiza de mai sus s-a referit la diversitatea de abordări și divizări, cu prioritate a surselor scrise. Privitor la categoria surselor vizuale și figurative, nu avem, de asemenea, o clasificare general acceptată. În a doua jumătate a secolului XX, unii cercetători devin preocupați de studiul anumitor tipuri de surse vizuale. Treptat, datele vizuale au început să fie acceptate ca surse independente de cunoaștere. Relativ recent, cercetătorii au început să considere „obiectele vizuale” și „datele vizuale” ca surse independente de informații.

Printre clasificările propuse ni se pare relevantă cea care pune la bază criteriul vizualizării (M. Korotkova și M. Studenikin). Astfel, sunt identificate:

- ***surse imagistice*****:** picturi, ilustrații, desene, benzi de film, filme;
- ***obiecte vizuale:*** machete, modele, exponate de muzeu;
- ***surse vizual-grafice:*** hărți, scheme, grafice.

Potrivit modului de vizualizare putem distinge:

- ***surse tipărite:*** picturi, ilustrații, hărți, scheme, grafice;
- ***surse audiovizuale:*** benzi de film, filme, înregistrări audio, înregistrări video;
- ***surse digitale*** (elemente grafice digitale).

O propunere de clasificare a surselor ce reflectă tipuri de imagini (O. Andreeva) le divizează în:

- ***surse picturale*** (de natură artistică și documentară, purtătoare de informații istorice, exprimate cu ajutorul imaginilor vizuale care nu se bazează pe un sistem de semne de fixare a vorbirii);
- ***surse fotografice, cinematografice și fonice*** (conțin informații picturale obținute prin mijloace tehnice speciale).

Categoria de surse precum picturile au fost divizate de unii autori (V. Alekseev) în:

- ***opere de artă plastică*** (determinantă este funcția estetică);
- ***documente vizuale*** (informațiile documentare despre obiectele și fenomenele reprezentate sunt fixate într-o formă figurativă; imaginea realității reflectată este mai mult documentară, mai științifică și mai puțin decât artistică);
- ***surse vizual-tehnice*** (create cu mijloace tehnice și dispozitive speciale).

Diferența dintre operele de artă plastică și documentele fine este convențională, deseori ele se condiționează reciproc, se schimbă și se transformă.

NOTĂ

Analiza de mai sus s-a referit la diversitatea de abordări și divizări a surselor. Criteriile ce stau la baza acestor grupări, de asemenea, sunt diverse. Ele denotă complexitatea fenomenului de sursă istorică și trăsăturile ei care pot fi identifice în procesul cercetării. Un punct de referință rămâne faptul că istoricul selectează criteriile după care include categoriile de surse în investigația sa, care, indiscutabil, este corelată cu obiectul de studiu și finalitatea acestui proces.

O trăsătură determinantă a sursei constă în multifuncționalitatea ei. Deoarece o sursă istorică reflectă realitatea obiectivă a trecutului, iar el are mai multe fațete, adică este divers, însăși sursa istorică în sine este diversă în conținutul său și în funcțiile pe care le îndeplinește. Multifuncționalitatea este predeterminată și de natura dualistă a sursei istorice: ea este atât o reflectare a trecutului, cât și întruchiparea unei părți a acestuia.

Prin natura sa, sursele istorice îndeplinesc o funcție socială inerentă în perioada creării lor. Nu în ultimul rând, izvoarele istorice, fiind un mijloc de cunoaștere a trecutului, îndeplinesc și o funcție epistemologică, care constituie fundamentul cunoașterii istorice.

3. Sursele arheologice

Din rațiuni științifice și didactice, am inclus obiectele arheologice într-o categorie aparte. Arheologia este o disciplină științifică autonomă, care are specificul ei aparte, iar sursele (inclusiv cele figurative din perioada medievală) pe care le investighează, necesită o abordare specială în procesul complex al cercetării. Pentru clarificare, precizăm că izvoarele arheologice sunt obiecte, adică surse materiale, niște urme care reflectă cultura materială a unei comunități umane care le-a produs. Ele oferă date, care, după studierea

lor de către cercetători, servesc la reconstituirea vieții sociale și spirituale a societății respective, raportată la o perioadă anumită. Interpretarea lor se face pe anumite criterii, pentru a se oferi răspunsuri la mai multe întrebări pe care le pune cercetătorul. Un monument sau sit arheologic devine sursă arheologică doar atunci când intră în procesul de cercetare științifică, realizat după etapa săpăturilor. Sursele materiale, spre deosebire de cele scrise, nu conțin o relatare directă a evenimentelor istorice, iar concluziile bazate pe acestea sunt rezultatul reconstrucției științifice. Aceste surse se regăsesc, de regulă, în colecții expuse în muzee, mai rar reprezintă piese nevalorificate aflate în colecții particulare.

NOTĂ

Conceptul de sursă arheologică este una dintre categoriile de bază ale arheologiei, care determină în mare măsură activitatea empirică a unui om de știință. În știință, termenul încă nu are o înțelegere comună, ca și alte categorii de nivel teoretic. Unul dintre punctele incontestabile în definiția termenului este că sursele arheologice sunt atât resturile materiale, cât și observațiile folosite în investigații în timpul lucrului pe teren, dar și la etapa cercetărilor de laborator. Diferențele de înțelegere a termenului de sursă arheologică ține de mai multe domenii.

Relația dintre conceptele de sursă arheologică și sursă istorică reflectă un subiect al dezbaterii care trebuia să precizeze înțelegerea obiectului științei arheologice. La întrebarea fundamentală: o sursă arheologică este și una istorică?, cercetători au răspunsuri diferite. Unii autori au susținut că la etapa cercetărilor de laborator, arheologul acționează ca istoric, astfel că toate monumentele materiale din toate epocile – Preistorie, Antichitate și Evul Mediu – sunt izvoare istorice (М. Аникович, Ю. Захарук, В. Генинг).

Un punct de vedere opus a fost exprimat de un alt grup de cercetători, care susțin că artefactele descoperite în timpul săpăturilor sunt obiecte arheologice, dar nu izvoare istorice, deoarece nu conțin informații istorice. În mod direct, nicio sursă arheologică nu este capabilă să ofere răspunsuri la întrebările istoricului. Altceva este în cazul când un istoric poate folosi concluziile unui arheolog în calitate de sursă istorică (Г. Григорьев).

O altă interpretare a conceptului propune o „versiune de mijloc”, prin care se înțelege că izvoarele arheologice sunt parțial istorice, și nu numai istorice. S-au accentuat limitele reconstituirii procesului istoric doar pe baza surselor arheologice, ceea ce creează un traseu unilateral, distorsionat și nesigur. Izvoarele arheologice au sens atunci când Arheologia devine o disciplină

sursologică în raport cu alte științe. Dezvoltarea subiectului pare relevantă, pentru că reflecția asupra unei problemei teoretice la ceea ce este o sursă arheologică ne va permite să ajungem la alt nivel al cercetării empirice (Л. Клейн, Е. Колпаков).

Pentru studierea epocii medievale, prezintă importanță în mod special *artefactele* (vestigii materiale) – orice obiect sau produs al activității umane, care, pe baza atributelor deținute, poate fi grupat la un tip de obiect. Asociate pe baza unor similitudini, a unui grup sau ansamblu de subtipuri, aceste obiecte formează o *cultură arheologică.* Conform viziunii structuraliste, tipul și cultura arheologică sunt categorii formale aplicabile vestigiilor arheologice. Prin comparație și analiză a nuanțelor acestora, pot fi explicate anumite procese ale dezvoltării istorice unei comunități umane.

Izvoarele arheologice sunt diverse, la fel ca și celelalte tipuri de surse. Acestea pot fi grupate convențional în grupuri, pe baza criteriilor destinație, funcționalitate. Putem identifica astfel:

- ***areale cu anumite destinații*** (cetăți, incinte sacre, necropole ș.a.);
- ***ruine ale unor construcții*** (case, ateliere, ziduri de cetate, porturi, cuptoare pentru ceramică etc.);
- ***unelte de muncă*** (un indice al nivelului de dezvoltare a comunității);
- ***obiecte/ustensile casnice*** (oferă date despre viața cotidiană);
- ***resturi ale unor mijloace de transport*** (care de transport și de luptă, corăbii; oferă date despre vehicule, infrastructură și căi de comunicație);
- ***obiecte de ceramică*** (vase de cult, de uz casnic sau comercial);
- ***obiecte de podoabă***;
- ***arme*** (ofensive, distructive, de protecție);
- ***diferite unelte metalice*** (fier, bronz, cupru, aramă sau alte aliaje).

Siturile (monumentele) arheologice sunt urme ale activității umane într-o anumită perioadă arheologică, ce cuprind artefacte, care, analizate într-un context arheologic, reflectă viața unei comunități umane în trecut. Oferă date importante despre multiple aspecte, începând cu tipurile de așezări, structura locuințelor, monede, obiecte și alte structuri ce reflectă activități economice, până la modul de înmormântare și obiectele asociate riturilor funerare, care precizează statute socio-juridice distincte. În știință au fost identificate mai multe tipuri de situri de habitat:

- ***așezări*** (nefortificate, fortificate);
- ***situri funerare*** (necropole, morminte izolate);
- ***situri mixte*** (sacre, de ceremonii și artistice);
- ***tezaure;***
- ***situri comerciale și miniere.***

Studiul unui sit arheologic începe prin analiza proprietăților morfologice, fizice și a altor proprietăți materiale ale obiectelor. În timpul săpăturilor, arheologul nu poate afla multe informații despre subiect, deoarece obiectele nu au fost menite să transmită un mesaj anumit. Aceasta este principala diferență dintre sursele materiale și cele scrise. În linii mari, un izvor arheologic, spre deosebire de unul scris, nu este o sursă directă de fapte pentru un om de știință. Este sursa observațiilor primare, între care arheologul stabilește legături (temporale – stratigrafie; spațiale și temporale – prin căutarea analogiilor) și astfel se formează un fapt. Interpretarea joacă un rol important aici. Științele conexe joacă un rol imens în interpretare, fiind vorba de datele oferite de Antropologie, Etnografie etc.

În procesul de analiză a obiectelor identificate, contextul arheologic determină observații asupra matricei, poziționării lor în timp și spațiu, proveniență și asocierii între obiectele găsite, pentru a se stabili modul cum ele au ajuns în poziția dată și ce s-a întâmplat după ce au fost abandonate de posesorii lor. Contextul oricărui obiect arheologic poate fi influențat de *contextul primar*, ce reflectă momentul producerii și folosirii obiectului de către posesor, fiind neperturbat de factorii umani sau naturali în momentul când a fost depozitat în sol. De asemenea, trebuie luat în calcul și *contextul secundar*, care se referă la corelația obiectelor care au fost afectate de activitățile umane ulterioare sau factori naturali, de modul în care obiectul a ajuns în sol sau de istoria sa anterioară. Nu în ultimul rând, pentru arheologie este important de a cunoaște contextul spațial, care permite determinarea distanței dintre diferite obiecte, locuințe, așezări, alte structuri etc.
Pot fi identificate mai multe niveluri ale contextelor arheologice, precum artefactele, contextele structurale (grupează activități casnice sau de grup), siturile (grupează activitățile comunității), regiunile (grupează activitățile unor comunități distribuite pe hartă).

4. Surse primare, secundare și terțiare

Sursele de informare, aspectele tehnice și practice legate de studiul și aplicarea lor practică, au fost puse treptat în circulație. În prezent, cercetarea modernă le tratează după criterii metodologice. Materialul documentar este alcătuit din mai multe grupe de documente, care au caracter diferit, fiind în funcție de raportarea lor cronologică la procesul istoric și modul în care ele oferă informații. Astfel, putem evidenția:

- ***surse primare*** – oferă informații directe, materiale de „primă mână” înregistrate de contemporani sau care reflectă în mod direct procesul istoric. Ele oferă cercetătorilor informații directe, nemediate despre subiectul studiat.

Pot include: obiecte ale culturii materiale și ale vieții cotidiene (inclusiv arheologice); surse vizuale (desene, schițe, picturi, diagrame, tabele, imagini, hărți etc.); surse fotografice și filme; surse fonografice; surse de vorbire și ale creativității orale; surse comportamentale (obiceiuri și ritualuri); surse scrise: documente și acte despre guvernare (politice, juridice, social-economice, religioase etc.); cronici; surse publicistice; surse epistolare (scrisori, memorii, jurnale, discursuri), opere literare etc. Pentru subiectele non-istorice, sursele primare pot include date și anchete, unde cifrele brute trebuie interpretate.

În calitate de surse primare pot fi folosite condiționat și cele secundare și terțiare, dacă aparțin perioadei studiate, precum: biografii, studii științifice, enciclopedii, dicționare, manuale, articole din ziare și reviste.

- ***surse secundare*** – cele care comentează, interpretează sau evaluează faptele istorice din sursele primare. Nu sunt dovezi în sine, dar pot fi folosite pentru a urmări sursele primare sau pentru a examina modul în care diferiți autori abordează un subiect. De obicei, acestea analizează și interpretează sursele primare, folosindu-le pentru a construi o imagine mai clară a ceea ce s-a întâmplat de fapt.

Sunt surse predominant scrise, care reflectă evenimentele post-factum, nu aparțin perioadei analizate. Pot fi produse decenii sau secole mai târziu. Spre exemplu, există diferențe dintr-un manual scris în anul 1800 și unul editat recent.

Pot cuprinde: cronici, bibliografii, repertorii, cataloage, rapoarte despre știri, biografii, dicționare, articole din reviste academice (excepție – studiile originale), manuale.

- ***surse terțiare*** – compilații, rezumate ale surselor primare și secundare. O sursă terțiară este aceea care nici nu furnizează informații originale și nici nu le interpretează. În schimb, sursele terțiare tind să colecteze sau să sintetizeze alte surse, ghidând oamenii către aceste informații.

Unele dicționare și enciclopedii pot fi terțiare, împreună cu manuale, cărți informative și manuale. În multe cazuri, sursele terțiare nu sunt considerate o sursă adecvată de utilizat în redactarea eseurilor sau rapoartelor. Ele sunt totuși vitale pentru cercetare și nu ar trebui ignorate. Sursele terțiare includ: enciclopedii, dicționare, bibliografii, antologii, indexuri de cărți, manuale etc.

NOTĂ

În calitate de surse primare pot fi folosite condiționat și cele secundare și terțiare, dacă aparțin perioadei studiate, precum: biografii, studii științifice, enciclopedii, dicționare, manuale, articole din ziare și reviste.

Sursele primare și secundare sunt termeni relativi. Sursele utilizate în studiul istoriei, de regulă, sunt sursele primare, pe baza cărora sunt create cele secundare. Cu toate acestea, nu întotdeauna este evident cărui tip de surse ele aparțin. În anumite contexte, o sursă secundară poate acționa ca sursă primară, cum ar fi cazul când sursa primară nu a fost păstrată. Astfel, cea mai apropiată sursă secundară poate fi folosită și ca sursă primară. Nu în ultimul rând, aceleași surse pot fi incluse în categoria celor primare, cât și secundare, în funcție de obiectul de studiu. Din aceste motive, unor cercetători le este dificil să formuleze o definiție precisă a sursei primare și secundare.

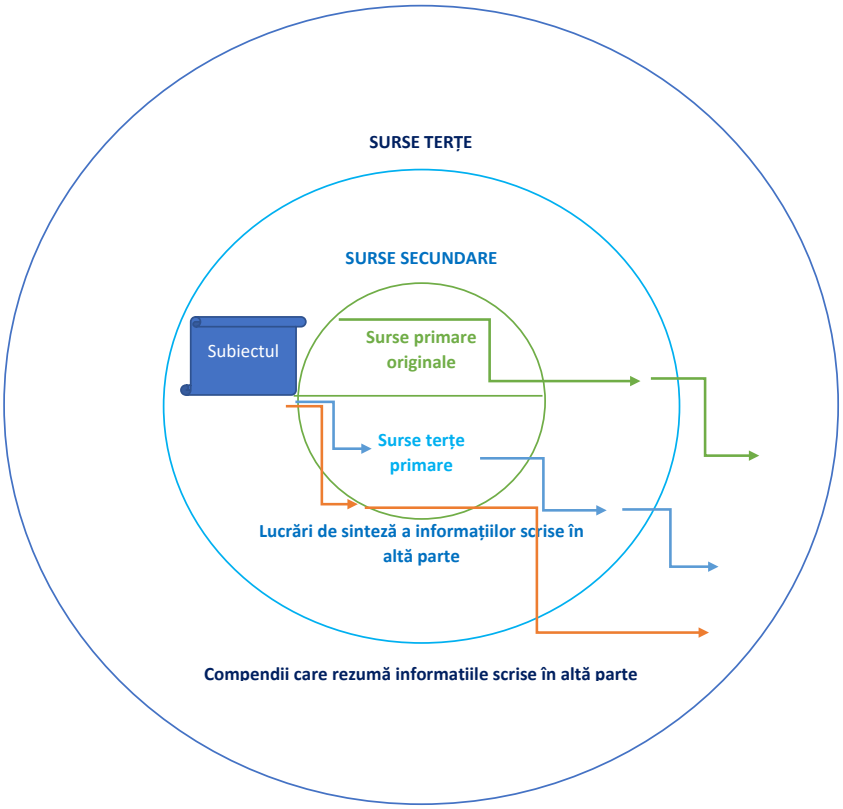

Figura 1. Surse primare, secundare și terțiare

5. Limitele surselor istorice

Indiscutabil, reconstituirea realităților trecutului ține de studierea faptelor reflectate în sursele istorice. În acest proces complex de critică a surselor, pe lângă avantajele indiscutabile despre rolul surselor în cercetarea trecutului, există și anumite limite în cunoașterea istorică, fiind generate de natura surselor. Trebuie înțeles că faptele trecutului reflectate de surse istorice nu sunt identice cu un fapt istoric real, întrucât în sursă, faptul real este deseori refractat și deformat prin prisma personalității autorului în calitate de creator al sursei. Depinde, în multe cazuri, de opiniile, convingerile și scopurile sale.

În al doilea rând, sursa istorică nu reflectă imaginea completă a unei realități istorice, ci doar fragmente din trecut, care la prima observație ar părea adesea fără legătură între ele. Procesul de formare a surselor istorice este influențat de factori precum dezvoltarea societății (economică, culturală, științifică, tehnologică), de concepțiile filozofice, politice și istorice ale autorilor perioadei, dar și de autodezvoltarea genurilor surselor. Părtinirea sau nepărtinirea autorului sursei față de evenimente este o problemă care încă nu a fost pe deplin clarificată în istoriografie.

Principiul metodologic este valabil nu doar pentru sursele scrise (cu precădere documentare), ci și pentru cele vizuale. Fiabilitatea informațiilor din sursele vizuale nu trebuie exagerată. Chiar dacă oferă anumite avantaje precum claritate, accentul pe detalii și înregistrarea instantanee a faptului, ele reflectă caracteristici de tipizare, generalizare și refracție a cursului și conținutului evenimentului în mintea artistului, fotografului sau directorului de imagine. Prin urmare, se impune necesitatea de a compara sursele primare cu analiza informațiilor oferite și de sursele secundare pentru a verifica afirmațiile lor despre trecut și pentru a ne asigura că ele sunt corecte.

În al treilea rând, interpretarea adecvată a sursei de către un cercetător modern este dificilă din cauza unor realități istorice. Aceasta poate depinde de regimul politic, ideologiile promovate, paradigmele educaționale etc., funcționale în cadrul unei societăți la o anumită perioadă de dezvoltare.

Majoritatea reminiscențelor materiale și ale textelor scrise nu au în forma lor inițială statut de sursă istorică, dar obțin această calitate și valoare atunci când ajung în câmpul cercetării științifice. Acest proces complex cuprinde etapele esențiale care țin de critica externă și internă a sursei, precum: depistarea, determinarea originii și autenticității, evidența, descrierea și clasificarea, elaborarea teoriei și a metodicii de studiere, analiza critică, interpretarea și valorificarea sursei istorice.

Cu toate acestea, studiul izvoarelor istorice rămâne singura modalitate de a înțelege și explica trecutul, iar de calitatea interpretării lor depinde calitatea cercetării istorice.

SARCINI PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Prezentați esența dezbaterilor istoriografice privitor la fenomenul „sursa istorică”
- Definiți noțiunea de „sursă istorică” și accepțiile ei
- Analizați criteriile de clasificare a surselor istorice
- Identificați tipurile și genurile principale de surse istorice
- Precizați specificul surselor arheologice
- Comparați sursele vizuale cu cele figurative, identificând trăsăturile comune și particularitățile
- Caracterizați sursele primare, secundare și terțiare
- Explicați limitele surselor în cunoașterea istorică

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să înțeleg esența dezbaterilor istoriografice privitor la fenomenul „sursa istorică”			
Să definesc noțiunea de „sursă istorică” și accepțiile ei			
Să identific tipurile și genurile principale de surse istorice			
Să compar sursele vizuale cu cele figurative			
Să caracterizez sursele primare și secundare			
Să explic limitele surselor în cunoașterea istorică			

Principalele mele dificultăți sunt:

TEMA 3

METODE ȘI TEHNICI DE STUDIU ȘI APLICARE A SURSELOR MEDIEVALE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL ISTORIC SUPERIOR

Conținuturi:

1. Argumente privind necesitatea studierii și aplicării surselor primare
2. Metode și procedee de lucru cu sursele scrise
3. Etapele criticii sursei în cercetarea istorică
4. Comentariul unei surse istorice: repere metodice

Obiective:

- Să argumenteze faptul că sursele primare constituie fundamentul epistemologic al cunoașterii istorice
- Să conștientizeze rolul fundamental al surselor în studierea, înțelegerea și explicarea faptelor și a proceselor istorice
- Să dezvolte abilități de analiză critică (externă, internă) și interpretativă a surselor
- Să identifice sursele istorice relevante pentru studierea unei teme/ subiect istoric
- Să aplice metode de analiză critică a surselor primare scrise în studii de caz
- Să aplice metode de analiză critică a surselor scrise în cadrul proiectelor de cercetare

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Studii de caz
- Problematizare
- Proiecte de cercetare

1. Argumente privind necesitatea studierii și aplicării surselor primare

Tendințele din istoriografia actuală reflectă un fapt cert: procesul de rescriere a istoriei de fiecare generație este inevitabil. Descoperirea, valorificarea și introducerea noilor surse istorice în circuitul științific contribuie la dezvoltarea științei istorice. Interesul istoricilor pentru modificarea metodologiei, a extins direcțiile cercetărilor prin noi abordări, concepte și metode aplicate. Apropierea tot mai strânsă a istoriei de alte discipline sociale a consolidat caracterul metodologic cu accent pe pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate.

În acest context, introducerea surselor noi în circuitul științific contribuie la actualizarea conceptului fenomenologic al sursei istorice. Sarcina principală a istoricului este de a stabili fiabilitatea și autenticitatea sursei, relevanța și importanta informațiilor extrase din ea pentru studiul subiectelor ce țin de întrebările formulate la aspectele trecutului istoric. Cercetătorul trebuie să posede competențe ce țin de cercetarea, abordarea diferențiată, analiză critică și comparativistă, valorificarea surselor identificate, cât și sistematizarea informațiilor extrase din izvoarele istorice.

O observație recentă asupra situației științei istorice din Republica Moldova demonstrează că, din varii motive, metodologia cercetării și valorificării surselor nu întotdeauna respectă rigorile academice.

O altă observație ține de faptul că, exceptându-se anumite cazuri, în procesul de predare-învățare-evaluare a conținuturilor istorice, nu întotdeauna accentul este pus pe dezvoltarea competențelor studenților de a lucra cu sursele istorice. Cunoașterea istorică nu se construiește doar prin analiza și critica cutării sau cutării surse, ci mai ales prin compararea și conectarea unor surse numeroase și variate, deoarece fiecare sursă este în sine incompletă. Practica cercetării arată că istoricul selectează tipurile de surse în funcție de întrebările care stau la baza investigației sale. Deci, trebuie revăzută abordarea actuală față de studierea și aplicarea surselor istorice în cadrul formării profesionale a studenților de la programele cu profil istoric, nivelul licență.

NOTĂ

Abordarea modernă a educației pune accentul pe studiul independent al elevilor și studenților pe dezvoltarea competențelor specifice intradisciplinare și transdisciplinare. Dezvoltarea gândirii critice implică formularea propriilor argumente și judecăți de valoare, care nu pot fi realizate dacă nu se operează cu surse de informare certe.

Strategiile didactice actuale recomandă nu numai eficientizarea tehnicilor de studiu și de aplicare a surselor istorice în cadrul unităților de învățare, dar și includerea în câmpul cercetărilor, pe lângă sursele scrise, a unor surse care tradițional sunt subestimate (vizuale și figurative). Atenția sistematică acordată de către titularii cursurilor universitare componentei studiului surselor primare, atât în auditoriu, cât și în cadrul individual, va contribui la formarea competenței date raportată la student. Este lesne de înțeles că fără stăpânirea surselor nu poți forma un profesionist care să activeze în instituțiile de cercetare sau cele educaționale.

Această problemă constituie o preocupare mai veche în literatura didactică de predare a istoriei în învățământul superior și general din spațiul european, însă constatăm că avem puține contribuții în cazul Republicii Moldova. Situația devine mai complexă în cercetarea epocii medievale, care, în opinia noastră, întâmpină o serie de dificultăți legate de înțelegerea principiilor de organizare a societăților care au interacționat în arealul Mării Mediterane.

Diferențele de abordare constau în metodele de lucru cu sursele istorice pe care le propun. Important este răspunsul la întrebarea de ce utilizăm sursele în predarea-învățarea-evaluarea conținuturilor în cadrul cursurilor de formare profesională în învățământul istoric superior? Răspunsurile sunt multe și ele țin de obiectivele și finalitățile programului, ale cursurilor ținute, ce trebuie realizate la finalul procesului de studiu. Câteva principii arată că trebuie să utilizăm sursele pentru a:

- conștientiza rolul fundamental al surselor în studierea, înțelegerea și explicarea faptelor și a proceselor istorice;
- prezenta și explica natura și contextul evenimentelor din trecut;
- demonstra că evenimentele istorice nu trebuie interpretate unilateral, tendențios, ci analizate contextual și nepărtinitor, pentru a se sublinia impactul lor;
- dezvolta abilități analitice, interpretative și de gândire critică la studenți;
- promova o abordare bazată pe investigație proprie și o „neîncredere” față de evidențe (contextul se vede la suprafață) sau lucrările care încearcă să demonstreze tendențios anumite probleme controversate (sensibile);
- sesiza modul/rile cum au fost interpretate evenimentele din trecut de către oamenii care le-au trăit și cum diferă acestea de interpretările actuale;

- dezvolta competențe de comunicare în grup și de soluționare a problemelor controversate care apar în cercetarea istorică;
- promova interesul față de trecut și o angajare empatică față de problemele generale ale unei societăți.

NOTĂ

Sub aspectul empatiei, motivația utilizării surselor este legată de dimensiunea percepției individuale legate de trecut. Chestiunea devine importantă în contextul formării valorilor și competențelor de comunicare. Este zona în care interesul studenților pentru o anumită problematică, deși poate fi departe de preocupările lor, poate fi stimulat.

2. Metode și procedee de lucru cu sursele scrise

În practica cercetării istorice, indiferent de nivelul organizării ei (facultate, laborator, școală generală), studiul surselor este parte componentă a unui proiect (facultate, școală) sau a unei cercetări avansate (instituții științifice specializate). Este un exercițiu academic, pentru că se pun o serie de întrebări referitoare la scopul utilizării surselor și se urmează o metodologie aleasă pentru comentariul documentelor. Procedeele de lucru cu sursele istorice ale epocii medievale sunt variate, dar, de regulă, se urmărește să se obțină informații cât mai clare despre sursă și contextul producerii ei. În lucrul cu sursele scrise (în special, documentele) este important a se stabili câteva elemente principale:

- tipul și caracterul sursei (document, publicistică, scrisoare etc.; act oficial, produs personal etc.);
- originea documentului (momentul creării) și apartenența (lucrare a unui autor sau act emis de o instituție publică);
- limba redactării (original sau traducere) și caracterul păstrării (integral sau fragment);
- modul de a transmite informația: sursă primară sau secundară;
- conținutul principal al documentului (reconstituire evenimente, idei, personaje);
- accentele principale față de evenimente; simpatiile și antipatiile autorului (ale cui păreri reflectă el?); competența autorului (statutul socio-juridic, formarea profesională);
- credibilitatea sursei (imprecizii, erori, distorsiuni intenționate);
- locurile neînțelese în sursă;
- faptele documentului confirmate de alte surse.

Acest procedeu de analiză logică a unei surse scrise reflectă aspecte ce țin de critica externă și parțial – etape ale procesului criticii interne. Studiul poate fi dezvoltat și aprofundat prin mutarea accentelor pe elementele din text. În acest caz, recomandarea constă în parcurgerea sistematică a următoarelor etape:

- lucrul studenților cu termenii individuali și conceptele găsite în sursă, pentru clarificarea semnificațiilor acestora;
- depistarea în text a „semnificațiilor semantice", care vă permite să înțelegeți esența textului în context istoric;
- capacitatea de a răspunde la întrebările de diferit nivel de complexitate adresate sursei;
- formularea în mod independent a întrebărilor referitoare la conținutul documentului;
- demonstrarea credibilității și a capacităților informative ale sursei.

Metoda de lucru cu sursele scrise propusă spre analiză, pare relevantă pentru inițierea studenților în procesul complex al studierii surselor, însă practica cercetării individuale a studenților nu se limitează la această etapă. Intervin anumite limite dacă luăm în calcul scopul unei cercetări și tipul de întrebări care sunt adresate surselor studiate. Procedeul menționat anterior poate fi completat cu o altă schemă, mai detaliată și axată pe critica internă a textului. Este bazată pe o abordare pe mai multe niveluri ce reflectă complexitatea și evoluția în cadrul cercetării. Va consta în:

- ***formularea întrebărilor principiale*** care să ajute la stabilirea tipului de document, a identității autorului, timpului, locului și circumstanțelor creării lui;
- ***analiză logică a conținutului documentului și lucrul cu informațiile aflate la „suprafața" textului,*** care să faciliteze înțelegerea contextului emiterii sursei și valorificarea datelor care acoperă faptele descrise de autor;
- ***analiza critică a sursei*** pentru a se determina credibilitatea acesteia și înțelegerea motivelor autorului în expunerile sale; se va constata gradul de obiectivitate a autorului sau doza sa de subiectivism prin manipularea cu faptele istorice;
- ***analiza axiologică a documentului*** axată pe reconstrucția și analiza sistemelor de valori ale perioadei, propagate fie de anumite structuri sociale, personalități istorice sau împărtășite de autorul documentului;
- ***analiza praxiologică a sursei,*** care indiscutabil va clarifica valoarea documentului în studiul unei teme sau probleme specifice, identificate de studenți.

Sugestiile metodice raportate la studiul surselor istorice prezentate, discutate mai sus, sunt relevante atât pentru învățământul general, treapta liceu, dar pot fi aplicate și la facultățile cu programe de formare în domeniul istoric. Este de la sine înțeles că la nivelul formării profesionale în cadrul instituțiilor de învățământ superior, tehnicile de studiu a surselor istorice scrise trebuie dezvoltată în concordanță cu tipul de competențe ce trebuie formate și dezvoltate în cadrul cursurilor. Pentru a exemplifica, metodologia poate fi aplicată în mod convențional la unul dintre cele trei niveluri de complexitate: observarea, reprezentarea și evaluarea (creația).

OBSERVAREA

reflectă cunoașterea sursei în sine și a faptelor reflectate în ea. Sunt identificate și definite conceptele utilizate. Se oferă răspunsuri la întrebările puse de titularul cursului etc. Etapa implică și reconstituirea (reproducerea) textului de către student.

REPREZENTAREA

presupune elaborarea unui plan al cercetării și formularea tezelor principale. Prin adresarea independentă a întrebărilor către document se vor identifica motivele creării documentului și determina consecințele apariției acestuia. La acest nivel se va extrage și ideea principală a sursei studiate.

EVALUAREA (CREAȚIA)

facilitează înțelegerea valorii unei surse prin compararea cu alte documente și determinarea locului acesteia în sistemul de informații achiziționate. Analiza opiniilor autorului sursei va implica neapărat și formularea de către student a propriei poziții, argumentate, cu privire la evenimentele reflectate în document. Prin confruntare și argumentare se va stabili credibilitatea sau necredibilitatea sursei și înțelege nivelul de obiectivitate sau subiectivitate a informațiilor din text.

NOTĂ

Problema credibilității și a validării surselor este una fundamentală în cercetarea trecutului. Pentru stabilirea credibilității unei surse, trebuie adresate mai multe întrebări legate logic între ele. Acestea pot fi formulate astfel:

- *Cine a scris sau a produs această sursă*?
- *Când a fost produsă sursa? În timpul evenimentului descris sau după*?
- *Autorul a fost martor ocular la eveniment*?
- *De ce a fost scrisă sursa? Aceasta a supraviețuit accidental sau intenția a fost de a lăsa o mărturie cu o destinație anumită*?
- *Cui i se adresează sursa*? *Este o descriere a unui fapt sau o justificare a unei acțiuni?*
- *Câte dintre relatări sunt fapte și câte sunt opinii ale autorului*?
- *Autorul a făcut o selecție a faptelor pentru a distorsiona informațiile oferite în sursă? Care sunt motivele autorului ca să fie subiectiv*?
- *Există și alte surse care să demonstreze validitatea sursei*?
- *Care este concluzia cu privire la validitatea sursei*?

Pentru parcurgerea traseului de lucru cu sursele istorice prezentat în raport cu cele trei niveluri ale cunoașterii, stabilim sarcini care, treptat, devin mai complexe pe măsură ce aprofundăm procesul studiului. Astfel, în prima etapă (a observării), studenții vor putea să-și dezvolte de sine stătător abilități care se referă la recunoașterea și analiza superficială a unui text scris. Pe baza unui fragment selectat dintr-un text, ei trebuie să reproducă în scris, pe scurt, conținutul său principal. Sarcina constă în identificarea următoarelor elemente, prin care să:

- stabilească denumirea sursei și tipul acesteia;
- indice numele autorului care a produs/creat sursa (dacă există) sau instituția ce a emis actul;
- prezinte timpul apariției și spațiul (locația);
- caracterizeze contextul apariției;
- precizeze destinația (cui se adresează?)
- evidențieze tema și subiectul;
- definească principalele idei și sensurile acestora folosite în text;
- determine ideea sau problema principală prezentată în sursă.

Propunem pentru exemplificare un extras de document și o schemă de prezentare a sursei scrise.

Fragment din document:

Bernard de Clairvaux, *Scrisoare către abatele de Saint-Thierry*, 1125:

„Trebuie să vă reproșez un abuz care este, după părerea mea, mai grav, deși a devenit atât de frecvent, încât oamenii nu-i mai acordă atenție: dați bisericilor voastre proporții gigantice, le împodobiți cu somptuozitate, le acoperiți cu tablouri care distrage irezistibil atenția credincioșilor […]. Recunosc că o faci pentru slava lui Dumnezeu. Dar spune-mi, tu care practici sărăcia duhului, ce caută atâta aur într-un sanctuar? […] Și ce fac acești monștri ridicoli […], aceste maimuțe murdare, acești lei feroce, acești centauri, aceste ființe pe jumătate umane, acești tigri pătați, aceste scene de luptă și vânătoare? Există atât de multe forme, încât preferăm să privim această marmură decât să citim în manuscrise și să ne petrecem ziua admirându-le mai degrabă decât meditând la legea lui Dumnezeu […]. Dar mai presus de toate, ce legătură are asta cu viața voastră de oameni săraci, de călugări, de oameni duhovnicești?

Sursa: http://hg.moitel.free.fr/spip/IMG/pdf/f2_groupe_ro_le-socie_te_-med.pdf)

NOTĂ

Citiți cu atenție textul pentru a înțelege întrebările la care trebuie să răspundeți. Prezentați succint un text în care, pe baza interogației și a cunoștințelor dumneavoastră, să identificați elementele care conțin răspunsuri la întrebările conținute în sarcina stabilită mai sus.

Căutați în document informațiile care vă permit să răspundeți la întrebări. Evidențiați informațiile pe care le veți utiliza în răspunsuri, folosind culori diferite, în funcție de temă.

Nu parafrazați, adică repetați o propoziție sau o expresie din document fără a-l cita. E recomandat să citați pasaje scurte din text (nu mai mult de două propoziții), punându-le între ghilimele. Comentați citatul cu propriile cuvinte, folosind cunoștințele de la cursurile studiate.

FIȘĂ DE APLICARE:

Denumirea și tipul sursei	Bernard de Clairvaux, Scrisoare către abatele de Saint-Thierry, 1125; text religios (epistolar), fragment dintr-o corespondență prin scrisori între abatele Bernard de Clairvaux și starețul de la mănăstirea Saint-Thierry;
Autorul	Bernard de Clairvaux, nobil burgund, reformator al Bisericii romane din secolul al XII-lea, fondator și abate al Ordinului Cîteaux. Poziție mai înaltă în ierarhia eclezială decât cea a interlocutorului său. Autor și martor;
Timpul și spațiul (locația)	anul 1125; Regatul Franței, ducatul Burgundia, mănăstirea Clairvaux;
Contextul apariției	secolul al XII-lea, în Europa Apuseană, se caracterizează prin manifestări ale renașterii spirituale și culturale; este o consecință a reformei „gregoriene”, care urmărea scopul îmbunătățirii conducerii Bisericii romane și precizia dogme catolice;
Destinatarul	starețul de Saint-Thierry, om al bisericii, superior al unei abații. Acest document este deci un text privat, destinat unei singure persoane. Recomandările lui Bernard de Clairvaux către stareț;
Tema și subiectul	viața monahală, decorul bisericilor;
Idei	identificarea unei practici de decor excesiv al bisericilor din mănăstiri, care nu corespunde spiritului de viață monahală axată pe asceză și renunțarea la bunuri; abuz în gestionarea patrimoniului mănăstirii; deviere de la canoane și principiile vieții monahale;
Problema	critica excesului de decorare a bisericilor din mănăstiri și consecințele spirituale nocive ale acestei practici asupra călugărilor și maselor de credincioși din categoriile sociale neprivilegiate;

Reprezentarea, ca etapa a doua de lucru cu sursele istorice, presupune o înțelegere mai profundă a textului prin reflecții asupra evenimentelor descrise, precum și capacitatea de a plasa fragmentul textului propus spre studiu în context istoric. La această etapă studentul trebuie să învețe să evalueze o sursă istorică completă (text integral, nu un fragment). Sarcina constă în elaborarea de către studenți a unei scheme de analiză a sursei. Ea poate fi proiectată în modul următor.

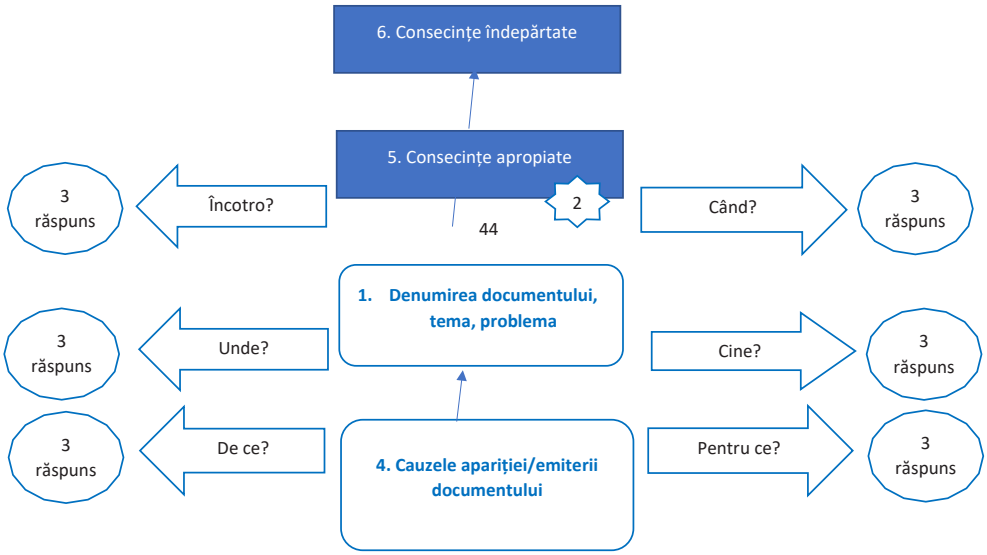

Figura 2. Schemă de analiză a sursei.
Sursa: Антонцева, В.А., 2019.

Fragment din document emis de regele Richard I Inimă de Leu privitor la cruciații ce urmau să plece pe mare (1189):

„Richard, prin grația lui Dumnezeu, rege al Angliei, duce al Normandiei și al Aquitaniei și conte de Anjou, către toți supușii săi care urmează să plece pe mare la Ierusalim, salutare. Să știți că noi, prin sfatul comun al oamenilor drepți, am făcut aceste legi scrise. Oricine ucide un om la bordul unei corăbii acela să fie legat de cel pe care l-a ucis și aruncat în mare. Dar dacă îl va omorî pe uscat, să fie legat de cel mort și îngropat în mormânt. Mai departe, dacă cineva va fi condamnat prin mărturie legiuită că a scos cuțitul pentru a-l ucide pe altul sau dacă l-a lovit să curgă sânge, își va pierde mâna. Dar dacă îl va lovi cu pumnul fără să curgă sânge, va fi scufundat în mare de trei ori. Dacă cineva își va jigni sau batjocori tovarășul sau îl va acuza de ură față de Domnul, de câte ori l-a insultat, tot atâtea uncii de argint să plătească. Mai departe, un hoț condamnat pentru furt va fi tuns ca un lefegiu și i se va picura smoală fierbinte pe cap, și îi vor fi presărate pe cap pene dintr-o pernă, și astfel va fi arătata oamenilor; și la primul țărm pe care-l vor atinge corăbiile, el va fi debarcat. Scris în fața propriilor mei martori, la Chinon.”

Al.- F. Platon, L. Rădvan, *De la Cetatea lui Dumnezeu la edictul de la Nantes. Izvoare de istorie medievală*, Iași, 2005.

Procedura de lucru cu schema este următoarea:

- se indică denumirea documentului, contextul creării acestuia și emitentul (autor sau instituție);
- se stabilește caracterul sursei: primară sau secundară
- se clarifică semnificația cuvintelor neînțelese, incerte sau care par să aibă un sens diferit de cel actual (se va căuta sensul pe care îl au în contextul documentului);
- se precizează problema;
- se formulează o serie de întrebări pentru sursă;
- se dau răspunsuri la întrebările puse;
- se stabilește motivul/motivele care au dus la apariția acestui document;
- se determină consecințele imediate ale evenimentului reflectat în sursă;
- se determină consecințele sale pe termen lung.

La etapa **evaluării** (creativă), studentul trebuie să învețe să evalueze o sursă istorică și să o integreze în categoria generală de documente identificate la tema cercetării. Ea corespunde formării competenței praxiologice în cadrul studiului și aplicării practice a surselor în cercetare. Pentru a rezolva această problemă, se recomandă utilizarea mai multor surse, care reflectă evenimentul dintr-o poziție similară sau alternativă, sau care reprezintă un anumit aspect, sau mai multe, al problemei/problemelor identificate. Pentru confruntarea informațiilor din surse, pot fi utilizate culori diferite, în funcție de tipul sarcinii.

Analiza critică a două surse, prin metoda comparativă, se poate realiza după planul indicat mai jos:

- se stabilesc autorii, timpul și contextul apariției;
- se indică scopul creării documentelor;
- se identifică informațiile similare și diferite, dar complementare;
- se identifică informațiile diferite și opuse, dar care permit compararea a două puncte de vedere asupra aceluiași eveniment;
- se analizează poziția autorilor: motivele și natura lor – personale, sociale sau politice;
- se specifică precizia informațiilor prezentate în document (gradul în care detaliile sunt reflectate);
- se determină credibilitatea surselor: cât de exact reflectă faptele istorice;
- se evaluează reprezentativitatea și completitudinea surselor (în ce măsură reflectă cele mai semnificative fapte istorice).

Fragmente din documente:
Cucerirea Ierusalimului la 1089 văzut de doi contemporani ai evenimentului:

Cucerirea Ierusalimului văzută de William din Tir (1089)

„Era a șasea zi a săptămânii și a noua oră a zilei. Se pare că acest moment a fost ales de Dumnezeu însuși, întrucât în aceeași zi și în același timp, Domnul suferise în același oraș pentru mântuirea lumii […] Ducele [Godefroy de Bouillon] și toți cei care intrase cu el, adunându-se, acoperiți cu coifurile si scuturile lor, cutreierase străzile și piețele, cu săbiile goale, lovind fără discernământ pe toți dușmanii care s-au oferit loviturilor lor, si fără a cruța nici vârsta, nici rangul. Se vedeau victime noi căzând din toate părțile, capete desprinse de cadavre se îngrămădeau ici și colo și deja se putea trece pe străzi doar prin grămezi de cadavre […]

De îndată ce au ajuns la metereze, s-au dus să deschidă Poarta de Sud, care era aproape de acolo, și tot poporul creștin a intrat ușor din această nouă latură. Ilustrul și viteazul conte de Toulouse a intrat în loc […] Ceilalți prinți, după ce i-au omorât în diferitele cartiere ale orașului pe toți cei pe care i-au întâlnit sub picioarele lor, aflând că o mare parte a poporului se refugiase în spatele meterezelor Templului, toți au alergat acolo împreună, conducând în urma lor o imensă mulțime de călăreți și de infanteriști, lovind cu săbiile pe toți cei care s-au prezentat, fără milă de nimeni, și inundând locul cu necredincioși. Ei au împlinit astfel decretele drepte ale lui Dumnezeu, pentru ca cei care au profanat sanctuarul Domnului prin faptele lor superstițioase, făcându-l astfel străin de poporul credincios, să-l curețe la rândul lor cu propriul lor sânge și să sufere moartea în acel loc. . chiar ca ispășire pentru crimele lor. Totuși, nu se putea vedea fără groază această mulțime de morți, aceste mădulare împrăștiate care împrăștiau pământul din toate părțile și aceste șuvoiuri de sânge care inundă suprafața pământului […]. Se spune că în interiorul zidurilor Templului au pierit vreo zece mii de dușmani, fără a număra toți cei care fuseseră uciși din toate părțile.”

Cucerirea Ierusalimului văzută de Ibn al-Athîr (1089)

„Francii, care încercaseră fără succes să cuprindă orașul Acre, s-au mutat spre Ierusalim și l-au asediat timp de mai bine de patruzeci de zile […] Orașul Sfânt a fost luat din nord, în dimineața zilei de vineri 22 luni a lui Shaban [iulie. 15]. Mulțimea a fugit imediat. Francii au rămas în oraș timp de o săptămână, ocupați cu masacrarea musulmanilor […] Francii au masacrat peste 70.000 de musulmani în moscheea al-Aqsâ: printre aceștia se aflau un număr mare de imami, cărturari și oameni de o evlavie și viață mortificată – care părăsiseră patria pentru a veni să se roage în acest loc nobil. Francii au scos din al-Sakra mai mult de patruzeci de lămpi de argint, fiecare cântărind 3.000 de dirhami. Au luat și un felinar mare de argint care cântărea 40 de șobolani sirieni, precum și 150 de lămpi de valoare mai mică. Prada făcută de franci a fost imensă. Oamenii care părăsiseră Siria au sosit la Bagdad în luna Ramadan [sfârșitul iulie-începutul august] cu qadiul Abû sa’d. S-au prezentat la diwan și au dat o poveste care a făcut lacrimi în ochii tuturor. Durerea era în inimi. Acești oameni, în vinerea următoare sosirii lor, au rămas în marea moschee, invocând mila divină. Ei au plâns și tot poporul a plâns cu ei; au povestit nenorocirile care i-au lovit pe musulmanii din ținuturile nobile și vaste: masacrul bărbaților, răpirea femeilor și a copiilor și jefuirea proprietăților. Așa a fost durerea generală, încât nu ne-am mai gândit să observăm postul [...]”.

Sursa:https://www.mediterranee-antique.fr/Auteurs/Fichiers/TUV/Tyr_G/Histoire_croisades/T_00.htm

Parcurgerea acestui procedeu de către studenți în studiul și aplicarea surselor istorice arată că fiecare etapă are un nivel de complexitate atribuit, pe măsură ce se avansează în studiu și sarcinile stabilite devin mai dificile. Această strategie va aduce nu numai plusvaloare la reproducerea textului unui manual sau a unei sarcini stabilite de profesorul titular al unui curs, ci va permite studenților să-și dezvolte abilități în analiza și interpretarea textului unei surse. Va permite identificarea problemei, argumentarea propriilor puncte de vedere și emiterea unor judecăți de valoare. De asemenea, va facilita identificarea relațiilor cauză-efect în tratarea unor evenimente sau procese istorice și dezvoltarea competenței de învățare problematizată etc.

3. Etapele criticii sursei în cercetarea istorică

Am menționat anterior că în practica cercetării istorice, indiferent de nivelul organizării, studiul surselor este parte componentă a unui proiect (facultate, școală) sau a unei cercetări avansate (instituții științifice specializate). Este un exercițiu academic, pentru că se pun o serie de întrebări referitoare la scopul utilizării surselor și se urmează o metodologie aleasă pentru comentariul documentelor. În continuare propunem o versiune sumară a metodei istorice de cercetare a unei surse, iar modalitatea de aplicare este proiectul.

Metoda istorică de cercetare, deși este calificată de unii autori ca o metodă descriptivă, implică totuși și elemente de critică a textului. Ea însumează parcurgerea câtorva etape distincte în analiza unei surse identificate, precum: observarea, critica externă, critica internă și interpretarea.

OBSERVAREA

Această etapă constă în citirea conținutului textului și notarea informațiilor principiale. Este important ca să înțeleagă sensul tuturor cuvintelor și referințele prezente în document. Va fi posibil ca prin raportare la contextul general (economic, social, politic, spiritual etc.) să se înțeleagă caracterul istoric al evenimentului/procesului analizat. Tot acum se vor identifica problemele legate de înțelegerea mesajului textului.

CRITICA EXTERNĂ

După lecturarea conținutul textului, este necesar să se studieze anumite aspecte legate de context pentru a se stabili câteva elemente, precum:

- tipul și caracterul sursei (document, publicistică, scrisoare etc.; act oficial, produs personal etc.);
- modul de a transmite informația: sursă primară sau secundară;

- originea documentului (momentul creării, spațiul) și apartenența (lucrare a unui autor sau act emis de o instituție publică);
- limba redactării (original sau traducere) și caracterul păstrării (integral sau fragment);
- forma redactări/editării;
- destinația sursei.

Întrebările care pot fi adresate sursei por fi formulate astfel:

- *Cărui tip de sursă aparține mărturia?*
- *Este un act oficial instituțional sau un produs al unei persoane?*
- *Care este suportul?*
- *Când și unde a fost scris documentul? În timpul evenimentului descris sau după?*
- *În ce limbă a fost scrisă sursa? Este un original sau traducere?*
- *Este un manuscris sau un document tipărit?*
- *Este acesta un document complet sau un extras?*
- *Cine este destinatarul? De ce a fost produs documentul?*

CRITICA INTERNĂ

După ce am studiat aspectele externe ale textului, trebuie să ne concentrăm pe studiul detaliat al conținutului sursei scrise pentru a înțelege modul în care este organizat și prezentat. Prin aceasta se urmărește o mai bună înțelegere a documentului în sine, în raport cu contextul său. Este momentul când trebuie să punem întrebări către sursă pentru a stabili credibilitatea ei, precum:

- *Care este structura documentului?*
- *Autorul a fost martor ocular la eveniment?*
- *Cui i se adresează sursa?*
- *Care au fost scopurile urmărite de autor?*
- *Autorul relatează fapte sau exprimă o poziție?*
- *Care sunt argumentele autorului?*

INTERPRETAREA

După ce am clarificat aspectele legate de elementele externe și interne ale sursei studiate, urmează etapa complexă a interpretării. Întrebarea principală la care trebuie să răspundem ține de aflarea sensului documentului. Pentru a înțelege profunzimea sensului textului trebuie să-l analizăm în contextul în care a fost produs. Interpretarea personală ține de acțiunea formulării concluziilor noastre asupra sursei studiate. Se va realiza argumentarea proprie referitoare la

importanța și valoarea documentului. Întrebările sugestive ar putea fi:

- *Care este problema principală legată de interpretarea textului?*
- *Cum am depășit aceste dificultăți?*
- *Ce părere avem despre ideile din document?*
- *Care este concluzia principală referitoare la document?*
- *În ce constă valoarea documentului?*

NOTĂ

Această modalitate tradițională de analiză critică a unei surse istorice constituie baza pentru identificarea și aplicarea documentelor pentru un proiect de cercetare. După stabilirea credibilității sursei și a valorii sale, se va recurge la identificarea altor documente care să confirme faptele istorice analizate.

Schematic, un proiect de cercetare istorică va consta, de asemenea, în parcurgerea sistematică a câtorva etape.

IDENTIFICAREA SUBIECTULUI

Înainte de a începe cercetarea, trebuie ales subiectul investigației, care va consta în formularea unei întrebări pentru care, ca rezultat al cercetări, să va da răspunsul. Această întrebare poate fi generală sau foarte specifică, însă scopul este de a identifica subiectul asupra căruia se va concentra cercetarea.

FORMULAREA UNEI IPOTEZE INIȚIALE

Odată pusă întrebarea, chiar înainte de a începe documentarea, trebuie formulată o ipoteză, pentru a răspunde la întrebarea inițială. Este de fapt o încercare de a prezice răspunsul, de a-l anticipa, bazându-ne pe cunoștințele istorice, adică pe cele acumulate anterior, chiar înainte de a începe cercetarea. Scopul cercetării va fi verificarea ipotezei în sensul confirmării sau infirmării ei.

DOCUMENTAREA ȘI SELECTAREA INFORMAȚIILOR

După stabilirea ipotezei inițiale, este posibil să recurgem la căutarea informațiilor. Indiferent de tipurile de surse consultate, trebuie să ne călăuzim în acest proces de întrebarea și ipoteza inițială. Informațiile despre subiectul cercetării vor fi selectate din surse primare și secundare, însă este important de conștientizat următorul fapt: cu cât sursele identificate sunt mai numeroase și mai variate, cu atât cercetarea și răspunsurile noastre vor fi mai complexe și complete.

CRITICA ȘI VALIDAREA SURSELOR

Când toate sursele au fost adunate, acestea trebuie analizate critic. Este etapa importantă care necesită citirea atentă a documentelor, înțelegerea mesajului pe care-l transmit, interpretarea și validarea surselor. Unele surse pot fi mai puțin fiabile decât altele, așa că trebuie judecate în funcție de validitatea lor. Nu trebuie să ezităm în a respinge acele surse care nu rezistă criticii, pentru că doza mare de subiectivism ar putea distorsiona rezultatele cercetării noastre.

CONCLUZIILE CERCETĂRII

Ultima parte a proiectului de cercetare constă în punerea în comun a tuturor elementelor găsite și prelucrarea informațiilor. După realizarea sintezei informațiilor, putem valida ipoteza cercetării.

Tot acum începem redactarea textului lucrării în care explicăm întrebarea inițială și ipoteza stabilită. Urmează răspunsurile la întrebarea principală, prin care menționăm faptele istorice și exemplele ce servesc ca probe. Trebuie apoi să demonstrăm: pe baza faptelor și a surselor de încredere, ipoteza noastră a fost corectă sau nu? La sfârșitul lucrării, nu ar trebui să mai existe îndoieli cu privire la ipoteza inițială.

4. Comentariul unei surse istorice: repere metodice

În literatura occidentală se utilizează pe larg termenul de „comentariu” atunci când se realizează procesul de critică (internă și externă) a unui text scris. Analiza acestei strategii va include date mai detaliate, dar și complementare sugestiei metodice anterioare (metoda istorică). Indiferent de tipul sursei scrise (document oficial, cronică, descriere statistică, hartă, povestire, jurnal etc.) care urmează a fi analizată în cadrul unei cercetări, se va parcurge un traseu comun, care va permite să se implementeze fundamentele interpretării istorice a unui document și să se transcrie acest proces în lucrarea proiectată.

Acest proces poate fi structurat în patru etape principale:

1) observarea sursei istorice;
2) analiza contextului apariției;
3) analiza critică a conținutului;
4) rezumatul comentariului la document

1) Observarea documentului

Indiferent de tipul sursei studiate, procesul de studiu începe prin a obține informații clare, ce permit o cunoaștere completă și precisă a acesteia. Încă

din această etapă se vor distinge părțile principale, sensul general și toate elementele constitutive ale sursei. Această operație face posibilă stabilirea a ceea ce este clar, dar și determinarea componentelor asupra cărora ar trebui să se concentreze investigațiile și verificările ulterioare. Este etapa când sunt prezentate liniile generale ale acestei faze de observare. Tipurile de surse care sunt analizate în această secțiune nu epuizează posibilitățile valorificării lor într-o lucrare istorică.

Dacă este posibil, se va selecta mai întâi fragmentul care urmează să fie comentat în întreaga lucrare sau în ansamblul textului din care face parte. Aceasta facilitează verificarea formei documentului, pentru a se înțelege dacă este complet, trunchiat sau interpolat. De asemenea, se va înțelege locul acestuia în familia sa documentară (este tipic sau atipic în raport cu acesta) și conectarea lui la originea mediului său (catalog de acte editate). Urmează a se identifica sensul general al textului și părțile constitutive, structura sau planul acestuia. Procedeul face posibil identificarea domeniilor majore de activitate umană vizate de document. În cele din urmă, se vor identifica termenii vocabularului medieval sau părțile de text care vor necesita clarificări semantice pentru a fi înțelese în context istoric. Aceasta se referă la:

- numele locului sau a persoanei care urmează să fie identificate;
- aluzii sau circumstanțe particulare de clarificat;
- cuvinte care sunt înțelese greșit, incerte sau care par să aibă un sens diferit de sensul actual; se va căuta sensul pe care îl au în contextul documentului.

NOTĂ

Etapa observațiilor asupra documentului nu duce în mod direct la realizarea unei părți a lucrării, dar face deja posibilă identificarea punctelor asupra cărora să va lucra la proiect. În etapa inițială se vor descoperi principalele puncte asupra cărora se va concentra apoi efortul de explicare istorică și contextualizare, după care devine posibilă planificarea procesului de explorare bibliografică.

Faza de observare a documentului merită să fie efectuată cu atenție, fie cu creion pe hârtie (fișe bibliografice) sau în aplicații digitale de birou (Microsoft Office). Odată realizat acest lucru, va permite să creăm condițiile pentru o abordare metodică și rațională a faptelor istorice reflectată de documentul care urmează să fie comentat. Omiterea acestui pas pentru a economisi timp va prelungi traseul și va face ca rezultatele să fie aleatorii și incerte.

2) Analiza contextului apariției

O sursă nu poate fi înțeleasă fără cunoașterea adecvată a contextului de care este atașată. Va favoriza înțelegerea apariției, a conținutului, rolului, destinația sursei etc. Contează aici explicarea contextului general al apariției, precum cadrul spațio-temporal, circumstanțele sociale, culturale, politice, economice, ideologice etc. în vigoare la momentul producerii sursei. De asemenea, trebuie luate în calcul și condițiile particulare, adică cunoașterea unor date pentru precizarea condițiilor în care documentul a fost produs, utilizat și transmis către noi. Sunt detalii care nuanțează informațiile despre autor, comanditarul, scopul urmărit, destinatarul sau condițiile de conservare etc. Stabilirea credibilității și a valorii sursei nu poate fi realizată fără dobândirea informațiilor de bază, care ne vor ajuta să răspundem la următoarele întrebări:

Contextul general și specific

- *În ce spațiu, țară, regiune sau localitate a fost scrisă sursa?*
- *Care este data redactării?*
- *Ce domeniu de activitate umană este reflectat de acest document?*
- *Ce trăsătură de actualitate caracteristică timpului poate fi înțeleasă prin această sursă?*
- *Cărui gen literar, categorie de text, grup de mărturii sau serie documentară îi aparține sursa examinată?*
- *Care sunt caracteristicile acestui gen ce ne ajută să înțelegem rolul documentului analizat?*
- *Ce împrejurări particulare au condus la scrierea acestui text sau la fabricarea acestui obiect?*

Date despre autor

- *Cine este autorul sursei (bărbat sau femeie, anonim, grup, comunitate)?*
- *Dacă este o persoană, care sunt elementele vieții sale și a formării/carierei sale?*
- *Care este atitudinea lui specială în raport cu subiectul său?*
- *Dacă este o instituție, care sunt originea, obiectivele, funcția acestei persoane în cadrul ei?*
- *Care este situația lor la momentul producerii documentului?*
- *Sursa constituie o reflectare directă sau o reprezentare indirectă a realității istorice pe care o evocă?*

Intenția autorului

- *Care sunt motivele ce l-au determinat pe autor să producă acest document?*
- *Care a fost scopul urmărit de autor?*
- *Pentru cine și pentru ce a fost scris documentul?*
- *Cine a fost destinatarul sau publicul vizat?*

În etapa respectivă se produc date despre autor, trebuie evitată reconstituirea unei biografii (naștere, tinerețe, educație etc.). Este important a selecta informațiile necesare pentru a contextualiza documentul analizat.

NOTĂ
În practica cercetării științifice, cât și cea didactică, s-a demonstrat că toate interogațiile trimit la contextualizarea sursei. Textul sursei, din care obținem informațiile despre un eveniment sau aspecte ale acestuia, constituie punctul median între context, care reflectă mediul și timpul producerii sursei, și subtext.

Stabilirea momentului apariției sursei și poziția autorului sunt importante atunci când analizăm credibilitatea și constatăm validitatea acesteia. Subiectivitatea este o trăsătură distinctă a oricărui text. Stabilirea gradului de subiectivitate sau obiectivitate a autorului unei surse trebuie analizată contextual. Pentru clarificarea acestui aspect, poziția autorului și informațiile ce le oferă sunt corelate cu validitatea sursei. Premisa ține de faptul că autorul, care este un om al perioadei sale și scrie pentru contemporanii săi, descrie evenimentele așa cum erau ele cunoscute la momentul respectiv, dar le raportează și la contextul în care el se afla.

Din cunoașterea textului înțelegem că el ne spune câte ceva despre mediul și momentul în care a fost produs. Acesta sugerează și informația despre aspectul intenționalității autorului în raport cu destinatarii sursei. Anumiți termeni, figuri de stil sau metaforele prezente în vocabularul din textele medievale trebuie înțelese pornind de la premisa că autorul este conștient că publicul său cunoaște aceste elemente. În analiza sursei, cunoașterea contextului ne ajută la verificarea enunțurilor din text și a interpretărilor pe care le dăm acestora. Propunem un exemplu de analiză a unei surse scrise din perspectiva analizei textului într-un context istoric anumit pentru a se ajunge la extragerea unor idei referitoare la subtext.

Fragment de document:
Privilegiile acordate orașului Lucca de către împăratul Henric IV (23 iunie 1083)

„Voim să aducem la cunoștința tuturor credincioșilor lui Christos și alor noștri, atât viitori cât și de față, că noi, prin autoritatea puterii noastre regești, acordăm și acordând hotărâm pentru orășenii din Lucca, pentru credința lor nestrămutată față de noi și pentru slujba lor plină de râvnă, precum și cu sfatul și prin mijlocirea credinciosului nostru Burckhardt, episcop de Lausanne și cancelarul nostru, ca nicio autoritate și niciun om să nu îndrăznească să dărâme și să nimicească zidul înconjurător vechi sau nou al orașului Lucca și niciunui om să nu-i fie îngăduit să dărâme, în orice chip sau orice mijloc sau fără o judecată legiuită, casele care au fost clădite sau vor fi clădite de acum înainte înăuntrul acestui zid sau în suburbie.
[...] Hotărîm de asemenea ca de acum înainte nimeni să nu le ceară provizii și taxă de bâlci de la Pavia până la Roma și taxă de acostare în orașul Pisa sau în comitatul lor. Hotărâm de asemenea că dacă unii oameni vor intra cu corabia sau cu corăbiile pe râul Serchio sau pe râul Montone pentru a negustători cu luchesii, nici un om să nu îndrăznească să-i tulbure pe aceștia sau pe luchesi pe mare sau pe sus-zisele râuri, atunci când vin sau se duc ori stau, sau să le aducă vreo supărare, sau să-i prade, sau să-i împiedice în vreun fel. Voim de asemenea să nu fie ridicate castele în cuprinsul a șase mile de la marginile sus-zisului oraș; iar dacă cineva ar îndrăzni să ridice întărituri, luchesii, din porunca și cu ajutorul nostru, să le dărâme. Iar oamenii aceluiași oraș sau din suburbie să nu fie închiși fără o judecată legiuită."

Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976.

Aplicare și interpretare:

- **Contextul sursei**: lupta pentru învestitură dintre Papalitate și Imperiul romano-german (1076-1122). După cazul Canossa (1077), care s-a manifestat prin grațierea împăratului Henric IV de către papa Grigorie VII, survenit în contextul excomunicării suveranului german (1076), împăratul nu a renunțat la pretenția sa de a deține autoritatea absolută în Europa de Apus. A refăcut prestigiul instituției imperiale, fapt care i-a asigurat pentru moment o poziție de forță față de papă. Revenirea împăratului la universalism vizează și preluarea controlului formal asupra nordului Italiei. Profitând de contextul politic din peninsulă, Henric IV caută noi aliați împotriva papei, ceea ce explică susținerea acordată mișcării comunale din Italia.

- **Textul** se referă la o cartă de privilegii acordate de Henric IV, în calitatea sa de rege al Italiei și împărat, orașului italian Lucca. Libertățile emise

au constat în acordarea unor libertăți orășenilor, dar și impunerea unor obligații sau restricții, precum:

- dreptul de apărare prin construirea zidului;
- regimul juridic de autonomie internă, municipală;
- dreptul orășenilor de a construi case în oraș și în zona acestuia;
- libertăți pentru comerț în zonă și scutirea de vamă;
- limitarea posibilităților vecinilor sau a nobilimii locale de a amenința orașul;
- interdicția de a construi castele sau întărituri pe o rază de 6 mile în jurul orașului Lucca.

- **Subtextul** este sugestiv și la înțelegerea sensurilor se ajunge prin interpretare. Textul nu precizează condițiile în care Henric IV poate emite astfel de act. Mesajul transmis supușilor (destinatarii) însă este cel al unei autorități impuse prin drepturile sale suverane pe care le pretinde asupra teritoriului italian, unde aliații săi din Lucca ar putea să o garanteze. În contextul mișcării comunale, care urmărea obținerea de autoguvernare municipală față de autoritățile locale, poate fi înțeleasă adversitatea împăratului fată de o parte a nobilimii, exprimată evident prin interdicțiile ridicării de fortificații de a încasa vămi de la negustorii orașului. Menționarea frecventă în text a instanțelor de judecată, reflectă o altă dimensiune a autorității suveranului german asupra acestor teritorii. Actul sugerează că împăratul dorește să se înțeleagă că el controlează legitim acest teritoriu ca un bun al patrimoniului său de drept și nu prin intermediul forței. Cei care îi contestă dreptul de stăpânire asupra orașului sunt, potrivit sursei, cei ce comit un delict.

3) Analiza critică a conținutului

Este o etapă complexă în acest proces, care se concentrează pe studiul detaliat al conținutului sursei scrise. Această operație urmărește o mai bună înțelegere a documentului în sine, în raport cu contextul său. Pentru completarea documentației și facilitarea criticii interne, sunt recomandate utilizarea lucrărilor științifice cu caracter general (manuale, sinteze, dicționare, enciclopedii, atlase etc.), dar și studii speciale, cât și lucrări monografice. Documentarea suplimentară va contribui la clarificarea multor aspecte pentru a găsi răspunsuri la întrebările formulate, precum:

- înlăturarea dificultăților întâlnite în înțelegerea vocabularului medieval. Se referă la explicarea sensurilor termenilor tehnici, clarificarea cuvintelor obscure, arhaice sau specializate etc. Este vorba despre descoperirea sensului lor istoric, nu de o definiție lingvistică universală, unde și reflecțiile asupra etimologiei sunt importante;

- elucidarea aluziilor, indicațiilor parțiale, implicând contextul istoric general sau restul documentului din care a fost preluat extrasul de comentat;
- identificarea persoanelor, a funcțiilor acestora sau a instituțiilor la care se face referință;
- clarificarea geografiei istorice a evenimentului sau a faptelor istorice reflectate de text (nume de locuri, regiuni, spații politice, economice sau culturale);
- comentarea evenimentelor, proceselor istorice sau a aspectelor particulare evocate de document.

NOTĂ

Realizarea sistematică a acestor etape în studiul unei surse pot fi numite „critice” în măsura în care implică căutarea de a vedea dincolo de ceea ce se exprimă în cuvinte, în culoare sau în materie, pentru a înțelege exact sensul de urmă istorică pe care îl constituie un document. Analiza critică implică atingerea mai multor niveluri de semnificație, care nu sunt nici simple, nici lipsite de ambiguitate, dar cere efort constant, răbdare și meticulozitate.

Provocarea dată nu urmărește doar depistarea a ceea ce este aproximativ, a unei fraude sau chiar a unor falsuri în document. Spiritul de curiozitate și cercetarea necunoscutului ne determină să punem la îndoială constant relația documentului cu contextul său. Treptat se va descoperi ceea ce nu era evident și obscur la primul contact cu documentul.

Trebuie conștientizat și un alt moment – că abordarea critică solicitată în studiul unui document nu constă în a face o judecată de valoare asupra lui, în sensul de a complimenta autorul acestuia sau a-i reproșa ceva, aproba sau dezaproba ideile, practicile sau valorile reflectate de sursă. În acest exercițiu, munca studentului în calitate de istoric (viitor cercetător și profesor) constă în a distinge interesul autorului și limitele unei surse.

4) Rezumatul comentariului documentului

În partea finală a procesului analizei unei surse, se va stabili domeniul de aplicare și valoarea istorică a ei. Evaluarea va prezenta calitățile și originalitatea (relativă a) sursei. De asemenea, se vor identifica limitele și părțile discutabile, „punctele vulnerabile”, ceea ce nu înseamnă a face judecăți personale de valoare, prin aducerea la standardele actuale a mărturiei opiniile oamenilor din societatea medievală.

După ce a fost examinat documentul în detalii și s-a analizat funcționarea acestuia, se va trece la *etapa sintetică*. Ea presupune identificarea și prezentarea lecțiilor generale pe care sursa le oferă asupra faptului istoric și a mediului din care emană, și prin care ne permite să o înțelegem mai bine.

NOTĂ
Evaluarea reamintește principalele informații obiective furnizate de document și estimează domeniul de aplicare a acestora din urmă pentru înțelegerea istorică a perioadei (cunoașterea evenimentelor și proceselor în cauză). Ea nu se limitează doar la date explicite, deoarece un comentariu nu este o descriere sau o parafrazare a acelui document, ci cuprinde și aspecte implicite.

În cazul unei surse scrise, spre exemplu când avem un caz de judecată, obținem explicit informații despre părțile implicate în eveniment, procedura, sistemul juridic în vigoare în Evul Mediu, dar și implicit despre situația economică, morală, cadrul vieții cotidiene etc.

Abordarea istorică în etapa evaluării trebuie să evidențieze ambele dimensiuni ale interpretării, și nu doar prima. Acum anecdoticul (informații punctuale, precizia detaliului etc.) trebuie să cedeze locul a ceea ce permite o mai bună înțelegere a societății și a evoluției acesteia în timp. Pentru realizarea obiectivului, pot fi adresate întrebări de tipul:

- *Cărui moment particular al dezvoltării istorice îi aparține acest document?*
- *Ce aspect al realității trecute este reflectat într-un mod special?*
- *La ce proces istoric este el un martor privilegiat?*

În fine, cunoașterea autorului, împrejurările și procesul de creare a documentului, precum și analiza conținutului acestuia ne permit să concluzionam asupra valorii istorice a sursei. Pentru un document scris, de exemplu, în contextul analizei unei dezbateri politice, limitele unei mărturii sunt clar înțelese atunci când vine de la un membru al unei grupări sociale. Un astfel de discurs poate fi valoros pentru a ilustra interesele sau ideile acelei grupări, dar poate fi inadecvat pentru a oferi informații echilibrate despre pozițiile altor vorbitori. Acest tip de mărturie va servi la clarificarea unei părți a dezbaterii, dar trebuie completată cu cea a altor martori pentru a stabili o prezentare completă a problemelor.

Conținutul lucrării

Comentariul unei surse conține, într-o formă organizată și într-o secvență logică, informațiile adunate în timpul investigației. Aceasta nu trebuie să fie

o simplă listă a informațiilor obținute, ci un text coerent, concis și scris cu atenție. Poate fi structurat în părți distincte.

Partea întâi va prezinta elemente de critică formală a sursei studiate, într-un volum care reflectă între 20 % și 30 % din dimensiunea totală a lucrării. Aceasta este o identificare care include, în formă scrisă și în ordinea pe care o determinați, următoarele elemente de informare și evaluare:

- referința și localizarea sursei comentate (pentru a evita îngreunarea textului, aceste detalii vor fi furnizate într-o notă de subsol);
- natura documentului;
- locul său într-un corpus, catalog, tip de documente;
- subiectul;
- data și locul scrierii/emiterii;
- autorul/emitentul și destinatarii;
- contextul și condițiile de apariție.

Partea a doua va rezuma principalele lecții învățate din analiza critică a conținutului documentului. Acest lucru va permite să se evidențieze liniile de chestionare și înțelegere istorică deschise de document. Pentru a evita repetarea și suprapunerea inutile, analiza critică va fi organizată în jurul câtorva teme esențiale. Întrebarea primordială va fi fundamentată pe determinarea contribuției documentului la înțelegerea subiectului abordat. Componenta dată ocupă 60-70 % din volumul lucrării.

NOTĂ

În textul lucrării se vor indica referințe specifice la textul documentului pentru a susține comentariul dumneavoastră. Pentru aceasta, în urma argumentului veți menționa numerele de linii corespunzătoare între paranteze. Se va cita textul doar pentru citate succinte, la care se face referire tot între paranteze prin indicarea numărului rândului.

Această parte nu ar trebui să fie ca un colaj de extrase din text. Citatele trebuie integrate coerent în lucrare, redactate corect din punct de vedere gramatical și sintactic.

Informațiile extrase din lucrări sau articole științifice pentru a comenta documentul vor constitui referințe inserate în note de subsol.

Ultimele părți vor prezenta rezultatele comentariului sursei scrise și bibliografia, care reunește toate lucrările folosite la realizarea comentariului sursei.

SARCINI PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Argumentați că sursele primare constituie fundamentul epistemologic în cunoașterea istorică
- Explicați rolul surselor primare în studierea, înțelegerea și motivarea faptelor și a proceselor istorice
- Analizați relevanța metodei de analiză a sursei: text-context-subtext
- Identificați un studiu de caz în care să aplicați o sursă scrisă prin abordarea text-context-subtext
- Explicați avantajele și limitele abordării sursei prin text-context-subtext
- Caracterizați elementele formale ale criticii externe a unei surse scrise
- Analizați etapele principale ale criticii interne a unei surse scrise
- Aplicați metoda comentariului (critica internă și externă) pentru sursele scrise identificate în cadrul unui proiect de cercetare

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să argumentez că sursele primare constituie fundamentul epistemologic în cunoașterea istorică			
Să explic rolul surselor primare în expunerea faptelor și a proceselor istorice			
Să analizez relevanța metodei de abordare a sursei: text-context-subtext			
Să identific un studiu de caz în care să aplic o sursă scrisă			
Să analizez elementele criticii textului			
Să aplic mai multe surse scrise într-un proiect			

Principalele mele dificultăți sunt:

TEMA 4

STUDIEREA ȘI APLICAREA SURSELOR VIZUALE ȘI FIGURATIVE

Conținuturi:

1. Abordări despre imagine și vizualizare
2. Principii și metode de cercetare a imaginii
3. Metoda E. Panofsky
4. Sistemul analitic descriptiv al imaginilor medievale
5. Principii și metode de analiză a surselor figurative medievale

Obiective:

- Să prezinte abordările despre imagine și vizualizare
- Să caracterizeze fenomenul imagine, adaptându-l la specificul societății medievale
- Să identifice principiile după care se face analiza unei imagini
- Sa aplice metode E. Panofsky în analiza unei imagini medievale
- Să aplice sistemul descriptiv al imaginii medievale (miniatură) într-un studiu de caz
- Să explice rolul hărților în reprezentările despre spațiu în Evul Mediu
- Să realizeze descrierea unei monede medievale pe criterii științifice
- Să analizeze componentele constitutive ale unui blazon și sigiliu medieval, prin metode specifice
- Să aplice surse figurative (blazon, sigiliu, tablă genealogică) într-un proiect de cercetare

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Analize comparative ale tipurilor de surse vizuale, identificând caracteristicile comune și particularitățile
- Analize comparative ale surselor figurative, identificând caracteristicile comune și particularitățile
- Studii de caz

1. Abordări despre imagine și vizualizare

Astăzi, imaginea este unul dintre elementele cele mai prezente în viața cotidiană. Sursele vizuale sunt variate și diferite de cele scrise. Potențialele domenii ale surselor de imagini istorice care transmit informații pe cale vizuală sunt: viața cotidiană (spațiul privat și public), mass-media, școala etc. Cea mai importantă sursă rămâne totuși viața cotidiană. Monumentele, clădirile, străzile, locurile publice etc., fiecare dintre acestea au propria identitate și istorie. Microistoria, ca dimensiune de cercetare istorică, devenind populară începând cu anii ´70 ai secolului XX, este un gen de istorie unde analiza cuprinde unități mici de cercetare: un eveniment, o comunitate, o așezare, un individ, o imagine, un monument, un obiect etc. Scopul este de a alege un exemplu individual pentru a fi studiat în profunzime, care poate fi extrapolat la dimensiunea macroistorie. În realizarea cercetărilor, istoricii apelează de multe ori la modele istorice. Modelul poate fi considerat „un construct intelectual care simplifică realitatea cu scopul de a o înțelege". Modelul este echivalent cu tipul.

Imaginea se impune astăzi ca una dintre sursele primare cele mai eficiente în predarea istoriei. În pofida faptului că potențialul formativ al imaginii este imens, mai ales pentru evenimentele secolelor XIX și XX, sursele incluse în această categorie nu trebuie subestimate pentru cunoașterea și explicarea evenimentelor, proceselor și fenomenelor din epoca medievală. Dincolo de aceasta, modul în care sunt formulate competențele impun ca nu numai cercetătorii, dar și cadrele didactice (universitare, școlare) să utilizeze imaginile, atât în calitate de sursă, dar și ca mijloc didactic.

Sursele vizuale transmit o serie de imagini, care, evident, influențează percepția omului și emoțiile sale. Raportat la cunoașterea trecutului prin imagini, întâlnim, ca și în cazul surselor scrise, o serie de limite legate de caracterul informațiilor pe care istoricii le prelucrează. Imaginile pot fi utilizate ca sursă istorică atât complementar textului, fie pentru completarea informațiilor sau nuanțarea anumitor aspecte, cât și separat. Metodologic, imaginile pot fi analizate într-o manieră similară textului, însă există și diferențe. În funcție de caz, accentul poate cădea fie pe dimensiunea comparativă sau pe analiza punctelor de vedere diferite pe care le poate reda arta. Corelată surselor scrise, problema fundamentală o reprezintă caracterul subiectiv al imaginii, în pofida faptului că imaginea, ca fapt cotidian și omniprezent, pare să fie un suport mai obiectiv. Sursele vizuale pot fi studiate și utilizate eficient și atunci când încercăm o abordare diferențiată pe niveluri de competentă ale unui conținut.

Teoretic, sursele vizuale și figurative par a fi mai certe decât cele scrise. Textul, ca fundament de referință al acestor surse, este produsul unei elaborări intelectuale cu limite certe (subiectivitate), pe când sursele vizuale și figurative (sculpturi, hărți, monede, blazoane, sigilii etc.), deși sunt mai de încredere, interpretarea pe care o facem este la fel de susceptibilă de eroare ca și textele.

Cunoașterea modalităților de înțelegere a funcției imaginilor, determină și metodele de studiu cu ele. Una dintre abordările recente ține de funcția epistemologică a imaginilor, adică capacitatea lor de a acționa ca instrument de cunoaștere. În procesul de analiză a imaginilor, cercetătorii pun o serie de întrebări legate de cunoașterea contextului imaginii, precum: apariția ei, funcționarea, factorii care determină schimbarea unei imagini în diferite contexte, impactul per care îl are imaginea în viața societății etc. Răspunsurile variază, fiind în funcție de anumite abordări, unde fiecare dintre interpretări se concentrează la un anumit aspect al influenței culturii vizuale asupra societății.

Spre exemplu, abordarea naturalistă (pozitivistă) înțelege prin imagine trăsătura de reflectare, precum oglinda, a realității obiective. Istoriografia actuală critică această interpretare, argumentând că istoricul nu cercetează realitatea din trecut reflectată de surse, ci realizează o reconstrucție a unor elemente pe baza informației retrospective păstrată de surse.

Paradigma structural-semiologică propune studiul imaginii din perspectiva semnului. El are mai multe sensuri, ce diferă în funcție de tipul de societate, contextul cultural, percepția individuală etc. Astfel, sarcina cercetătorului constă în a descifra sensurile codificate în imagini și a le transfera dintr-un sistem semantic (artistic) în altul (textual, lingvistic).

Constructivismul accentuează că rolul principal în reprezentările și interpretările despre imagini îl au grupurile sociale. Construirea imaginii se face în context social, prin evidențierea unor fragmente ale realității, care ajung să se constituie într-un sistem de reflectare a realității. Acest lucru se face individual, astfel că unii indivizi pot sesiza anumite aspecte reflectate, dar să nu le vadă pe altele.

Paradigma fenomenologică încearcă să exploreze imaginea ca un fenomen autonom în raport cu subiectul reprezentat. În acest context, imaginea acționează ca un „medium”, care transmite sensuri, pe de o parte, și servește ca mediu de transmitere a noilor sensuri, pe de altă parte. Din această perspectivă, pot fi identificate, în cadrul structurii imaginii, trei straturi, care

trebuie analizate în cadrul unui ansamblu coerent. Primul strat îl reprezintă baza materială, deci imaginea ca obiect. Este cel mai autonom element din sistem. Al doilea este redat de suprafața plastică care participă la formarea imaginii. Ultimul strat este constituit din imaginea în sine, o sinteză dar și mediul în care are loc reprezentarea componentelor materială și plastică a sensurilor sociale și a experienței senzoriale individuale.

NOTĂ

Prezența mai multor paradigme a funcțiilor ce le îndeplinesc imaginile reflectă diversitatea abordărilor în cadrul comunității academice referitoare la esența surselor vizuale ca mijloc de cunoaștere a trecutului. Dacă abordarea structural-semiologică pune accentul pe studierea semnificațiilor imaginii, constructivismul aduce în prim-plan aspectele sociale ale existenței reprezentărilor vizuale. Paradigma fenomenologică explorează imaginea ca un fenomen autonom, care arată dependența condițiilor de percepția vizualului și rolul reprezentării în formarea contextelor sociale și personale ale societății vizuale.

În cercetările actuale despre imaginar și despre direcții precum arta, designul, mass-media, teatrul și cinematografia, corelate concepțiilor despre imagine sunt și abordările despre vizualizare. În sens larg, prin vizualizare se înțelege reprezentarea informației prin forma imaginii. Însă, în anumite contexte, această accepție poate căpăta sensuri ce trebuie nuanțate. Unii autori susțin că vizualizarea este o formă nouă de reprezentare a lumii, care aduce sensuri noi, neobservate până atunci (Y. Lotman, B. Ananiev). Potrivit altei tratări, vizualizarea este legată de construirea virtualului, a unui spațiu în care se dă o formă vizuală anumită oricărui obiect, proces sau fenomen imaginat, existent, cât și inexistent, determinat de capacitatea conștiinței de a vedea obiecte prin imagini. Aici, vizualizarea se realizează prin intermediul ideologiilor sau publicității, având scopul final de a influența comportamentele umane și a manipula cu masele (I. Jigariova).

În cercetările istorice ale surselor vizuale trebuie luate în calcul anumite aspecte metodologice. Imaginea poate fi tratată ca semn, în sens îngust, dar și ca mediu vizual care, în anumite contexte, formează sensuri sociale. Astfel, cercetătorul trebuie să stabilească limitele între imagine și vizualizare. Imaginea este un fenomen dinamic, care poate căpăta sensuri noi sau pierde altele în anumite contexte. Fluiditatea este o trăsătură subiectivă legată de perceperea emoțională și nu depinde de cercetător. Totodată, trebuie luat în calcul că vizualizarea nu cuprinde doar perceperea și reprezentarea, dar și posibilitatea construirii unei noi imagini, ceea ce creează diferențe.

NOTĂ

Specificul artei (imaginii) medievale. Marea majoritate a lucrărilor ce cuprind arta medievală trebuie studiate în primul rând din perspectivă creștină. Din același motiv, aceasta ia forme foarte diverse care pot fi explicate parțial printr-un aspect funcțional al acestei arte. O componentă definitorie este sacralitatea care o însoțește, ce încorporează atât gândirea teologică sau cosmogonică, cât și funcțiile specific liturgice. La acest aspect este necesar să se adauge și o dimensiune socială. Astfel, o lucrare poate fi studiată și înțeleasă sub aspecte diferite, care reflectă o funcție socială definită și manifestată în diferite contexte (teologic, liturgic, public – de exaltare a ctitorului).

Orice discuție despre arta și imaginile medievale trebuie să țină cont de expresii foarte diverse: arhitectură, miniatură, pictură murală (frescă), sculptură (monumentală și de dimensiuni mici), tapiserie, obiecte de cult, orfevrărie etc. O caracteristică generală a acestei arte este preocuparea ei de a apărea ca un limbaj artistic mai mult decât un mijloc de reprezentare figurativă. Pentru a înțelege conceptele teologice abstracte pe care le transmite, figurile trebuie analizate mai degrabă ca un mediu pentru articularea acestor concepte, mai mult decât o reprezentare a unei realități materiale. Putem înțelege astfel puțina preocupare acordată unei reprezentări „realiste" a figurilor, asemănarea lor cu ființele istorice, dimensiunile lor respective sau înscrierea lor în spațiu.

2. Principii și metode de cercetare a imaginii

Trebuie remarcat din start faptul că este imposibil să se ofere o atenție studiului fiecărui tip de surse vizuale și figurative, dacă luăm în calcul scopul acestei lucrări. Cu atât mai puțin este posibil să se țină cont de diferențele de tip și gen al obiectelor culturii artistice, deoarece fiecare dintre ele are specificul său (în special, la nivelul percepției și analizei imaginilor vizuale). Indiscutabil, metodele și tehnicile generale utilizate în studiul diferitelor tipuri de surse pot fi aplicate și în cazul surselor vizuale, însă acestea vor ține cont de specificul sursei abordate. Prin urmare, vom propune câteva abordări metodologice și principii care pot fi folosite atunci când studiem orice obiect vizual.

Când se studiază opere de artă în calitate de surse istorice, cercetătorii abordează sistemic obiectul din perspectiva dimensiunilor formală și de conținut (O. Andreeva). Latura formală, externă, analizează tehnologia creării obiectului, forma materială, datarea, stabilirea autenticității, reproducerea circumstanțelor creării unei opere de artă în context istoric etc.

Aspectul de conținut (axat pe critica internă a sursei) al studiului vizează extragerea diverselor informații din sursă prin analiza conținutului imaginii vizuale. Volumul și natura informațiilor obținute în acest caz depind în primul rând de întrebările la care cercetătorul caută răspunsuri (scopurile cercetării), precum și de modul de abordare a înțelegerii imaginii pe care o folosește (imaginea ca text, simbol, metaforă, mediu etc.).

Unul dintre primii cercetători ai surselor vizuale, E. Panofsky, a identificat trei niveluri de analiză a imaginii, raportată la arta Renașterii:

- ***Descrierea pre-iconografică***

Este una formală, în care sunt studiate faptele și expresiile prin simpla observare a obiectelor și identificare a motivelor reprezentate.

- ***Analiza iconografică***

Sunt descrise imaginile, după care sunt comparate, dar și confruntate cu texte de referință. Urmează atribuirea de semnificații și aranjarea elementelor vizuale în constructe de sens cu racordarea lor la codul cultural al perioadei.

- ***Analiza iconologică***

La etapa finală se identifică principiile care stau la baza dialogului dintre emitent și receptor și se explică formele de comunicare artistică. Tor acum se interpretează expresiile și valorile simbolice tipice, civilizația care a produs obiectul.

Acest tip de abordare constă în a privi obiectele de artă ca sursă istorică și nu arta ca vehicul al esteticului (produs al creativității umane și domeniu ce folosește mijloace de exprimare cu caracter specific, legat de mediu de percepție vizuală și care exprimă o calitate a autorului). Analiza trebuie să interpreteze arta ca formă de manifestare a unor valori, idei, stereotipuri și percepții ale unei societăți raportată la o perioadă istorică distinctă. În descifrarea sensurilor pe care le transmit produsele de artă, trebuie să apelăm, de asemenea, la încadrarea sursei în contextul istoric al producerii. O problemă asemănătoare a surselor scrise constă în subiectivitatea asumată a creatorului. Fiecare imagine a fost creată cu o intenție specifică. Ele au un limbaj propriu care transmit o informație. Imaginile nu ne pot arăta decât o parte din trecut, o anumită perspectivă. Artistul este un om al epocii sale și realizează opera de artă pentru a fi apreciată de contemporani, astfel că este imposibil ca el să nu transmită ceva care să corespundă așteptărilor publicului său.

Astfel, imaginea ca sursă trebuie să fie analizată la fel de critic ca și textul. Istoricul care studiază obiectele artistice este într-o situație complexă, specială, pentru că el vede valențele artistice și în obiecte care nu erau considerate, la

momentul producerii lor, obiecte de artă. Urmând etapele analizei unei imagini după modelul E. Panofsky, la etapa pre-iconografică, cercetătorul trebuie să identifice motivele producerii obiectului artistic. Următorul pas constă în atribuirea de semnificații obiectului analizat, care presupune familiarizarea cu codul cultural și problematica epocii, analiza a ce și cum este vizibil. În etapa interpretării iconologice se va stabili intenționalitatea sursei și se vor clarifica semnificațiile pe care le transmite obiectul artistic în calitate de sursă istorică.

Studiul unei imagini ca sursă istorică implică recunoașterea unor principii în acest proces complex. Presupune parcurgerea sistemică a mai multor etape:

- **a) *stabilirea atributelor principiale ale sursei*** (autorul, autenticitatea, originalul sau copia, timpul, locul creării etc.) pentru a se înțelege dacă un anumit obiect poate fi considerat sursă istorică;
- **b) *determinarea abordării metodologice*** a percepției și înțelegerii esenței imaginii/imaginilor în cadrul obiectului studiat. Selectarea metodelor de lucru va depinde de înțelegerea informațiilor specifice, de modul de codificare (text, semn, metaforă etc.) aplicat de către cercetător și la ce concluzii poate ajunge el;
- **c) *identificarea corpusului de texte*** care ar putea influența crearea, percepția și interpretarea acestei lucrări. Adesea, textul este cel care poate stabili cu certitudine și oferi detalii prețioase la ceea ce se află în spatele unui sau mai multor elemente ale imaginii și explica de ce apare în acest loc și în acest moment;
- **d) *analiza conținutului obiectului vizual*** pentru a-i identifica în structură elementele imaginii vizualizate;
- ***e) analiza hermeneutică și semiotică a imaginii și a textelor conexe***. Comparația dintre imagini și texte înrudite poate fi valoroasă nu numai pentru cunoașterea sensurilor, dar și pentru a înțelege, spre exemplu, intenția autorului sursei;
- ***f) analiza discursivă a imaginilor***, adică a ideilor, reprezentărilor, simbolurilor sau metaforelor pe care le transmit. Va ajuta la identificarea și înțelegerea mai bună a impactului pe care l-a avut creația artistică asupra societății, atât în trecut, cât și în prezent.

3. Metoda lui E. Panofsky

Indiscutabil, studiul unei imagini este un proces dificil. Sursele vizuale din trecut sunt adesea greu de înțeles. Ele pot descrie sau reprezenta persoane sau evenimente necunoscute. Imaginile pot folosi modalități de exprimare sau simboluri al căror sens este obscur ori s-a schimbat în timp, ceea ce face dificil de a înțelege sensul lor.

Propunem cu titlu de sugestie o modalitate de analiză a imaginii după metoda E. Panofsky. Ea constă în parcurgerea următoarelor etape:

a) ***descrierea obiectului*** („ceea ce văd"),
b) ***contextualizarea imaginii*** („ce știu eu"),
c) ***interpretarea*** („ceea ce deduc").

a) Descrierea obiectului

Introducerea reunește informațiile de bază ale imaginii: tipul, autorul, titlul, data creării, formatul și tehnica folosită, precum și subiectul (la prima vedere). Această parte poate fi simplă, dacă informația este situată în apropierea imaginii, într-un text de prezentare sau într-o legendă, sau poate fi dificil de a obține anumite date privitor la timpul apariției și scopul creării.

Tipul și genul imaginii	Se va identifica tipul și genul de imagine. Veți începe acest exercițiu răspunzând la următoarele întrebări: *Care este natura imaginii?* *În care tip și gen se încadrează ea?* (miniatură, pictură, gravură, frescă, icoană, tablou etc.)
Subiectul	*Ce reprezintă imaginea?* Va urma o descriere sumară a ceea ce vedeți la o simplă observație.
Titlul	*Care este titlul imaginii?* Se va da un titlu sugestiv dacă nu este indicat.
Originea și timpul producerii **Vizualizarea evenimentului istoric**	O parte esențială a înțelegerii unei surse este să se știe de unde provine și cine a creat-o. Dacă este posibil, încercați să aflați autorul, când și unde a fost creată. *Care este timpul creării?* *Este un produs original sau o copie de mai târziu?* *Unde se găsește imaginea?* *Dacă este o operă de artă unde se păstrează?* Dacă oricare dintre aceste informații nu este furnizată, cum ar fi cazul multor imagini medievale, examinați conținutul pentru indicii. *Este acesta un eveniment specific care poate fi datat?* *Există informații auxiliare, cum ar fi o legendă, o dată sau un alt reper cronologic?* *Sursa folosește limbaj, simboluri sau îmbrăcăminte dintr-o anumită regiune sau zonă?* *Există un anumit stil care poate fi legat de un anumit moment sau loc?* Pentru lucrurile incerte se va preciza că data de origine a imaginii este necunoscută. Se va specifica, de asemenea, dacă imaginea și evenimentul istoric se corelează (identice) sau dacă există decalaje cronologice.

Stabilirea autorului	*Cine este autorul imaginii?* Căutați informații despre autorul imaginii în sursa studiată. Dacă pentru unele imagini nu este posibilă identificarea autorului, prin documentare suplimentară încercați să aflați informații despre trecutul și poziția sa socială, formare profesională, orientare politică, valori etc.
Descrierea elementelor din imagine **Analiza formală și perspectiva**	Descrierea este un pas necesar care precedă oricare construcție teoretică a imaginii. Interpretarea nu-și are locul în această parte. Se va descrie ceea ce vedem și cât mai exact posibil, cu adjective potrivite, în care vor fi observate toate elementele și rolul lor în ansamblu. *Ce se arată în imaginea de ansamblu?* *Ce elemente sunt în imagine?* (oameni, animale, clădiri, peisaj, obiecte, simboluri) *Imaginea reprezintă o scenă a unui ritual, o bătălie sau un eveniment cotidian?* *Care este subiectul, tema principală?* (religioasă, laică, politică, cotidiană etc.) *Există o legătură între titlul imaginii și subiect?* *Imaginea exprimă o anumită situație sau acțiune?* Se prezintă cadrul general în care se desfășoară evenimentul: punctul de vedere, compoziția (adâncimea câmpului, perspective și axe principale, piese sau planuri diferite), spațiul, culorile și contrastele lor, lumina și atmosfera creată, reprezentarea personajelor: oameni (număr, îmbrăcăminte, acțiuni, plasare, atitudine, atribute), animale, obiecte și decorațiuni etc. **Notă.** Pentru aceasta a se consulta componenta descrierea imaginilor medievale ce urmează după această schemă. Analizați perspectiva celui care a produs imaginea. Se va observa efectul pe care aceste elemente îl au asupra privitorului, explicând relația conținut-formă. *Ce aspecte și detalii atrag atenția în imagine?* *Care este rolul elementelor imaginii în scena de ansamblu?* *Imaginea reflectă o relatare a unui eveniment sau este o punere în scenă?* *Ce condiții ar fi putut inspira crearea imaginii?* *Ce mesaj a dorit să transmită autorul?*
Intenția și motivația	Reflectați asupra intenției creării imaginii. Toate sursele vizuale sunt create pentru un anumit scop, de obicei pentru a informa sau a distra sau pentru a-i face pe oameni să gândească sau să simtă într-un anumit mod. *De ce a fost creată imaginea și care este scopul ei?* *Dezvăluie imaginea o intenție specifică a autorului ei?*

	Prezintă anumite personaje, grupuri sau idei într-o lumină pozitivă, negativă sau critică? *Cum sunt prezentate aceste lucruri?*
Destinatarul imaginii	*Unde a fost prezentată imaginea în momentul realizării ei?* *A fost un unicat?* (beneficiari – un număr limitat de persoane) *A fost distribuită în masă?* (accesibilă unui public larg)

b) Contextualitatea imaginii

O imagine este reprezentarea vizuală a unui eveniment, a unei opinii sau a unei viziuni personale asupra unui subiect. Interpretarea autorului este întotdeauna legată de timpul său, de contextul politic, social, economic și cultural al unei perioade. Funcția (funcțiile) acesteia este uneori să convingă, să critice sau să reprezinte un eveniment sau o persoană. Prin urmare, trebuie să plasăm imaginea ca sursă istorică în contextul în care a fost creată pentru a o înțelege pe deplin.

Contextul	Se va analiza contextul în care a fost creată imaginea. Plasarea lucrării în perioada ei poate ajuta la explicarea acesteia, la găsirea mesajului pe care autorul a dorit să-l transmită, la justificarea utilizării unui anumit instrument sau la simplificarea punctului de vedere. Anumite elemente din imaginile medievale trebuie înțelese prin premisa că autorul este conștient că publicul său le cunoaște. Prin urmare, în analiza sursei, cunoașterea contextului ne ajută la cunoașterea sensului pe care în conține imaginea și la interpretarea pe care o realizăm. Contextul poate fi istoric (politic, social, economic, religios, cultural, cotidian etc.). Întrebările formulate vor preciza: *Ce context reflectă imaginea?* *Ce știm despre contextul creării?* *Reflectă imaginea o structură a vieții cotidiene sau un fapt de război?* *Este o reprezentare a unui ritual religios sau laic?* *Corespunde reprezentarea cu un fapt cotidian sau este o expresie a imaginarului social?* Contextul poate fi și artistic: *În ce mișcare se încadrează obiectul de artă?* Context tehnic: *Imaginea reflectă o tehnologie recentă sau autorul reînnoiește o tehnică?*

c) Interpretarea imaginii

Aceasta este, de obicei, cea mai dificilă parte a analizei unei surse vizuale. Trebuie să vă gândiți critic la sursă, la informațiile pe care le transmite, metodele de exprimare etc. Din analiza formală și obiectivă făcută mai sus,

va trebui acum să interpretați și să dați sens imaginii. Încercați să definiți cum funcționează imaginea în contextul ei și spuneți ce credeți despre această imagine, exersându-vă gândirea critică. Este vorba de interpretarea intențiilor autorului și analiza unei imagini din perspectiva receptorului. Interpretarea va lua în calcul și expresiile care reflectă lumea valorilor.

Funcția (funcțiile) imaginii	Primul pas este să stabilim funcțiile imaginii. *Care este (sunt) funcția (funcțiile) acestei imagini?* *Imaginea a fost creată pentru a relata sau comemora un eveniment?* *Sursa încearcă să convingă sau să batjocorească, satirizeze, incite la furie?* Apoi examinăm acuratețea faptelor istorice. *Prezintă sursa o descriere exactă a oamenilor, evenimentului?* *Anumite fapte sunt omise, prezentate fals sau exagerat?* *Oferă autorul o viziune optimistă sau negativă asupra anumitor persoane sau evenimente?* *Folosește autorul stilul și tonul (satira, batjocura) într-un mod corect față de subiecții săi?* *Sursa reprezintă opiniile majorității oamenilor sau opiniile și atitudinile unui grup mai mic?* *Glorifică sursa un anumit tip de lider în timp ce îi ignoră defectele sau eșecurile?*
Simbolismul	Este partea cea mai complexă și dificilă de realizat în analiza unei imagini. Spre exemplu, imaginile pot fi greu înțelese dacă ne raportăm doar la identificarea posturii sau a gesturilor personajelor reprezentate. La prima vedere, am putea cunoaște unele detalii care reflectă emoția, moralitatea, rangul sau acțiunea unui personaj, însă sunt multe alte elemente care trebuie analizate pentru a înțelege sensul imaginilor medievale în ansamblu. Este necesară o cheie pentru interpretarea lor. Acest proces presupune efort și necesită timp de studiu. Ceea ce putem sugera, ține de elaborarea unui tabel în care să fie incluse elementele greu înțelese al imaginilor medievale, cu explicațiile care se referă la simbolismul lor. Pentru o sursă figurativă, putem analiza cazul unei miniaturi dintr-un manuscris care reprezintă asediul unui oraș. Dacă artistul reprezintă elementele de zid ale unui oraș și câteva tunuri în mâinile combatanților, trebuie ca analiza să insiste asupra celor mai mici detalii. În interpretarea istorică turnurile și porțile pot avea, uneori, o valoare mai mult simbolică decât documentară și va fi necesar să se recurgă la alte mijloace, spre exemplu, arheologice în special, pentru a se obține date suplimentare de a se stabili locația lor exactă etc., și pentru a actualiza opera simbolică realizată de reprezentarea figurativă în cauză.

NOTĂ
Pentru a înțelege semnificațiile și simbolismul imaginilor medievale, recomandăm studiul unor lucrări de referință prezentate la componenta Bibliografie.

d) Evaluarea

Evaluarea și aprecierea	Pentru a evalua imaginea ca sursă, este important mai întâi să adresăm întrebarea: *Cele prezentate în imagine sunt în concordanță cu contextul istoric?* În urma formulării întrebărilor la sursa vizuală și a obținerii răspunsurilor, puteți face acum o evaluare a imaginii. Se va ține cont de faptul că nu putem judeca gândurile și acțiunile oamenilor din Evul Mediu doar după principiile, normele și valorile moderne (actuale). Opiniile trebuie argumentate. *Ideile reprezentare în imagine trebuie judecate ca fiind...* (corecte, eufemistice, critice, dramatizate, exagerate) *Intenția autorului a fost de a...* *Perspectiva adoptată de autor poate fi explicată, dacă…* *Evaluată în funcție de circumstanțele de atunci imaginea…* Pentru anumite cazuri, poate fi prezentată propria opinie față de imagine. *Din perspectiva de astăzi…*

4. Sistemul analitic descriptiv al imaginilor medievale

În pofida faptului că cercetările în domeniul artei medievale (imaginilor) își au începutul de la sfârșitul secolului XIX și au fost înregistrate contribuții importante, metodologia a stagnat în anumite perioade. Astăzi, cercetările în domeniul picturii medievale (icoane, miniaturi, fresce etc.) pot fi grupate convențional în câteva direcții de studiu: „analiza iconografică”, „analiza stilistică” și lucrări sintetice care abordează opere artistice. Dincolo de contribuții, inconsecvențele strict metodologice trebuie revizuite pentru a răspunde necesităților studiului imaginilor medievale. Este important să fie stabilite principii pentru dezvoltarea unui sistem capabil să descrie imaginile din manuscrisele medievale care au conținut științific, sunt surse.

Descrierea este un pas necesar ce precede oricare construcție teoretică (tipologică sau interpretativă) și care trebuie să se bazeze pe cunoașterea prealabilă a obiectului cercetării. Descrierea unei imagini este crucială, deoarece constituie transcodarea percepțiilor vizuale într-un limbaj capabil să exprime conținutul esențial al acelei imagini.

Imaginea nu este inteligibilă numai în măsura în care cunoaștem textul pe care îl ilustrează. Imaginea se referă și la conținutul verbal pe care îl reprezintă sau nu (sau parțial), în funcție de caz. Prin urmare, cunoașterea textului, de asemenea, este necesară. Odată depășită problema neînțelegerii imaginii, apare o altă dificultate: ar trebui să descriem pur și simplu ceea ce vedem de fapt, cu riscul de a nu înțelege sensul imaginii? Sau cum putem evita pericolul opus, care ar consta în a descrie textul mai mult decât imaginea în sine?

Descrierea unei imagini trebuie să includă:

- distincția și desemnarea diferitelor componente ale unei lucrări ilustrate (titlu, miniatură, legendă, text);
- stabilirea relației între aceste componente diferite;
- descrierea detaliată a acestor componente.

Potrivit principiului analizei imaginilor după E. Panofsky, descrierea reflectă primele două niveluri în acest proces, însă ea nu poate să se angajeze într-o analiză iconologică, care ar necesita un studiu aprofundat, pe de o parte, a tuturor semnificațiilor imaginii și, pe de altă parte, a conținutului textual independent de sensul acestora. La nivelul formării la studenți a competențelor de studiu al imaginilor medievale, este recomandată dezvoltarea unui sistem de analiză descriptivă. Ca exemplu poate fi luat un algoritm pentru descrierea miniaturilor cuprinse într-un manuscris.

Descrierea va fi împărțită în patru părți (A, B, C și D) într-o ordine ierarhică.

PARTEA A va include informații generale despre manuscris, divizate în secțiuni, după cum urmează:

- ***A.1. Locația:*** cuprinde date despre denumirea locului actual de conservare a manuscrisului (oraș, mănăstire, bibliotecă, arhivă etc.);
- ***A.2. Datare:*** data producerii manuscrisului (dacă nu este cunoscută, se precizează secolele; detaliile vor fi indicate între paranteze);
- ***A.3. Numărul de file***;
- ***A.4. Formatul manuscrisului:*** dimensiunile se vor indica în milimetri.

PARTEA B va include informații referitoare la fila unde este miniatura. Secțiunile ce urmează vor conține:

- ***B.1. Numărul filei*** în care se află imaginea de descris;
- ***B.2. Locația:*** se indică poziția miniaturii în raport cu textul pe care îl ilustrează, în raport cu observatorul și în raport cu orice alte imagini de pe folie;
- ***B.3. Formatul miniaturii:*** se indică dimensiunile în milimetri;
- ***B.4. Tehnica:*** sunt indicate tehnicile de redare a miniaturii (desen în creion sau pictură pe pergament ori hârtie etc.);

- ***B.5. Literele de capitol:*** indică posibila existență a literelor caligrafice deosebite de scrierea folosită pentru text. Sunt folosite în general pentru a scrie titluri, secțiuni, inițiale etc. La descriere, natura lor trebuie specificată;
- **B.6. *Chenar(e):*** indică posibila existență a granițelor la începutul unui capitol al textului;
- ***B.7. Încadrare:*** indică posibila prezență a benzilor decorative, plaselor sau bordurilor care înconjoară miniatura prin limitarea câmpului acesteia;
- ***B.8. Context:*** indică posibila existență a unui câmp sau a unui fundal pe care se evidențiază cifrele reprezentate;
- ***B.9. Inscripție:*** transcriem și, dacă este cazul, traducem legenda imaginii și titlul capitolului ilustrat de aceasta. De remarcat, de asemenea, că, de multe ori, în lipsa unei legende, titlul o poate înlocui.

PARTEA C va conține informații despre întreaga miniatură. Secțiunile vor cuprinde:

- ***C.1. Tematica:*** indică subiectul reprezentării prin rezumarea principalelor aspecte ale acesteia, fără detalii;
- ***C.2. Componența:*** în fiecare imagine există una sau mai multe componente legate în mod explicit între ele;
- ***C.3. Compoziția:*** exprimă ordinea prezentării principalelor componente ale imaginii;
- ***C.4. Scena(e):*** O scenă este formată din mai multe componente. O relație este explicită atunci când există: contact fizic; interacțiune explicită; interacțiune într-un sens mai larg (întâlnire, conversație etc.) sau participare pasivă la acțiune (spectatori, martori etc.); participarea la același proces intranzitiv (mers etc.).

NOTĂ
Se va indica întotdeauna numărul de componente și numărul de scene, specificând care este scena principală și care sunt scenele secundare.

PARTEA D va include informații despre fiecare componentă a imaginii. Descriptorii pot fi modificați sau măriți în funcție de necesitățile lucrării care urmează să fie efectuate. Poate fi împărțită în categorii principale, de regulă patru, precum: personaje, animale, vegetație, alte elemente:

▪ *D.1.1. PERSONAJE*

Descrierea lor se face în șase pași:

D.1.1.1. Identitate: personajele sunt identificate în general după o inscripție sau după criterii intrinseci care nu lasă îndoieli.

D.1.1.2. Postura: poziția unui personaj este determinată de modul în care corpul său stă în spațiu. Cele mai frecvente posturi sunt: în patru labe, îngenuncheat, așezat (pe pământ, pe un animal, pe un obiect), culcat, în picioare (nemișcat, în mers), pe spate, pe stomac, căzut la pământ etc.

D.1.1.3. Capul: pentru descrierea capului indicăm prezența părului și a bărbii prin următorii termeni: păr, chelie (parțială, totală), cap acoperit, tonsură (n.n. ceremonialul tunderii părului din creștetul capului la consacrarea unui călugăr catolic), barbă, fără păr.

Părul poate fi: scurt, creț, ondulat, neted, lung, lungime mijlocie.

Barba poate fi: rotunjită, bifidă (cu două vârfuri), ascuțită.

Culoarea părului și *culoarea bărbii* sunt indicate prin următorii termenii: alb, maro, castaniu, negru, roșcat.

NOTĂ

Pentru descrierea culorilor se vor folosi termeni cât mai simpli. Culoarea unui obiect poate fi descrisă prin trei caracteristici: 1) „luminoasă” sau „întunecată”; 2) culori pure precum violet, albastru, verde, galben, portocaliu, roșu, violet (sau printr-o combinație ca: albastru-verde, roșu-violet...); 3) se indică modul în care culoarea se apropie mai mult sau mai puțin de culoarea pură corespunzătoare („pur” și „spălat în alb”).

Unghiul de vedere al capului: de sus, din spate, din față, în profil, din 3/4, 3/4 spate.

Termenii anteriori pot fi completați cu următorii: în jos (în raport cu observatorul), la dreapta, la stânga, sus.

D.1.1.4. Corpul: axa corpului se va indica în raport cu linia orizontală (din cadrul ilustrației): axă orizontală, oblică sau verticală.

Unghiul de vedere al corpului: de sus, din spate, din față, în profil, din 3/4, 3/4 spate.

Termenii anteriori pot fi completați cu următorii: în jos (în raport cu observatorul), la dreapta, la stânga, sus.

D.1.1.5. Braț: se vor indica diferitele gesturi, specificând de fiecare dată, indiferent dacă este doar un braț (stânga sau dreapta) sau ambele.

D.1.1.6. Picioare: picioare drepte, picioarele depărtate, picioare împreunate, unul drept, celălalt înainte (sau înapoi), picioare îndoite.

▪ *D.1.2. COSTUME*

Îmbrăcămintea este considerată, în conformitate cu modul de gândire a omului medieval, o parte a corpului, pe care îl acoperă. Distingem:

D.1.2.1. Corpul: pentru descrierea îmbrăcămintei corporale folosim termeni care identifică piese vestimentare specifice epocii, precum:
bliaud (îmbrăcăminte suplimentară purtată de ambele sexe în secolele XI-XIII, în Occident, prezentând fuste voluminoase cu încrețire orizontală sau pliu pe abdomen bine fixat sub bust);
brogne (îmbrăcăminte care protejează toracele, diferită de zale);
gonelle (rochie cu mâneci mari, purtată în Evul Mediu, în special de călugării benedictini);
loros (eșarfă relativ îngustă, țesută din brocart, decorată de obicei cu plăci de aur în relief și pietre prețioase);
pallium (bandă de lână albă cu cruci roșii sau negre, purtată de arhiepiscopii catolici peste celelalte veșminte liturgice. Este semnul distinctiv purtat de papă și de ceilalți arhiepiscopi aflați în comuniune cu el);
tablion (panou dreptunghiular sau trapezoidal brodat pe mantaua ceremonială (chlamys) a slujitorilor de la curtea imperială din Bizanț);
trabea (numele diferitelor piese vestimentare romane purtate de aristocrație, de obicei, de culori roșu sau violet);
tunică, centură etc.

D.1.2.2. Capul: piesele ce acopereau capul erau: coroana, boneta, colierul, pălăria etc.

D.1.2.3. Picioare: cizme brodate, cizme moi, pantofi, sandale, picioare goale etc.

D.1.2.4. Obiecte simboluri ale puterii (laice, ecleziastice): globus, sceptru, buzdugan, sigiliu, „mâna justiției", toiag, inel, tiară, ferulă, batheum (ultimele trei sunt purtate de papă).

▪ *D.2.1. ANIMALE*

Descrierea lor se face pe mai multe secțiuni:

D.2.1.1. Natura: se va indica specia căreia îi aparține animalul, identificate în general după o inscripție sau după alte criterii.

D.2.1.2. Postura: termenii care exprimă cele mai frecvente posturi ale animalelor sunt: așezat (pe picioarele din spate), culcat (pe lateral, pe toate cele patru picioare), în picioare (nemișcat, în mers), căzut la pământ etc. Pentru pește nu se va descrie postura.

D.2.1.3. Capul.

D.2.1.4. Corpul: pentru descrierea capului și a corpului se va indica unghiul de vedere: de sus, din spate, din față, în profil, din 3/4, 3/4 spate.

Termenii anteriori pot fi completați cu următorii: în jos (în raport cu observatorul), la dreapta, la stânga, sus.

Culoarea tegumentului sau a blanei: alb, gri, maro, negru, roșcat, dungat, pestriț.

Axa capului și corpului în raport cu o linie orizontală (de la cadru pentru miniaturi): axă orizontală, oblică sau verticală.

D.2.1.5. Labele: picioare articulate, picioare îndoite, labe întinse (unul drept, celălalt înainte sau înapoi), picioarele depărtate, labe strânse.

NOTĂ

Se va preciza dacă este un patruped sau un biped. Pentru un pește, vom folosi termenul „înotătoare", iar în cazul unui șarpe, vom crea o rubrică aparte.

▪ *D.2.2. HARNAȘAMENT*

Când există reprezentări ale animalelor cu harnașament, descriem hamurile din diferite părți:

D.2.2.1. Corp: ham, bară la fund, șa etc.

D.2.2.2. Cap: inel de plasă, flanșă, zăbală, frâie etc.

D.2.2.3. Picioare: cu potcoave sau fără.

▪ *D.3. VEGETATIE*

Descrierea se va face în câteva secțiuni:

D.3.1. Natura: specia plantei sau arborelui se va identifica după o inscripție sau alte criterii, precum:

D.3.2. Aspect: termenii frecvenți care exprimă aspectul plantelor sau/și copacilor sunt după cum urmează: trunchi drept, curbat, culcat; cu frunze, înflorit, pom fructifer, ramificat, fără ramuri, gol etc.

Pentru frunze se indică culoarea, unghiul de vedere și forma.

D.3.3. Flori și Fructe: se va indica culoarea fiecărui element separat.

D.3.4. Tulpina(ile): se va indica culoarea și axa tulpinii principale și a celorlalte tulpini, precum și cele ale ramurilor dacă este necesar.

D.3.5. Rădăcini: în cazul în care rădăcinile sunt vizibile, indicați culoarea, unghiul de vedere și, eventual, forma.

D.4. Alte elemente tot pot fi descrise, fie în calitate de rol primar sau auxiliar, dacă este cazul.

D.4.1. Clădiri: la această rubrică se vor descrie edificiile arhitecturale, elementele de interior și exterior, cum ar fi: oraș, palat, biserică, casă, pavilion, turn etc.

D.4.2. Mobilier: tron (din față, spate), masă, scaun, pat, saltea, pernă, tapiserie etc.

D.4.3. Recipiente: cană, pahar, corn de băut, urcior, ploscă, vază ș.a.

D.4.4. Arme (război sau vânătoare): arc, scut (simplu, cu decor), sabie (scoasă, în teacă), pumnal, topor, lance etc.
D.4.5. Instrumente muzicale (cu coarde, percuție, suflat), *medicale* (cuțit, bisturiu, clește etc.), *altele* (băț, chei etc.).
D.4.6. Vehicule: barcă, car etc. Se va indica tipul de atelaj, numărul de animale de tracțiune, forma carului, numărul de roți.
D.4.7. Natura: elementele naturale des întâlnite:
D.4.7.1. Cerul: simplu, curcubeu, aureolă.

Va urma descrierea elementelor cerești: stele; lună, soare (dacă sunt prezente).

D.4.7.2. Pământul: se vor indica elemente des reprezentate: deal, munte, piatră, stâncă, teren plat etc.
D.4.7.3. Apa: râu, lac, mare etc.
D.4.8. Altele: cavitate (naturală, artificială), grotă, peșteră, mormânt, sarcofag etc.;
coloranți (plumb alb, violet);
substanțe minerale (calcar, ghips, sulf);
lichide (ulei, lapte, sânge, vin).

Imaginea 1. Fragmente din Manuscrisul iluminat: *Les Belles Heures* de Jean de France, duc de Berry (1405-1408/1409)
Sursa: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/470306

NOTĂ

Tipul de descriere a unei imagini din manuscrisele medievale este un instrument de lucru deschis. Pentru a corespunde cerințelor unei cercetări, acest sistem analitic descriptiv poate fi modificat prin omiterea sau adăugarea unor noi secțiuni.

5. Principii și metode de analiză a surselor figurative

Pentru studiul surselor figurative poate fi aplicată metodologia indicată la componenta comentarea surselor scrise, cu respectarea celor patru etape de studiu: observarea, contextul, analiza critică și rezumatul. Dată fiind complexitatea de analiză a anumitor tipuri de surse, se vor aplica procedee care să specifice scopul utilizării sursei într-o cercetare istorică. În imposibilitatea de a acorda atenție tuturor categoriilor de obiecte figurative, ne vom limita în a da repere descriptive și de analiză pentru următoarele surse figurative: harta, moneda, blazonul, sigiliul, tabla genealogică și datele criptate.

HARTA

Imaginea 2. Europa descrisă de cartograful Abraham Ortelius din Anvers (1595)

Sursa: http://www.orteliusmaps.com/highresolution/6092_96.htm

Hărțile prezintă o sursă figurativă indispensabilă studiului în mai multe discipline umanistice. Corelația dintre istorie și geografia istorică constă în cercetarea hărților pentru reprezentarea grafic-geografică a unor spații terestre în perioade istorice diferite. Harta devine astfel un izvor istoric, o imagine care reflectă nu numai realitățile geografice (reale sau convenționale), dar și reprezentările despre spațiu ale oamenilor în trecut. Ea devine o sursă importantă și pentru cunoașterea unor componente ale imaginarului social.

OBSERVAȚIA

Etapa inițială a studiului va consta în observații preliminare asupra acestui tip de sursă și culegerea datelor generale despre dimensiuni, suport și titlul hărții, tema reprezentată, autor, timpul, locul producerii, elementele indicate etc.

ANALIZA CONTEXTULUI

Întrebările puse sursei vor clarifica următoarele aspecte: stabilirea tipului sursei; formatului și suportului; locului (țară, regiune, localitate) producerii; datarea sursei; identificarea autorului (persoană sau instituție); cunoașterea contextului producerii hărții; indicarea mijlocului prin care a ajuns la noi și unde se păstrează.

Se va atrage atenția la condițiile de producere și de utilizare a documentului, precum: date și metode de culegere a informațiilor, alegerea obiectelor de localizat, alegerea scării, inițiatorii proiectului cartografic, obiectivele acestui proiect, publicul și utilizatorii hărții sau a planului etc.

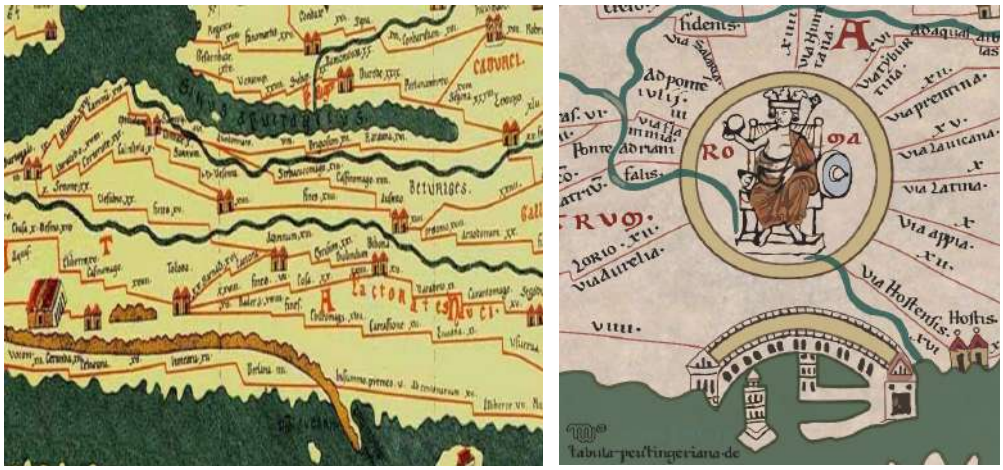
ANALIZA CRITICĂ va consta în:

- identificarea și denumirea adecvată a părților obiectului sau scenei reprezentate;
- plasarea obiectului sau scenei în contextul său istoric pentru a înțelege legătura cu istoria apariției sale;
- identificarea persoanelor, a funcțiilor acestora sau a instituțiilor care sunt legate de istoria obiectului;
- clarificarea geografiei istorice a evenimentului sau a faptelor istorice reflectate de sursă (nume de locuri, regiuni, spații politice sau structuri de altă natură);
- comentarea evenimentelor, proceselor istorice sau a aspectelor particulare evocate de document.

REZUMATUL ȘI CONCLUZIILE CERCETĂRII

În partea finală a procesului se va stabili domeniul de aplicare și valoarea sursei analizate. Evaluarea va prezenta calitățile și originalitatea (relativă) a sursei. De asemenea, se vor identifica limitele și părțile discutabile, „punctele slabe”, ceea ce nu înseamnă a face judecăți personale de valoare, prin aducerea la standardele actuale a mărturiei opiniile oamenilor din societatea medievală.

După ce s-a analizat funcționarea sursei, se va trece la etapa sintetică. Ea presupune identificarea și prezentarea lecțiilor generale pe care sursa le oferă asupra faptului istoric și a mediului din care emană, și prin care ne permite să o înțelegem mai bine.

Imaginea 3. *Tabula Peutingeriana*
Sursa: https://www.romanoimpero.com/2020/08/tavola-peutingeriana.html

NOTĂ

Tabula Peutingeriana (numită și Tabula Theodosiana) este o copie din secolul al XIII-lea a unei hărți a Imperiului Roman din secolul IV, în care figurau drumurile și orașele principale romane (*cursus publicus*). Harta a fost creată în 1265 de către un călugăr din Colmar, care s-a bazat pe o hartă, probabil, din secolul V. Ca sursă a servit o hartă pregătită de către Agrippa, în timpul împăratului Augustus. Harta a fost descoperită în 1494 de către Conrad Celtis, la Worms, și predată lui Konrad Peutinger din Augsburg, care a intenționat să o publice, însă moartea l-a împiedicat. A publicat-o Abraham Ortelius, în 1598, la Anvers.

Tabula Peutingeriana este compusă din 11 pergamente păstrate, care, asamblate, formează o bandă de 6,82 m x 0,34 m. Harta prezintă numeroase elemente geografice, precum drumuri, orașe, mări, fluvii, păduri, lanțuri de munți etc. Sursa reflectă Imperiul Roman în totalitate, Orientul Apropiat, India și China (parțial).

MONEDA

Numismatica este o disciplină specială, care în dezvoltarea ei și corelată cu cercetarea istorică, se ocupă cu studiul apariției și evoluției monedelor, al tehnicii de confecționare sau batere a lor și al circulației monetare. Stabilirea tipologiei monedelor, a raporturilor și echivalentelor între diferitele monede, constituie o altă preocupare a numismaticii.

Imaginea 4. Solidus bizantin (mijlocul secolului VI)
Sursa: https://www.wildwinds.com/coins/byz/i.html

Identificarea, descifrarea și descrierea științifică a monedelor sunt direcții care, de asemenea, reflectă acest domeniu de studiu. Nu în ultimul rând, se impune atenției numismaților conservarea și restaurarea monedelor, cât și publicarea și valorificarea monedei ca sursă de informație istorică.

Moneda constituie o sursă importantă de cunoaștere istorică, utilă analizei aspectelor economice, sociale, politice, culturale și mentale ale unei societăți raportată la o anumită perioadă. Sub aspect economic, moneda oferă date despre piesa de metal care folosește schimbului de bunuri și tezaurizării de valori. Structura tezaurelor descoperite reflectă și circulația monetară, produsele care se vindeau, orientarea economică a regiunii sau statului respectiv, raportul dintre monede și spațiile învecinate. Monedele tezaurizate sunt un indiciu al puterii economice a persoanei sau comunității care le-a îngropat. Prezența monedei poate constitui un indice al civilizației, dacă luăm în calcul prezența unei forme de organizare instituțională și politică a comunității.

În absența altor surse, moneda poate fi singura mărturie a unui fapt istoric. Totodată, moneda poate contribui la datarea unor așezări, edificii, obiecte etc. Inscripțiile monetare, redate circular sau în legendă, pot include denumirea orașului, țării ori numele și titlul emitentului. Astfel, avem informații despre domnia unui monarh sau existența unui oraș emitent al monedei, funcționarea unui edificiu etc. Alteori, moneda poate furniza informații suplimentare despre fapte istorice care sunt menționate și în alte surse.

O preocupare specială a numismaților ține de descifrarea și interpretarea mesajelor, uneori complexe, de pe legendele monedelor. Prin cunoașterea semnificațiilor emblemelor heraldice și a simbolurilor complementare (semne grafice, reprezentări, titulatură, limbă) mesajului emis, obținem informații despre modul de gândire, comportamente și lumea valorilor unei comunități. Relevantă ni se pare direcția precum valoarea bunurilor în societatea medievală. În acest caz putem înțelege reprezentările și percepțiile omului medieval raportate la bunuri și valoarea lor bănească, care exprimă sugestiv lumea valorilor viabile în această epocă. Comparate, sistemele de valori ale omului medieval și celui contemporan pot duce la judecăți de valoare în ceea ce privește schimbările semantice și axiologice la care s-a ajuns astăzi. Imaginea reprezentată pe monede ilustrează, de asemenea, sistemele etico-religioase care au circulat, aspecte artistice sau instituționale.

OBSERVAȚIA

Etapa inițială a studiului va consta în observații preliminare asupra monedei, pentru culegerea datelor generale despre piesa analizată și aflarea contextului baterii acesteia.

ANALIZA CONTEXTULUI

Întrebările puse în raport cu moneda vor clarifica următoarele aspecte: stabilirea tipului de monedă și a parametrilor ei (dimensiuni, greutate, formă, metal, titlu); a locului (țară, regiune, localitate) în care a fost bătută; datarea (dacă e posibil); identificarea emitentului (țară, oraș, instituție sau persoană); determinarea contextului producerii monedei și a arealului de circulație; indicarea mijlocului prin care a ajuns la noi și a locului unde se păstrează etc.

ANALIZA CRITICĂ va consta în:

- descrierea monedei cu indicarea elementelor obligatorii pentru validarea ei;
- plasarea monedei în contextul său istoric pentru a înțelege legătura cu istoria apariției sale;
- identificarea persoanelor, a funcțiilor acestora sau a instituțiilor care au emis moneda;
- clarificarea faptelor istorice reflectate de sursă (nume de locuri, regiuni, spații politice, locuri de circulație monetară);
- comentarea evenimentelor, proceselor istorice sau a aspectelor particulare evocate de acest tip de sursă etc.

NOTĂ

Analiza monedelor este realizată prin intermediul a două ramuri. Numismatica descriptivă se ocupă cu descrierea detaliată a monedei: dimensiuni, formă, greutate, metal, titlu, imaginile aflate pe fețele monedei (avers și revers), imaginile care cuprind legenda, numele sau imaginea suveranului, denumirea statului.

Din punct de vedere al reprezentărilor de pe monede, acestea pot fi *monofaciale* (cu reprezentări pe o singură față) și *bifaciale* (pe ambele părți). Imaginile reprezentate pe monedele medievale aparțin *tipului iconografic* (accentul este pus pe imaginea suveranului; specific monedelor Antichității și Evului Mediu timpuriu) și *tipului heraldic* (redau stema țării, orașului sau blazonul suveranului/ seniorului unde a fost emisă moneda; specific epocilor medievală și modernă).

Forma monedelor era în general rotundă, cu o circumferință și grosime variabilă, în funcție de valoarea sa. O excepție o constituie monedele schifate, de formă concavă (Bizanț). Inscripțiile erau redate circular pe monedă sau în cadrul legendei (cuprind informații despre oraș, țară, numele și titlul conducătorului etc.).

Algoritmul descrierii unei monede

Baza oricărei cercetări numismatice o constituie descrierea științifică a monedei concrete. Acțiunea presupune caracterizarea piesei analizate după criteriile specifice impuse, fixată în formă scrisă și întreprinsă cu un scop anume (alcătuirea catalogului unei colecții numismatice, inventarierea unui tezaur monetar). În cadrul analizei monedei se vor stabili următoarele informații:

- ***țara de emitere*** (se va indica denumirea oficială contemporană a monedei);
- ***deținătorul dreptului de a bate monedă*** (statul sau un senior, oraș, provincie, uniune monetară etc.);
- ***valoarea nominală*** (exprimă valoarea indicată pe monedă, care poate să nu corespundă întotdeauna cu valoarea ei reală);
- ***tipul monetar*** – constituie varietatea istorică a monedei într-o succesiune logică contemporană, determinată științific după totalitatea legendelor și emblemelor, caracteristice unui nominal și unei perioade de emisie; este specific monedei medievale.

  Clasificarea monedelor pe tipuri va include: clasa (caracteristicile generale), nominalul, tehnica baterii (cu una sau două fețe), tipologia imaginilor, varietatea imaginilor și relația lor cu inscripțiile, varietatea ștanțelor;

- ***anul emiterii*** (dacă nu este indicat pe monedă, se stabilește după anii de domnie a emitentului etc., folosindu-se cataloagele numismatice recunoscute);
- ***spațiul de circulație*** (se va indica arealul de circulație a monedei);
- ***greutatea reală*** (precizată în grame, până la sutimi; se stabilește cu un cântar electronic după curățarea piesei);
- ***dimensiunile*** (în milimetri, până la zecimi, stabilite cu ajutorul șublerului; pentru monedele rotunde se dă diametrul lor, iar pentru cele neregulate, diametrul cel mai mic și cel mai mare);
- ***greutatea legală și conținutul de metal prețios*** (arată raportul dintre numărul de monede de același nominal bătute dintr-o anumită cantitate de metal prețios, luat ca unitate, și titlul lor);
- ***metalul sau aliajul din care a fost bătută moneda***

  Pastila monetară numită flan și diferitele metale sau aliaje se consemnează prin abrevieri:

  AE – cupru; AR – argint; AV – aur;

  OR – oricalc (aliaj de culoarea aurului din cupru și zinc, adică alamă, folosit la baterea monedelor romane sestertius și dupondius);

  Bill – bilon (aliaj din cupru și argint, în care metalul predominant este cuprul). În cazul monedelor bătute din metale prețioase sau aliaje de metale prețioase, se indică și titlul aliajului;
- ***starea de conservare;***
- ***descrierea aversului*** – fața principală a monedei, destinată identificării emitentului.

  De regulă, aversul cuprinde chipul (efigia) monarhului, în portret, cap ori bust, sau stema țării, sau alt simbol al autorității emitente, imaginea fiind însoțită și de o confirmare în legendă.

  Descrierea aversului cuprinde: consemnarea legendei (din exergă, din câmp); descrierea emblemei/emblemelor (se face din punctul de vedere al privitorului, exceptând însemnele heraldice care se blazonează în conformitate cu normele acestei științe);
- ***descrierea reversului*** – dosul sau fața secundară a monedei, numită și pajură. Se descrie la fel ca aversul. Suplimentar, se consemnează orientarea axei reversului față de axa aversului, care se reprezintă convențional fie prin săgeți poziționate adecvat, fie prin analogie cu poziția marcajelor orare pe cadranul unui ceas;

- ***descrierea muchiei*** – se consemnează caracterul muchiei (netedă, zimțată, crestată, ornamentată cu rețele, șnururi, stele, perle etc.) și legenda de pe muchie (dacă există);
- ***consemnarea schiței gravorului*** (informația va fi prezentată în cazul când aceasta s-a păstrat și se va indica locul ei de conservare);
- ***numele gravorului matrițelor*** (dacă se cunoaște)*;*
- ***marca/semnul meșterului monetar;***
- ***marca/semnatarul atelierului monetar, a emisiunii monetare*** (dacă se cunosc);
- *tehnica de confecționare* (prin batere, turnare etc.);
- *gradul de raritate a piesei* (se stabilește după cataloage recunoscute);
- *locul de păstrare a piesei* (nominalizarea colecției și a datelor de identificare în cadrul inventarului colecției respective).

Adițional se va indica bibliografia de identificare a piesei (după cataloage derederință publicate), bibliografia publicării piesei și date privind istoricul monedei în colecții (proprietari, vinderea la licitații, prețul de colecție etc.).

NOTĂ
Aceste elemente descriptive utilizate pentru moneda de circulație se aplică și altor tipuri de piese numismatice: probelor, erorilor de batere, falsurilor, imitațiilor, monedei de necesitate, monedelor comemorative, emisiunilor numismatice de colecție etc.

REZUMATUL ȘI CONCLUZIILE CERCETĂRII

În partea finală a procesului se va stabili domeniul de aplicare și valoarea sursei analizate în reconstituirea evenimentului sau procesului istoric.

BLAZONUL

Imagine 5. Blazonul Bourbonilor (Franța, sec. XVII)
Sursa: https://en.wikipedia.org/wiki/House_of_Bourbon

Heraldica constituie un al domeniu care oferă surse figurative pentru cunoașterea și explicarea realităților epocii medievale. Corelată cu sursele numismatice, genealogice și sigilografice poate oferi, în anumite cazuri, modele de cunoaștere mai profundă a temelor istorice. În calitate de disciplină autonomă, în același timp și specială a istoriei, Heraldica s-a dezvoltat pe două direcții: 1) știința heraldică care studiază normele teoretice de elaborare a stemelor (blazoanelor, emblemelor) și

2) arta heraldică ce cuprinde realizarea practică a unui armorial. O definiție recentă plasează disciplina pe direcția cercetării genezei și evoluției însemnelor heraldice, inclusiv a problemelor teoretice și practice legate de compunerea, descrierea, desenarea, citirea, interpretarea și atribuirea stemelor de orice tip.

Câteva date despre originile, evoluția și componentele heraldicii este utilă înțelegerii acestui domeniu autonom de cercetare istorică. Referitor la originile heraldicii, ea este legată de transformările politice, sociale și economice produse în Europa de Apus după anii 1000, pe de o parte, cât și de evoluția echipamentului militar (M. Pastoureau). Din dorința de a fi recunoscuți printre mase, nobilimea combatantă (*belatores*) începe să-și picteze scuturile de tip migdală (*bouclier*), cu dimensiuni între 1,80 cm înălțime și 60 cm lățime. Următorul pas a ținut de întocmirea unor reguli precise de alcătuire a stemelor (un număr limitat de culori; elemente stereotipice riguroase și codificate), reguli care au devenit canonice și au asigurat succesul și supraviețuirea îndelungată a sistemului identitar heraldic european.

Sistemul blazonului urmează o dezvoltare care reflectă o fuziune într-un sistem a diferitor elemente și practici emblematice anterioare. Principalele provin din baniere, sigilii, monede, scuturi etc. Fuziunea s-a produs treptat, sursele de împrumut variind în Occident. Dacă la origini stemele erau rezervate doar marilor dinastii (regi, prinți, duci, conți etc.) cu timpul, în contextul transformărilor armelor defensive, a războaielor dese și turneelor cavalerești, stemele au fost adoptate de toți combatanții. În secolul XIII („secolul de aur" al Heraldicii), în legătură cu apariția sigiliilor armoriale, blazoanele s-au răspândit în întreaga societate: de la nobili mari la cei mărunți, inclusiv la orașe și corporații, inclusiv categorii sociale nenobile – negustori, meșteșugari, țărani, inclusiv femei și clerici reticenți. Cu anumite excepții, dreptul la stemă devine unul universal și fără conotație socială, regula fiind de a nu uzurpa armele altcuiva (identitatea vizuală).

Cu apariția heralzilor (haraldus, herold), la început simpli mesageri, se formează corpusul de profesioniști ai sistemului heraldic, care aveau sarcina bunei organizări a turneelor cavalerești (maeștri care verificau blazoanele și anunțau participanții). În timpul războaielor aveau rolul de personal care participa la negocieri, asistau la lupte, numărau morții, anunțau câștigătorii etc. La curțile regale și nobiliare, heralzii participau și anunțau marile evenimente cotidiene. Ei duceau evidența în registre a titlurilor nobiliare din țară, verificau

autenticitatea titlurilor și blazoanelor purtate, reprimau uzurpările etc. Din secolul XIV, heralzii se organizează în corporații, cu rituri de intrare specifice. Se bucurau de imunitate diplomatică, respect, erau protejați și li se ofereau privilegii (scutiri fiscale, demnități judecătorești).

Stemele au apărut ca rezultat al căutării, afirmării și proclamării identității și locului omului occidental în ierarhiile epocii (familie, grup, societate). La început, stema era aplicată doar pe scut, apoi se regăsește pe diferite suporturi materiale: baniere, armură, obiecte mobile și imobile, sigilii, obiecte de artă, creații ale vieții intelectuale, bunuri cotidiene (veșminte, drapele țesături diverse, edificii, pereți, mobilier, vitralii, uși, morminte, trăsuri, corăbii, orfevrărie, cărți, monede, măsuri de greutate etc.). Stemele se asimilează juridic cu numele și servesc nu doar ca semn de recunoaștere, dar și ca marcă de proprietate (stăpânire).

STEMA (din ngr. *stémma* – coroană, diademă) reprezintă o emblemă alcătuită în baza unor reguli canonice stabilite de știința și arta heraldicii, care servește drept semn distinctiv și permanent al unei persoane fizice sau juridice și care se caracterizează prin stabilitate, continuitate și ereditate.

Blazonul desemnează definirea unei steme, cu sensul descrierii ei tehnice, orale sau scrise. Acțiunea de descriere se mai numește *a blazona*. Scutul armorial sau heraldic, real sau reprezentat prin diverse mijloace plastice, este sinonim cu stema și alcătuiește elementul ei principal.

TIPURI DE SURSE HERALDICE

scuturi armoriale, surse vexilologice (baniere, stindarde, drapele, gonfaloane), sigilii heraldice, armoriale (culegere de steme realizate cu anumite ocazii și în scopuri diferite), diplome de conferire a stemelor. Un grup de obiecte care oferă informații complementare stemelor este compus din: opere sculptate (pietre de mormânt, basoreliefuri în castele, curți etc.); picturi (manuscrise, picturi murale, gravuri, portrete armoriale); ex-librisuri și supra-ex-librisuri; obiecte de artă și de uz cotidian; stofe și țesături cu desen heraldic; surse numismatice (monede, jetoane, medalii); mărci comerciale; texte literare și narative; acte scrise de înnobilare; tratate și manuale de heraldică.

Heraldistul oferă istoricului informații pertinente în rezultatul unei metodologii specifice. Ea se fundamentează pe critica externă și internă a sursei heraldice. Vom propune un model de referință pentru descrierea și analiza unui blazon.

CRITICA EXTERNĂ

Sistemul analitic descriptiv al unui blazon diferită de monede, țesături, sigilii, dar parcurge aceleași etape, în care se va stabili:

- datarea și locul apariției sursei,
- autorul operei heraldice,
- contextul și cauza apariției blazonului,
- autenticitatea.

Pentru descrierea și descifrarea unui blazon (stemă) este important să se cunoască componentele principale ale acestuia (acesteia) și regulile de elaborare. În sistemul heraldic, stema constituie reprezentarea grafică sau plastică a armelor unui cavaler ce se compune din scut, coif și alte elemente (smalțurile și figurile heraldice, elementele exterioare).

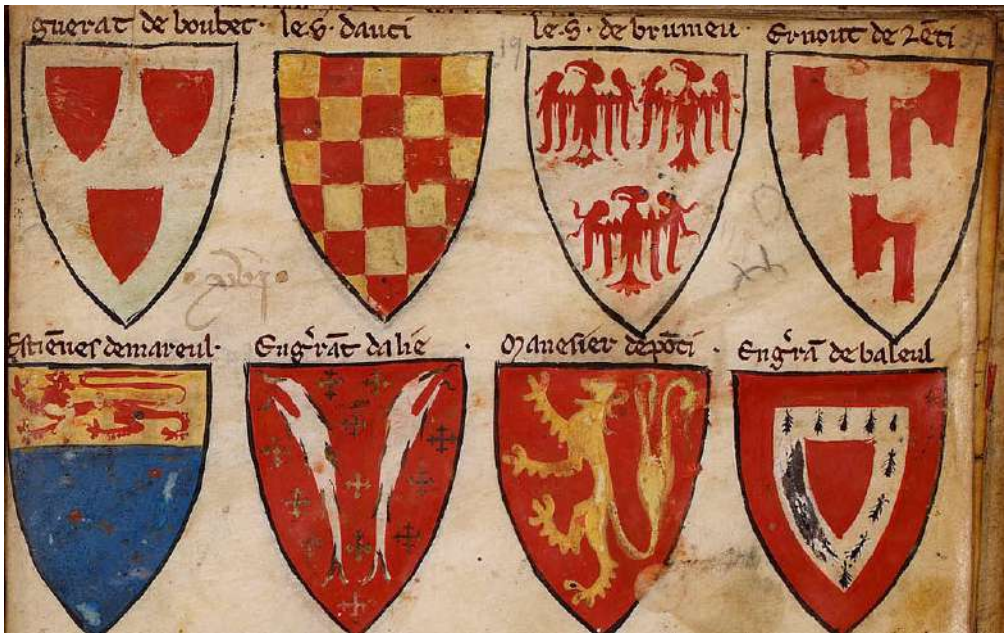
NOTĂ

Regulile alcătuirii unui scut:

- scutul familiei principale se așază întotdeauna în centru;
- în stemă se pot folosi doar smalțuri heraldice (metale, culori, blănuri);
- este interzisă plasarea figurilor de un smalț dintr-o categorie peste un câmp sau altă figură ce aparține unui smalț din aceeași categorie (metal peste metal; culoare peste culoare);
- fiecare figură trebuie să se deosebească pe câmpul scutului;
- niciun coif nu poate exista fără creștet (cimier), iar rolul coifului este de a proteja scutul etc.

SCUTUL

Scutul reprezintă elementul definitoriu al sistemului heraldic, care este compus după regulile blazonului. Este dispus în partea centrală a stemei. Treptat i se adaugă ornamente exterioare – coifuri, cimiere, susținători, eșarfe cu strigăte de arme, devize etc. Toate acestea nu substituiau mesajul emblematic, ci adăugau informații suplimentare despre purtător. Era mai facil de identificat posesorul după originea socială, clan, corporație, teritoriu.

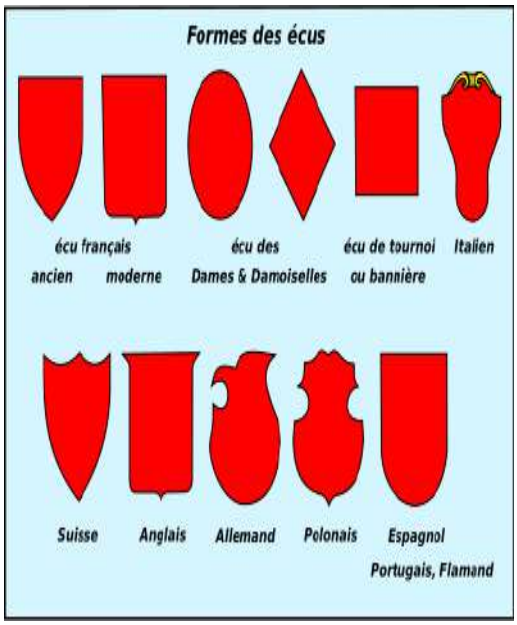

Imaginea 6. Scuturi heraldice medievale
Sursa: https://decoder-eglises-chateaux.fr/initiation-heraldique-logos-du-moyen-age/

În dezvoltarea sa, scutul a cunoscut diferite forme de la o epocă și regiune geografică la alta. De la forma triunghiulară (normand), cea mai veche, a evoluat la scut dreptunghiular (francez, englez), rombic, oval, pătrat, baroc etc.

Scutul poate fi simplu (fără reprezentări), compus (cu mai multe smalțuri și cartiere), unit (scuturi alăturate), scut-ecuson (plasat în cadrul altui scut, ca urmare a unei concesiuni primite de nobil), scut peste scut, scut răsturnat (se punea pe mormântul decedatului care încheia arborele genealogic al familiei). Câmpul este suprafața plană a scutului heraldic pe care sunt reprezentate mobilele.

NOTĂ! În accepțiunea termenilor heraldici, *dextra* (dreapta) sau *sinistra* (stânga) corespund poziției celui care ține scutul (cavalerul ține scutul în mâna stângă) și este invers accepțiunii privitorului. Părțile sunt inversate față de viața cotidiană.
Pentru clarificarea poziției mobilelor pe scut, acesta este divizat imaginar în puncte, obținute din împărțirea în nouă compartimente (cantoane) prin două linii verticale și două orizontale. Fiecare canton are o denumire generică (inima, capul, vârful, flancurile, punctul de onoare etc.) raportată și la cavalerul din spatele scutului.

Imaginea 7. Forme ale scutului medieval
Sursa: https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Formes_des_%C3%A9cus.svg

Smalțurile heraldice definesc reprezentările grafice ale celor trei categorii indispensabile compunerii unui blazon: metalele, culorile și blănurile. Sunt folosite în alcătuirea blazoanelor după reguli precise. Regula insistă pe păstrarea identității vizuale, adică o stemă trebuie să poată fi recunoscută de departe. Excepție: nu se aplică figurii care încarcă simultan și metal, și culoare.

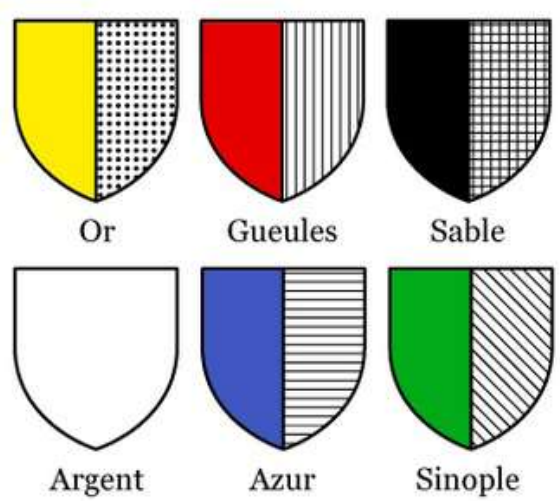
- ***Metalele utilizate:*** aurul și argintul.

Aurul (poate fi redat prin galben), ca smalț superior, se hașurează printr-o suprafață semănată cu puncte mărunte;

Argintul (poate fi reprezentat și prin alb) este redat printr-un câmp neted.

- ***Culorile:*** azurul (albastrul), purpura (nuanțe spre violet), roșul, negrul, verdele. Culori secundare: portocaliul, cafeniul, naturalul.

Culorile heraldice erau redate astfel:
azurul – prin linii subțiri orizontale paralele;
purpura – prin diagonale paralele coborând de la stânga la dreapta;
roșul – prin linii verticale paralele;
negrul – prin linii încrucișate orizontal și vertical sau prin suprafață neagră;
verdele – prin linii diagonale, de la dreapta la stânga;
portocaliul – prin linii încrucișate, pe diagonală.

Imaginea 8. Redarea grafică a smalțurilor heraldice
Sursa: https://www.ma-genealogie.net/2022/10/14/heraldique-signification-genealogie/

- ***Blănurile:*** hermina și sângeapul (reminiscență a blănii de jder).

Hermina ca blană heraldică era reprezentată prin codițe stilizate negre pe un câmp de argint. Contra-hermina este replica cromatică inversă.
Sângeapul este redat prin alternanță de clopote de argint și azur, în patru sau cinci rânduri. Contra-sângeapul este replica sângeapului.

Imaginea 9. Blănuri heraldice
Sursa: http://leherautdarmes.chez.com/emaux.html

NOTĂ

Smalturile heraldice reprezintă culori abstracte, fără nuanțe cromatice, dezvoltate în funcție de tehnologiile epocii. Imposibilitatea reală de a reprezenta întotdeauna stemele în culori a creat un sistem convențional capabil să semnaleze smalturile heraldice pe suporturile monocrome care nu trebuiau vopsite.

Din secolul XIV, apar tendințe de denumire a smalturilor heraldice prin nume de pietre prețioase, de planete sau de virtuți, care se înscriau în logica heralzilor de a complica și ermetiza blazonul și limbajul lui. Sistemul convențional care utilizează marcarea smalturilor prin hașuri, ghioșe și puncte a apărut în secolul XVI și se va generaliza la nivel european în veacul următor. Tabelul de mai jos arată unele sensuri ale smalturilor care au rezistat în timp.

Tabelul 1. Semnificații ale smalturilor medievale

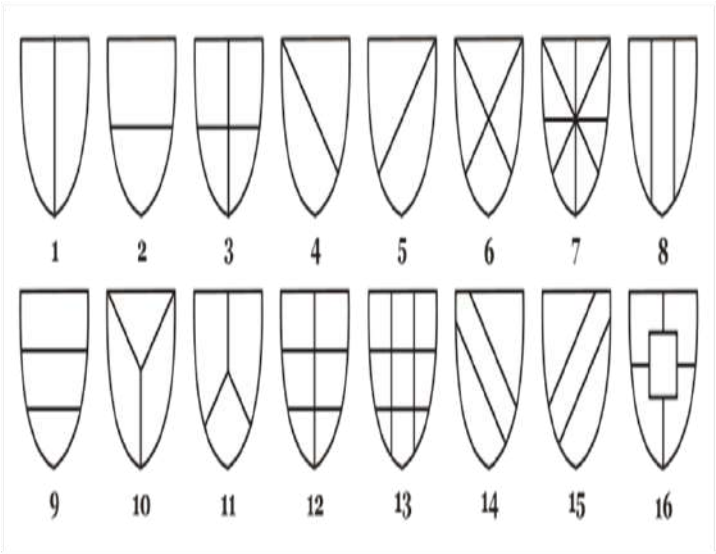
Smaltul	Franța (sec. XV) (apud M. Pastoureau)	Ottfried Neubecker (sec. XX)	Ștefan D. Greceanu (1900)	Marcel Sturdza-Săucești (1974)	Dan Cernovodeanu (1977)	Dicționar de științe speciale istorice (1982)
Aur	Noblețe	Inteligență, prestigiu, virtute, grandoare	Credință, dreptate, cumpătare, slavă, amor, bogăție, suveranitate, măreție	Mărire, măreție, forță, putere, bogăție, curățenie	slavă, suveranitate, bogăție, putere	Putere, suveranitate, fertilitate, dreptate, cumpătare, slavă
Argint	Bogăție	Curățenie, înțelepciune	Inocență, candoare, virginitate	Candoare, inocență, virginitate	Puritate, candoare, nevinovăție	Puritate, nevinovăție, sinceritate
Roșu	Vitejie	Dorința de a-ți servi patria	Moravuri cinstite, raspândire de sânge, răzbunare, curaj, generozitate, noblețe sufletească, răbdare în nenorocire	Mărire, bravură, îndrăzneală, generozitate	Curaj, îndrăzneală	Curaj, dârzenie, îndrăzneală, dragoste, sacrificiu, generozitate

Azur	Loialitate	Fidelitate, perseverență	Cucernicie, înfrânarea plăcerilor, putere, frumusețe	Blândețe, frumusețe, noblețe, bună-credință	Seninătate	Speranță, sinceritate, seninătate, credință
Negru	Smerenie	Tristețe	Prudență, statornicie în nenorociri, știință, durere, întristare	Durere, mâhnire, modestie, întuneric	Știință, modestie, durere, întristare, doliu	Știință, modestie, durere, prudență
Verde	Onoare	Libertate, frumusețe, bucurie, sănătate, speranță		Dragoste, tinerețe, frumusețe, libertate, grație, imunitate, scutire	Speranță, belșug, libertate	Dragoste, tinerețe, frumusețe, libertate

Sursa: S. Andrieș-Tabac, 2008.

FIGURILE HERALDICE reprezintă al doilea element de constituire a stemelor. Logica apariției lor ține de multiplicarea în timp a elementelor ce compun stema. Cele mai utilizate figuri sunt: partițiile, piesele, mobilele.

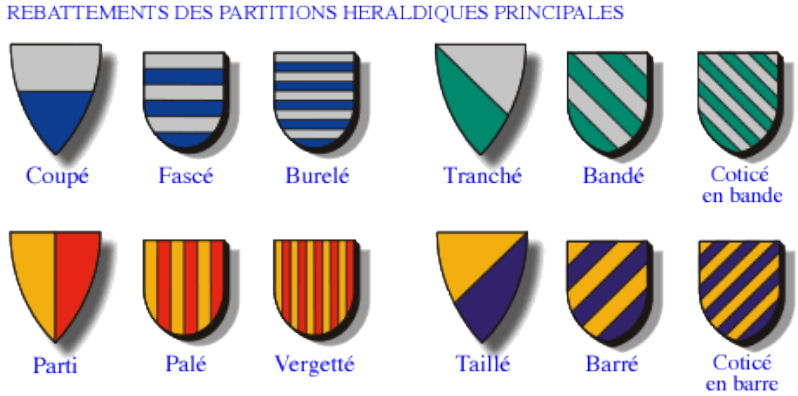
PARTIȚIILE reprezintă figurile geometrice obținute prin linii, care partajează scutul într-un număr par de diviziuni egale (cartiere) și de smalturi alternate, toate rămânând în același plan. Prin fascii și bande se pot obține și alte partiții ale scutului. Partițiile scutului cele mai răspândite sunt următoarele: despicat (tăiat cu o linie verticală la jumătatea sa), tăiat (cu o linie orizontală la jumătate), tăiat în bandă (în diagonală, de la stânga la dreapta), tăiat în bară (în diagonală de la dreapta la stânga), scartelat (linie verticală și orizontală întretăiate la mijloc), scartelat în curmeziș (diagonale întretăiate la mijloc), gironat (combinare între scartelat și scartelat în curmeziș, rezultând 8 cartiere), tripartit în pal (împărțit în trei cartiere, pe verticală), tripartit în fascie (împărțit în trei cartiere, pe orizontală).

1) despicat
2) tăiat
3) scartelat
4) tăiat în bandă
5) tăiat în bară
6) tăiat în curmeziș
7) gironat
8) tripartit în pal
9) tripartit în fascie
10) tăiat în furcă
11)tăiat în furcă răsturnată
12) împărțit în șase
13) împărțit în nouă
14) tăiat în trei
15) împărțit în trei
16) scut peste tot (în inimă)

Figura 3. Partiții ale scutului

Piese este numele generic al figurilor geometrice care încarcă scutul heraldic. Spre deosebire de partiții, aflate în același, plan, piesele vin peste fundalul scutului, creând un al doilea plan.
Piesele de pe scut pot fi onorabile (capul, palul, brâul, banda, bara, căpriorul, crucea) și mai puțin onorabile (talpa, bordura, aria, pila, lambelul, ecusonul, gironul, bezantul, turta, fusul). Ele nu reflectă calitățile posesorului, ci sunt calificative atribuite pentru a marca ierarhia tehnică legată mai ales de grosimea lor.

Imaginea 10. Piese ale scutului heraldic
Sursa: http://leherautdarmes.chez.com/partitions.html

MOBILELE reprezintă figurile de încărcare a scutului a căror poziție în scut poate varia spre deosebire de piese și partiții, al căror loc este fixat. Numărul mobilelor este nelimitat. Sunt divizate în:

- mobile naturale (personaje umane sau părți ale corpului uman; elemente preluate din lumea animalelor, insectelor, păsărilor, plantelor; celeste și terestre. Ex.: soarele, luna, globul terestru, stelele; focul, apa, vântul; oameni în diverse ipostaze sau doar anumite membre; leul, calul, berbecul, bourul, elefantul, cămila; vulturul, cocoșul, păunul, cioara, corbul; albine, muște, fluturi; flori de crin, trandafiri, lauri, trifoiul, vița-de-vie ș.a);
- mobile artificiale (reprezentate de produse ale muncii omenești; împrumuturi din domenii arhitectură, arme, vestimentație, ceremonii. Ex.: cruci, săgeți, buzdugane, arbalete, cornuri, turnuri, castele, poduri, coroane, chei, inele ș.a.);
- mobile himerice (creaturi mitologice: zgripțorul, grifonul, pasărea Phoenix, salamandra, unicornul, dracul, sfinxul, balaurul, centaurul, sirena etc.).

NOTĂ

Mobilele heraldice se reprezintă stilizat pentru a accentua anumite particularități de identificare și, de regulă, sunt diferite de imaginea lor naturală. Pentru a facilita recunoașterea mobilelor, poziționarea lor în scut se face într-o manieră apropiată de cea naturală. Un copac, un turn, o coasă, spre exemplu, se amplasează pe verticală (în pal), iar o barcă sau un corn de vânătoare se axează pe orizontală (în fascie).

Animalele și pasările reprezentate din profil au întotdeauna capul întors spre dextra, în caz contrar, se spune că sunt conturnate. Elementele bestiarului medieval cele mai utilizate au poziții, gesturi, atitudini, atribute determinate și care se exprimă prin termeni heraldici specifici.

Unul dintre cele mai utilizate animale în heraldică este leul, iar majoritatea patrupedelor repetă, în mare parte, atitudinile lui.

Figura 4. Leu rampat

Figura 5. Grifon

Figura 6. Acvilă heraldică

Ornamentele exterioare ale scutului

Scutul heraldic reprezintă elementul principal, definitoriu al oricărei steme. Componentele amplasate în afara scutului heraldic sunt reflectate de ornamentele exterioare, printre care se impun: coifurile, cimierele, coroanele, lambrechinii, însemnele de demnitate, sprijinitorii scutului, colanele ordinelor, mantourile, devizele. Totalitatea ornamentelor ce surmontează scutul heraldic alcătuiesc timbrul stemei, care poate fi compus din: coif, cimier, coroană, burlet, pălărie, lambrechini ș.a.

Cimierul este o figura așezată peste coiful ce timbrează scutul (ex.: pene, coame, aripi, animale, păsări, arbori, flori, personaje umane). A variat în timp, fiind în funcție de perioadă și regiune.

Coiful constituie o piesă nobilă ce timbrează scutul, apărut din casca cu nazal (sec. XIII). În steme a avut forme diferite, fiind reprezentat din față, din profil sau pe trei sferturi, cu vizieră deschisă sau închisă. S-a constituit chiar o ierarhie a coifurilor în funcție de metal, poziție, gradul de deschidere a vizierei (exprima rangul social), decor sau numărul gratiilor.

Lambrechinii reprezintă fâșii de stofă colorată pe față și verso cu smalturi diferite, care coboară de pe coif și îmbrățișează scutul.

Coroana ca decor exterior apare spre sfârșitul secolului XIII. Cu excepția coroanelor regale, celelalte au fost folosite de posesori ca simple ornamente. Încercările de reglementare a aplicării coroanelor prin ierarhizarea lor (rezervate unor titluri, ranguri concrete) nu au fost respectate. Printre alte elemente, se regăsesc pălăriile ecleziastice, mitra, tiara, como (pălăria dogelui de Veneția).

Sprijinitorii – reprezentări grafice altele decât cele redate în câmpul scutului, care sprijineau de o parte și de alta scutul. Se impun în secolul XIV. Categorii dezvoltate: tenanți (personaje umane și asimilate acestora: heraldul, omul sălbatic, îngerii etc.); suporți (animale, păsări și ființe himerice: lei, cai, acvile, grifoni etc.); susținători (arbori, plante, arme, coloane, cheile papale etc.).

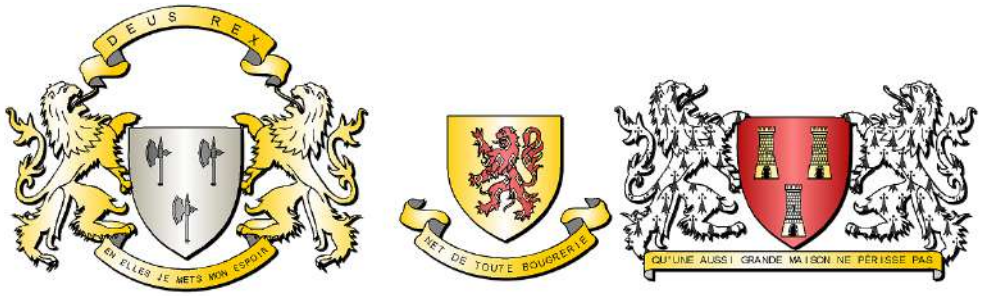
Deviza heraldică constituie, de regulă, o maximă, un dicton, o formulă de credință sau angajament scris pe panglică, care se așeza sub scut.

Strigatul de arme reprezintă un cuvânt sau un grup de cuvinte care era urlat în timpul luptei sau turnirului pentru a-i încuraja sau aduna împreună pe luptători sub aceeași banieră. Se înscria pe o panglică, amplasată deasupra scutului sau deasupra coifului.

Apartenența la un ***ordin*** se marchează printr-o insignă sau prin colanul ordinului amplasat în jurul scutului sau în alt mod.

Mantia este un ornament exterior al armelor regale, princiare sau ducale, reprezentat prin o amplă draperie de purpură (uneori roșie), căptușită cu hermină, franjuri și cordoane de aur și încoronată.

Pavilionul reflectă ornamentul armelor suveranilor, redat în formă de cort. Se compune dintr-un mantou de purpură, căptușit cu hermină, franjuri și cordoane de aur, prevăzut în partea superioară cu un baldachin încoronat.

Imaginea 11. Ornamente exterioare ale scutului heraldic din Bretagne, Franța
Sursa: https://www.genheral.com/ornements-exterieurs-des-blasons-de-bretagne/

NOTĂ
Categorii aparte de blazoane:

- ***Armoariile vorbitoare*** (armes parlantes) – blazoane la care piesa principală arăta numele familiei;
- ***Steme de revendicare*** – suverani care păstrau pe stemele lor simboluri heraldice ale unor feude pe care nu le mai stăpâneau;
- ***Steme de concesie*** – rezultatul concedării unor piese heraldice din stema unor suverani către nobilii care aduseseră servicii importante;
- ***Steme de patronaj*** – concedate de un principe sau rege către steme ducale sau orășenești, marcând protecția acordată;
- ***Stemele de corporații, comunități și asociații*** (inclusiv religioase) – însemne de recunoaștere a membrilor acestora în legătură cu ocupațiile lor;

- ***Steme de provincii* și *unități administrativ-teritoriale*** – conțineau însemne legate de un specific al zonei (bogății naturale, ocupații, etc.);
- ***Stemele de orașe*** – reflectau realitatea topografică a localității sau unele aspirații. Semnificau libertatea comunităților medievale.

CRITICA INTERNĂ este procesul complex de descriere, analiză și interpretare a unui blazon.

Cuprinde etape distincte axate pe:
- citirea și descrierea în conformitate cu limbajul heraldic;
- stabilirea stilului heraldic, perioada și zona de răspândire;
- identificarea posesorului și locul acestuia în ierarhia socială (dacă e posibil);
- explicarea stemei, simbolurilor și a semanticii limbajului heraldic (generalitatea sau specificul în sistemul de blazoane comparabile).

Descrierea (blazonarea) unei steme

Blazonarea de azi este cea specifică Evului Mediu, perfecționată pe parcursul secolelor. Descrierea heraldică conține un vocabular precis și o sintaxă codificată, prin care regula prevedea ca în cuvinte puține să se obțină o descriere scurtă, clară și completă a figurilor, atitudinilor și pozițiilor acestora în scut. O descriere corectă trebuie să permită o reconstituire grafică a armoariilor fără dificultăți. În arta heraldică, rolul originalului îl reprezintă descrierea heraldului și nu desenul stemei, care poate însuma viziunea artistică a fiecărui nou desenator.

La blazonare se descrie în primul rând scutul heraldic, apoi decorurile exterioare ale acestuia. Deoarece scutul unei steme este compus din câteva straturi semantice suprapuse unul peste altul, heraldistul trebuie sa fie capabil să distingă aceste straturi și sa le descrie pe rând, pornind de la cel mai profund spre cel mai de suprafață.

Armoariile simple (un singur purtător, un singur cartier heraldic în scut), se descriu în următoarea ordine:
- smaltul scutului (ex.: „pe roșu, (o acvilă...)”, „în câmp de aur (un leu...);
- prima figură ca importanță, atitudinea (conturat, rampant etc.), smaltul ei, poziția în câmp (în fascie, în talpă etc.);
- accesoriile figurii principale, aflate în același strat cu ea: poziția față de figura principală și una față de alta, atitudinea și smalturile fiecăreia;

- figurile însoțitoare ale figurii principale, aflate în același strat cu ea: poziția în câmp, atitudinea și smalturile fiecăreia;
- figurile care încarcă figura principală: poziția, atitudinea și smalturile fiecăreia;
- figurile cu poziție descriptivă secundară și separată semantic: capul, talpa, bordura sau cartierul liber, smaltul și particularitățile, urmată de descrierea figurilor ce le încarcă cu smalturile lor.

Descrierea armoariilor compuse (câteva armoarii simple și mai multe cartiere în același scut) începe cu indicarea modului de partiționare (despicat, scartelat etc.). Cartierele se numerotează în conformitate cu importanța lor heraldică. După anunțarea numărului cartierului supus blazonării, acesta se descrie ca stemă simplă. Urmează descrierea cartierului realizată în ordinea creșterii numerelor de rând. Odată încheiată descrierea tuturor cartierelor, se descifrează „scutul peste tot" (ecusonul armoriat broșează în inimă peste un scut scartelat), apoi „scutul peste toate" (ecusonul armoriat broșează peste un alt ecuson armoriat, peste tot), dacă acestea există.

Descrierea armelor simple se face într-o singura frază, într-o ordine coerentă. Se separă prin punct și virgulă de restul descrierii, figurile cu poziție descriptivă secundară (capul, talpa, bordura sau cartierul liber), care se descriu în ultimul rând. La blazonarea armoariilor compuse, punctul și virgula separă două cartiere. Două puncte introduc descrierea unui cartier sau subcartier. Punctul se pune numai după ce întregul scut a fost descris, indiferent de lungimea blazonării.

După analiza scutului heraldic, se trece la descrierea decorurilor exterioare. Ordinea descrierii este următoarea:

- coiful;
- lambrechinii;
- corona, pălăria, tiara (alte elemente ce acoperă coiful);
- cimierul;
- însemnele demnităților (laice: sceptrul, globusul, buzduganul etc.; ecleziastice: crucea, cârja etc.) plasate în spatele scutului;
- colanul ordinului (cavaleresc);
- sprijinitorii;
- deviza sau strigatul de arme;
- mantia sau pavilionul.

Descrierea fiecărui element al ornamentelor exterioare începe cu nominalizarea lui, după care urmează două puncte și descrierea propriu-zisă, iar la sfârșit se pune punct și cratimă (semne de punctuație care separă un ornament exterior de altul).

Simbolismul și interpretarea

O sarcină de înaltă complexitate pentru cercetător constă în citirea, descrierea și explicarea semnificațiilor reprezentărilor iconografice, a simbolurilor speciale și a devizelor de pe blazoanele medievale. La această etapă a analizei unui blazon medieval intervin probleme și dificultăți de înțelegere a sensurilor pe care le transmite un sistem heraldic. Interpretarea și explicarea solicită cunoștințe solide în domeniul teoriei și metodologiei heraldice. Din perspectivă semiotică, stemele se înscriu într-un sistem de semne convenționale ce aparțin categoriei semnelor de tip simbol, unde semnul simbol nu are cu obiectul pe care îl desemnează vreo legătură fizică sau de similaritate, ci este rezultatul unei convenții sociale și culturale concrete, fiind conformă unei societăți concrete. Simbolurile heraldice au apărut în societatea medievală, epocă de formare a disciplinei heraldice, din rațiuni sociale și culturale concrete și manifestate prin forme materiale și spirituale specifice paradigmei și modurilor de exprimare. În contextul citirii și interpretării simbolurilor, cel care le analizează trebuie să fie familiarizat cu sistemul de valori al acestei societăți, care fac referință la contextul istoric, principiile de organizare și relaționare în această societate etc.

Pe de altă parte, apar dificultăți practice de interpretare a originii stemei și a fiecărui element ce o compun. Limbajul heraldic nu este direct, ci simbolic. Informația purtată este codificată și fără cheia acestui cifru nu se poate înțelege semnificația unui element. Heraldiștii evită interpretări de tipul*:* leul este simbolul curajului și a îndrăznelii; albastrul este culoarea cerului și a libertății. Heraldiștii caută să înțeleagă exact sursa de împrumut a fiecărui element din stemă și sensul. Modelul occidental de interpretare trebuie aplicat și celui românesc, care s-a aliniat sistemului blazonului occidental. Pentru a ajunge la acest nivel al interpretării, este nevoie de studiul sistematic al lucrărilor heraldice de referință și de aplicații practice, acțiuni pe care studenții trebuie să le realizeze sistematic (a se vedea bibliografia tematică de la finele părții I).

SIGILIUL

Identitatea vizuală a oamenilor în epoca medievală era exprimată nu numai prin blazon, ci și prin alte elemente de exprimare și materializate, printre care se impune sigiliul. Sigilografia (sfragistica) este disciplina care se ocupă cu studierea sigiliilor și a peceților. Metodologia de studiu axată pe interdisciplinaritate (istoric, artistic, juridic, diplomatic) vizează dimensiunile sigiliului, forma, culoarea, emblema, legenda, modalitățile de aplicare la suport, valoarea probatorie a unui sigiliu etc. Sigiliile, la fel ca și matricele, reprezintă surse istorice de valoare pe mai multe dimensiuni ale reconstituirii trecutului. Funcția socială a sigiliului constă în caracterul său de oficialitate, de garantare și certificare a unui act (public sau privat). Totodată, reprezintă un mijloc de a păstra secretul corespondenței.

Imaginea 12. Sigiliul Ordinului Templierilor
Sursa: https://www.descopera.org/cavalerii-templieri/

Sigiliile furnizează informații despre persoanele, corporațiile și instituțiile care le-au emis. Pentru anumite cazuri, ofertă date privind organizarea cancelariilor, a modului de autentificare a actelor publice și particulare. Ele pot elucida și anumite probleme de genealogie ale diverșilor demnitari, personalități, familii etc. Sigiliile constituie surse care pot ilustra în mod special anumite evenimente, pentru că păstrează informații prețioase privind istoria unor zone, a unor orașe sau instituții. Constituie izvorul care păstrează, sintetizează și transmite generațiilor mai noi simbolurile strămoșilor.

Sigilografia, corelată cu Paleografia și Epigrafia (descifrarea legendelor de pe sigilii), Heraldica (interpretarea imaginilor), Diplomatica (stabilirea autenticității actelor), Numismatica (reprezentările iconografice) etc., constituie o sursă importantă pentru știința istorică. Cunoașterea elementelor definitorii ale unui sigiliu și modul cum el garantează autenticitatea unui act este indispensabilă descrierii și interpretării elementelor ce-l compun. În cazul dat ne vom referi, în special, la spațiul românesc.
Elementele sigiliului:

- ***tiparul*** (matricea) cu care se realizează impresiunea sigilară. Poate fi din metal (aur, argint, fier, alamă, oțel), pietre prețioase (rubin, safir), lemn sau os;
- ***impresiunea sigilară*** reflectă rezultatul aplicării acestui tipar sigilar. Tiparul sigilar se putea grava în adâncime (reprezentarea ieșea în relief, la ceară) sau în relief (la tuș și fum);
- ***amprenta sigilară*** care este formată din stemă, legendă, ornamente etc. Stema se găsește în mijlocul câmpului sigilar, cu reprezentări care diferă în timp și spațiu sau de la o perioadă istorică la alta. Stema este alcătuită, de regulă, din scut (forme diferite) și mobile, dar există și sigilii fără scut;
- ***legenda*** reprezintă un text scris (în diferite limbi) la marginea câmpului sigilar (exergă) sau direct în câmpul sigilar. Au existat și sigilii fără legendă. Legenda cuprinde o inscripție scurtă cu date esențiale despre

deținătorul sigiliului (nume, titlu, filiație), eventual, al țării, orașului sau instituției autorizate;

- ***ornamentele exterioare*** sunt redate în spațiul dintre scut și legendă și sunt reprezentate prin diverse elemente heraldice (tenanți: animale, figuri mitologice; vegetație, cruci, coroană, pavilion etc.).

TIPURI DE SIGILII

Sigiliile au evoluat în timp, ceea ce impune identificarea anumitor tipuri reprezentative spațiului românesc. Criteriile de clasificare sunt:

- ***după formă*:** rotunde (sigiliile vechi și cele mari), ovale, culcate, octogonale;
- ***după mărime:*** mari (diametru între 7-13 cm), mijlocii (4-7 cm), mici (3-4,5 cm) sau inelare (2,5-3 cm);
- ***după tipul sigilar*** (identificarea se face după elementele heraldice reprezentate pe câmpul sigilar sau pe scut:
  a) heraldic (armorial) – reprezentat în Moldova de capul de bour, iar în Țara Românească, de o pasăre (acvilă sau corb);
  b) iconografic – reprezentat prin două personaje având între ele un arbore (specific Munteniei);
  c) hagiografic – cu accent pe scene religioase în corpul sigiliului;
  d) monumental – reprezentări de elemente ale edificiilor în câmpul sigilar (biserici, castele, turnuri etc.; folosit de comunitățile orășenești);
  e) sacerdotal – cu elemente ce prezintă demnitatea persoanei ecleziastice;
  f) de maiestate – redă pe suveran cu elemente ce definesc însemnele puterii (nu este specific țărilor române).

Modalitățile de prindere a sigiliilor față de suportul material scris au variat, de asemenea, în timp și spațiu. Au fost stabilite câteva procedee de folosire a sigiliilor.

- ***Sigilii atârnate*** – cel mai vechi tip aplicat în spațiul românesc. Este compus din amprentă sigilară (ceară policromă), căuș (obiect de formă semisferică, realizat manual în forme, din ceară, lemn sau metal, care avea în partea superioară o scobitură în care era așezată ceara peste care se aplica tiparul sigilar) și legătură. Legătura sigiliului de act se făcea prin intermediul picăturii, șnurului sau țencușelor.

Picătura era o îndoitură a părții de jos a pergamentului, lată de câțiva centimetri, de care se prindea șnurul ce lega sigiliul. Pentru prinderea șnurului se făceau pe picătură patru orificii prin care se trecea acesta. Șnurul era, de regulă, din mătase, de o singură culoare s-au obținut prin împletirea mai multor fire colorate. La documentele solemne, se împleteau și fire de aur sau argint printre cele textile. Șnurul intra în capsula sigilară prin partea de sus și ieșea prin două orificii în partea inferioară. Țencușa era o fâșie de pergament care asigura prinderea sigiliului la document.

Pentru unele acte externe se realiza sigilarea multiplă, unde aplicarea sigiliilor membrilor Sfatului domnesc garanta respectarea prevederilor actului. S-a folosit pentru anumite cazuri și subsigilarea, adică prinderea pe același șnur a mai multor sigilii, dintre care cel al emitentului este de dimensiuni mai mari. Uneori, contrasigiliul (dimensiuni mici și plasat pe spatele capsulei) era utilizat pentru garantarea autenticității unui document.

- ***Sigilii aplicate*** – amprenta sigilară se aplica direct pe suport, în ceară, în lichide (chinovar) sau în fum.

În cazul în care se folosea ceara, aceasta era topită, apoi aplicată în partea inferioară a actului, sub text. Peste ea se punea tiparul sigilar care realiza impresiunea. Pentru o mai bună aderență la pergament s-a practicat crearea unor orificii pentru scurgerea cerii topite.
Sigiliile se aplicau imediat după text sau după plierea în trei a suportului scris (în zona de închidere). S-au păstrat documente în care se folosesc ambele modalități.

- ***Sigilii timbrate*** – peste ceara fierbinte se așeza o foiță de hârtie, apoi se aplica tiparul sigilar, impresiunea rămânând impregnată pe foaie.

Se garanta astfel păstrarea imaginii sigilare de pe foița timbru în cazurile când ceara se spărgea și se pierdea. Pentru o și mai bună prindere a sigiliului timbrat la document s-a folosit și metoda coaserii cu mătase a foiței timbru în jurul amprentei sigilare.

Sigiliile pot fi identificate și după:

- ***culoare:*** roșii (domnești), negre (ale marilor dregători sau instituțiilor publice) sau verzi (ale clerului);
- ***proveniență***: domnești, boierești (în calitate de dregător sau ca persoană fizică), ecleziastice, ale instituțiilor publice, târgurilor și orașelor sau sigiliul deget (aplicat în cazurile neștiutorilor de carte).

Figura 7. Sigiliul domnesc al lui Ștefan cel Mare

Figura 8. Sigiliul lui Mihai Viteazul

Sursa: https://ro.wikipedia.org/

Critica externă. Sistemul analitic descriptiv al unui sigiliu va parcurge, ca și în cazul blazonului, aceleași etape, însă cu anumite nuanțe de accente, în care se va stabili:

- datarea și locul apariției sigiliului;
- forma, dimensiunile, materialul, modalitatea de prindere;
- autorul matricei și a sigiliului propriu-zis;
- contextul și cauza apariției sigiliului;
- autenticitatea sigiliului.

Autenticitatea sigiliului se stabilește prin analiză sigilografică. Identificarea unei tentative de falsificare a actului se extindea și asupra sigiliului. Falsurile sigilare sunt identificate ca formale și reale. Formal este când unui document autentic îi lipsește pecetea dintr-un motiv bine determinat. Sigiliile cancelariilor de stat erau păstrate de un demnitar. Când se pierdeau sau erau furate sigiliile, actele trebuiau să fie resigilate. Tiparele sigilare ale defuncților, precum și cele scoase din uz erau distruse pentru a se înlătura posibilitatea falsurilor. În cazul falsurilor reale, actul este fals în totalitatea lui, fapt care se poate constata pe baza analizei diplomatice și paleografice.

CRITICA INTERNĂ se va axa pe următoarele componente:

- citirea și descrierea sigiliului în conformitate cu limbajul heraldic;
- stabilirea tipului de sigiliu; perioada și zona de răspândire;
- identificarea posesorului și locul acestuia în ierarhia socială;
- explicarea semanticii elementelor grafice reprezentate pe sigiliu (emblemă, legendă).

Tabelul de mai jos reflectă un model de descriere ce cuprinde ambele domenii ale analizei critice sigilografice.

Tabelul 2. Descrierea sigiliului

	Matricea sigilară	***Amprenta sigilară***
I.	Titularul sigiliului	
II.	Tipul sigiliului după destinație (principal, oficial, de antet, parafă etc.)	
III.	Date tehnice	
a)	Varietatea sigiliului: matrice/tipar sau impresiune/amprentă	
b)	Forma sigiliului (după amprentă)	
c)	Dimensiunile (diametrul sau lățimea și înălțimea), după amprentă, în mm	
d)	Tehnica gravării (în incizie sau în excizie)	Tehnica gravării tiparului („după o matrice executată în excizie/incizie”)
e)	Materialul din care a fost confecționată (metal comun, argint, cauciuc, linoleum, sticlă etc.)	Modul de aplicare sau atârnare și materialele utilizate (suport, cerneluri, ceară (roșie) etc.); data documentului pe care a fost aplicat
f)	Descrierea mânerului (materialul, forma, înălțimea totală, modul de îmbinare cu rondela) sau mențiunea „mâner pierdut/ căzut”.	–
IV.	Date despre autorul tiparului sigilar	
a)	Data confecționării sigiliului	
b)	Autorul (persoana, atelierul, fabrica) executării tiparului sigilar	
V.	Descrierea emblemei (locul amplasării, conținutul)	
VI.	Descrierea legendei (locul amplasării, limba, tipul caracterelor grafice, conținutul)	
VII.	Mențiunea despre anulare și modul de anulare (deformarea câmpului sigilar, crestarea câmpului sigilar etc.)	
VIII.	Adresa (locul de păstrare a) sigiliului (cota arhivistică sau muzeistică, colecția instituțională sau particulară etc.)	
IX.	Mențiuni despre publicarea sigiliului	

Sursa: S. Andrieș-Tabac.

TABLA GENEALOGICĂ

Genealogia este o disciplină istorică specială care se ocupă de: studierea și întocmirea spițelor de neam; stabilirea ascendenței și descendenței unor clanuri, familii sau persoane; aflarea relațiilor de rudenie, în strânsă legătură cu adunarea datelor referitoare la viața, activitatea, statutul social, proprietățile și calitățile fiecărui personaj.

Genealogia este importantă pentru istoria socială, fixând succesiunile sau ajutând la explicarea unor fenomene biologice sau psihologice ale indivizilor. Ea ajută la datarea evenimentelor, fiind corelată cu Cronologia, sau poate ajuta la depistarea falsurilor diplomatice. Statistica și Demografia se pot folosi de datele furnizate de genealogie pentru a determina numărul locuitorilor unei așezări, comunități etc. Analizele genealogice mai pot stabili vechimea unei familii și rolul jucat de aceasta în anumite evenimente istorice. Prin urmare, genealogia oferă informații importante pentru studierea istoriei politice, a fenomenelor sociale, economice sau fapte de viață cotidiană și procese culturale.

Imaginea 13. Tablă genealogică a dinastiei Bourbon (Franța, sec. XVII)
Sursa:https://commons.wikimedia.org/wiki/File:G%C3%A9n%C3%A9alogie_des_Bourbons_%28Sylvain_Bonnet,_1688%29.jpg

Deși are origini în Antichitate, în epoca medievală interesul pentru strămoși a dictat preocupări în alcătuirea arborilor și tabelelor genealogice după anumite reguli. Au fost scrise cărți și tratate genealogice, dezvoltate în legătură cu portul ereditar al blazoanelor
Sursele utilizate în cercetările genealogice sunt: actele de stare civilă, registre parohiale (botez, cununii, decese), însemnări pe vechi tipărituri, corespondența din arhive personale, pisaniile, inscripțiile pe monumente funerare, diplomele de înnobilare, înălțare în grad, foile de zestre, testamentele, actele juridice, actele notariale etc.

Cercetarea genealogică se desfășoară după anumite principii:
- ***principiul numelui*** (urmărirea filiațiilor după perpetuarea numelui de familie);
- ***principiul prenumelui*** (prenumele transmis de la o familie la alta prin alianțe matrimoniale);
- ***consangvinitatea*** (rudenie între persoane care au același tată, dar nu și aceeași mamă);
- ***filiațiunea*** (juridică – adopția; spirituală – botez);
- ***principiul proprietății***;
- ***principiul generațiilor genealogice***.

Genealogia folosește ca metode de cercetare:
- ***metoda analitică*** (se creează tabla ascendenților);
- ***metoda sintetică*** (se poate stabili tabla descendenților).

Rezultatele cercetărilor genealogice se materializează printr-o tablă genealogică, care, în funcție de principiul aplicat, poate fi:

TABLA ASCENDENȚILOR sistem ce reprezintă lista persoanelor înrudite, pornindu-se de la un individ considerat rezultatul evoluției unei familii și urmărindu-i pe toți antecesorii săi.

Ea se compune pe baze matematice și evoluează în progresie geometrică prin puterile succesive ale lui doi. La întocmirea ei se aplică un sistem de numerotare, care permite identificarea stabilă a fiecărui personaj. Înrudirile se urmăresc în toate părțile: agnatic (din partea tatălui) și cognații (din partea mamei).

Cea mai utilizată este ***metoda*** de numerotare ***Sosa-Stradonitz***. Aceasta atribuie numărul 1 persoanei căreia i se stabilesc ascendenții. Tatăl său va primi – 2, iar mama – 3, bunicul patern – 4, bunica paternă – 5, bunicul matern

– 6, bunica maternă – 7, străbunicul patern – 8 etc. Din această metodă se poate extrage o formulă simplă: persoana convențională (x) va avea ca tată pe 2x și ca mamă pe 2x+1. De exemplu, părinții strămoșului nr. 32 vor fi nr. 64 și 65, iar bunicii săi paterni nr. 128 și 129. Acest cadru de numerotare este foarte clar: un tată poartă numărul dublat al fiului său și jumătatea numărului tatălui său etc.

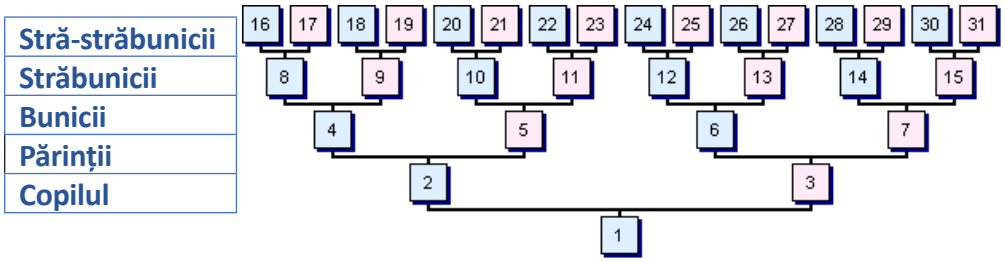

Figura 9. Prezentarea generațiilor

TABLA DESCENDENȚILOR reprezintă o listă a persoanelor care se înrudesc, pornindu-se de la un individ și urmărindu-se toți descendenții săi.

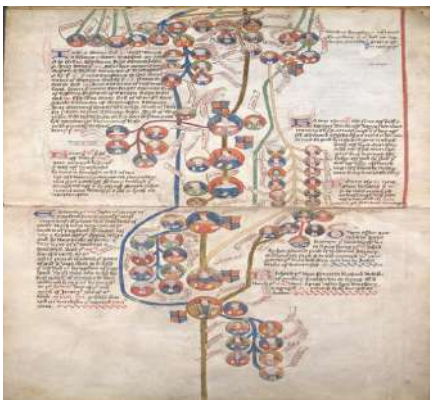
Spre deosebire de tabla ascendenților, tabla descendenților nu este guvernată de o lege matematică. Dar și numărul urmașilor din fiecare generație creste în progresie geometrică. Generația desemnează în acest caz totalitatea oamenilor care sunt de aceeași vârstă și la aceeași distanță de un individ considerat comun. Generația genealogică se apreciază că apare la un interval de 30 de ani și durează 65 de ani.

Cea mai recomandată metodă de numerotare a descendenților este ***metoda Aboville***, care atribuie fiecărei persoane o cifră în ordinea nașterii. Persoana căreia i se stabilesc descendenții primește numărul 1, copiii săi – 1.1, 1.2, 1.3 etc., nepoții din primul copil, respectiv 1.1.1, 1.1.2, 1.1.3 etc., iar cei dintre-al treilea copil 1.3.1, 1.3.2, 1.3.3 etc. Un alt exemplu: personajul 1.3.5.7.2.8 aparține generației a șasea, pentru că numărul său constă din șase cifre și este al optulea copil al lui 1.3.5.7.2, care la rândul său este al doilea copil al lui 1.3.5.7, cel care este al șaptelea copil al lui 1.3.5, care este al cincilea copil al lui 1.3, care, în sfârșit, este al treilea copil al lui 1 – strămoșul, a cărui descendență se urmărește. Metoda este convenabilă prin faptul că tabla oricând poate fi completată cu descoperirile ulterioare.

1 Strămoșul
1.1 Copil
1.1.1 Nepot 1.1.1.1 Strănepot 1.1.1.2 Strănepot
1.1.2 Nepot
1.2 Copil
1.2.1 Nepot 1.2.1.1 Strănepot 1.2.1.2 Strănepot
1.2.2 Nepot 1.2.2.1 Strănepot
1.2.3 Nepot
1.2.4 Nepot
1.2.5 Nepot
1.2.6 Nepot
1.2.7 Nepot
1.2.8 Nepot
1.2.9 Nepot
1.2.10 Nepot

ARBORELE GENEALOGIC reprezintă un extras din tabla descendenților cuprinzând numai urmași în linie bărbătească al unui strămoș comun.

Este reprezentat grafic, de obicei, sub forma unui arbore cu ramuri pornite dintr-un triunghi comun și care redă filiațiunea membrilor unei familii și indică gradul de înrudire între ei. Într-un anume sens este sinonim cu spița genealogică și spița de neam din limbajul românesc.

Imaginea 14. Arborele genealogic al regelui englez Eduard al VI-lea
Sursa: https://medievalfragments.wordpress.com/2014/06/27/medieval-family-trees/

SPIȚA DE NEAM este o variantă a tabelei descendenților, apărută ca urmare a regimului juridic de patriarhat și indică succesiunea generațiilor în linie masculină.

SPIȚA GENEALOGICĂ reprezintă o listă cuprinzând șirul persoanelor care descind dintr-un autor comun (succesiune după tată sau după mamă, directă sau lăuntrică) care revendică drepturi asupra unor bunuri. Se deosebește de arborele genealogic prin faptul că n-are înfățișarea grafică a acestuia și se folosește pentru rezolvarea unor probleme de patrimoniu.

Pentru alcătuirea arborelui genealogic trebuie să se țină seama de elementele principale din viața individului: originea; cine sunt părinții; timpul și locul nașterii; situația, funcția și demnitatea avută în viață; timpul, locul și modul cum a decedat; căsătoria cu indicarea originii, nașterii, situației, funcției și morții soțului sau soției; copiii de pe ambele ramuri (excluzând urmașii din partea feminină) etc.

Pentru fiecare personaj din tabla genealogică se creează o fișă individuală incluzând date culese din documente. Fișa individuală va conține următoarele date:

- numele și prenumele individului, numărul lui în tabla genealogică;
- prenumele tatălui și al mamei, numerele lor în tabla genealogică;
- data și locul nașterii; data și locul botezului; numele și prenumele nașilor de botez;
- data și locul căsătoriei civile și al cununiei (divorțului, recăsătoriei), numele și prenumele soției (celei de-a doua soții);
- copiii avuți din fiecare căsătorie;
- date referitoare la studii și activitatea profesională (distincții, realizări etc.);
- data, locul și cauza morții; data și locul înmormântării;
- referințe la documente confirmative.

Reprezentările grafice prin care se indică cu mijloace convenționale date referitoare la starea civilă a unui individ, mai des întâlnite, sunt:

- **n** sau **x** – născut;
- **b** – botez;
- **Ą** sau **X** – căsătorie; **ą** – căsătorie nelegitimă; **#** – legătură nelegitimă;
- **)(** sau **%** – divorț;
- **m** sau **†** – decedat;
- **(†)** – înhumat.

DATE CRIPTATE

Cifrele care se referă la anumite aspecte ale vieții cotidiene, precum numărul populației dintr-un anumit spațiu raportat la o perioadă, prețurile bunurilor și a serviciilor, inflația, veniturile și taxele achitate de stările sociale, schimbul de bunuri etc., nu sunt niște numere simple, ci au o componentă istorică. Ele reprezintă o componentă a studiului trecutului numită „istoria serială" sau „cuanto-istoria", în care numărul are valoare. Deci, sunt produse umane, nu simple evidențe sau o operație matematică. Datele și statisticile figurate se referă la un spațiu sau țară, privesc un produs sau o populație, evocă o situație, răspund la un proiect pe care îl veți identifica. În datele criptate se vor găsi întotdeauna alte date care pot oferi informații despre sursa studiată, ceea ce va permite să o plasăm clar în timp. Mai mult, vom obține precizarea dacă seria de analizat este completă și uniformă sau dacă conține rupturi. Totodată, putem înțelege instituția sau persoana care a comandat aceste numărări și motivele ce au determinat realizarea proiectului. Dacă datele sunt prezentate sub formă de tabel, serie etc., putem stabili o reprezentare grafică adecvată a acestor date și analiza această reprezentare.

SARCINI PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Prezentați esența dezbaterilor despre imagine și vizualizare.
- Identificați principiile după care se face analiza unei imagini medievale.
- Aplicați metoda E. Panofsky în analiza unei imagini medievale.
- Descrieți o miniatură medievală după metoda prezentată.
- Comparați două hărți medievale care să evidențieze schimbările asupra imaginii lumii.
- Realizați descrierea unei monede medievale pe criterii științifice.
- Analizați componentele constitutive ale unui blazon și sigiliu medieval prin metode specifice.
- Aplicați surse figurative (blazon, sigiliu, tabla genealogică) într-un proiect de cercetare.

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să identific principiile după care se face analiza unei imagini medievale			
Să aplic metoda E. Panofsky în analiza unei imagini medievale			
Să descriu o miniatură medievală			
Să compar hărți medievale care să evidențieze schimbările asupra imaginii lumii			
Să realizez descrierea unei monede medievale pe criterii științifice			
Să analizez un blazon și un sigiliu medieval			
Să aplic surse figurative (blazon, sigiliu, tabla genealogică) într-un proiect de cercetare			

Principalele mele dificultăți sunt:

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

BIBLIOGRAFIE:

Surse primare:

- *Carolingian Chronicles: Royak Frankish Annals and Nithard's Historiess,* University of Michigan Press, 1970;
- *Călători străini despre Țările Române,* vol. I-X, București, 1968-2001;
- Cocârlă P., *Istoria medievală universală. Crestomație,* vol. I-II, Chișinău, 2003;
- Căzan, F., (coord.), *Culegere de documente privind trecerea de la Antichitate la Evul Mediu în Europa Occidentală, (secolele III-VIII),* București, 1979;
- *Crestomație de istorie universală medie. Evul Mediu timpuriu,* sub redacția lui Fr. Pall, București, 1970;
- *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. I-III, București, 1975-1980;
- *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. I-III, București, 1966-1972;
- Fontes Historiae Daco-Romaniae, vol. IV (sec. IV-XV), București, 1982;
- Laran, M., Saussay, l., *La Rusie ancienne, recueil de textes (IXe-XVIIe),* Paris, 1975;
- Platon, A.-F., Rădvan, L., *De la Clovis la edictul de la Nantes. Izvoare de istorie medievală,* Iaşi, 2005 ;
- Whitelock, D., *English Historical Documents*, London, 1955;
- *Хрестоматия по истории южных и западных славян,* т. 1, под ред. М. М. Фрейденберга, Минск, 1987;
- *Свод древнейших письменных известий о славянах,* т. II (VII–IX вв.), Москва, 1995;
- *Хрестоматия по истории средних веков*, под ред. С. Д. Сказкина, т. 1-2, Москва, 1961-1963;
- *Хрестоматия по истории Халифата,* Москва, 1960;
- *Хрестоматия по Исламу*, Москва, 1994.
- https://www.hist.msu.ru/ER/Etext/PICT/mediev.htm
- https://www.xrestomatia.narod.ru/
- https://www.vostlit.info/

Surse secundare

- Andrieș-Tabac, S., *Introducere în Heraldică. Noțiuni generale și întregiri la armoriarul teritorial românesc,* București, 2008;
- Baschet, J., Schmitt, J.-C., *L'image. Fonctions et usages des images dans l'Occident médiéval*. In: Actes du 6e „International workshop on medieval societies" (Centre Ettore Majorana, Erice, Sicile, 17-23 octobre 1992), Paris, 1996;
- Burke, P., *Istorie și teorie socială,* București, 1999;
- Chassel, J.-L., *Signes, mémoire et institutions. Etudes d'histoire médiévale,* Nanterre, 1993;
- Căzan, Il., *Imaginar și simbol în heraldica medievală,* București, 1996;
- Corbin, A., et all. (coord.), *Istoria corpului. Vol. I. De la Renaștere la Secolul Luminilor*, București, 2008;
- Delort, R., *Les animaux ont une histoire,* Paris, 1984.
- *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, 1982;
- Duchet-Suchaux, G. (éd)., *Iconographie médiévale. Image, texte, contexte,* Paris, 1990;
- Edroiu, N. *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1999.
- Finley, M. I., *Uzul si abuzul de istorie,* Bucuresti, 2002;
- Garnier, F., *Thésaurus iconographique. Système descriptif des représentations,* Paris, 1984;
- Genicot Léopold, *La typologie des sources du Moyen Âge occidental*. In: Annales. Economies, sociétés, civilisations, N. 6, 1972;
- Guyotjeannin, O., *Les Sources de l'histoire médiévale,* Paris, 1998.
- Harf-Lancner L., (éd.), *Métamorphoses et bestiaire fantastique au Moyen Age,* Paris, 1985;
- Iscru, G. D. *Introducere în știința istorică și în științele auxiliare ale istoriei. Surse info-documentare*, București, 2005;
- *L'Arbre. Histoire naturelle et symbolique de l'arbre, du bois et du fruit au Moyen Age,* Paris, 1993. In: Cahiers du Léopard d'or, Vol. 2, Paris, 1993;
- *L'Histoire et ses methodes. Recherche, conservation et critique des témoignages*, Paris, Gallimard, 1961;
- Le Goff, J., *Imaginarul medieval. Eseuri,* București, 1991;
- *Le Monde animal et ses représentations au Moyen Age. Actes du XVe congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur Public* (Toulouse, 1984), Toulouse, 1985;

- *Le Vêtement. Histoire, archéologie et symbolique vestimentaire au Moyen-âge*. In: Les Cahiers du Léopard d'or, Vol. 1, Paris, 1989;
- Mihailescu-Bîrliba, V., *Numismatica,* vol. I, Iași, 2005;
- Pastoureau, M., *Figures et couleurs. Etudes sur la symbolique et la société médiévales,* Paris, 1986.
- Pastoureau, M., *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental,* Chișinău, 2012;
- Platon, A.-F*., Societate și mentalități în Europa medievală*, Iași, 2000.
- Sabin, A.-L., *Arheologie generală,* Alba Iulia, 1999.
- Sacerdoțeanu, A., *Arhivistica,* 1970;
- Schmitt, J.-C., *Rațiunea gesturilor în Occidentul medieval,* București, 1998;
- Stavros Lazaris, *Décrire les images médiévales.* In: Cahiers de la Méditerranée, Année 1996, 53;
- Topolsky, J., *Metodologia istoriei,* București, 1987;
- Wirth, J., *L'image médiévale. Naissance et développements (VIe-XVe siècles.),* Paris, 1989;
- Алексеев, В. В., *Образное и документальное отображение исторической реальности в изобразительных источник*. In: Проблемы источниковедения и историографии. Мат-лы II науч. чтений памяти ак. И.Д. Ковальченко, Москва, 2000;
- Аникович, М.В., *Первобытная археология - конкретная историческая наука (к постановке проблемы).* In: Предмет и объект археологии и вопросы теории исторических исследований, Изд. 2-е, СПб, 1995;
- Антонцева, В.А., Работа с историческими источниками в школе и вузе. In: International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 7, 2019;
- Борисова, О. С., *Критические размышления о методологических моделях визуальных исследований*. In: Наука. Искусство. Культура, №2 (6), 2015;
- Вяземский, Е. Е., *Теория и методика преподавания истории: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 032600 „История",* Вологда 2003;
- Георгиева, Н.Г., *Историческое источникведение: теоретические проблемы*: учебник, Москва, 2016;
- Голиков, А.Г., Круглова, Т.А., *Источниковедение отечественной истории: учебник,* Москва, 2010;
- Григорьев, Г.П., *О предмете археологии*. In: Описание и анализ археологических источников, Иркутск, 1981;

- Грицкевич, В.П., Каун С.Б., Ходин С.Н., *Теория и история источниковедения. Пособие для студентов гуманитарных факультетов.* Минск, 2000;
- Данилевскийб И. Н., *Исторические реконструкции: методологические ограничения.* In: От текста к реальности: (не)возможности исторических реконструкций, Москва, 2012;
- Жигарева, А. А., *Концепции визуализации: становление, развитие и формы проявления* / А. А. Жигарева // Научные проблемы гуманитарных исследований, №7, 2011;
- Исторические источники в исследовательской и образовательной практике: коллективная монография / под ред. О. М. Хлытиной, В. А. Зверева. - Новосибирск, 2011;
- *Источниковедение. Теория, история, метод. Источники российской истории: Учебное пособие*, Москва, 1998;
- Клейн, Л.С., *Археологические источники,* Изд. 2-е, СПб., 1995;
- Колпаков, Е.М. *Почему археологические источники?. In*: Клейн Л.С. Археологические источники. Изд. 2-е, СПб., 1995;
- Мазур, Л. Н., *Визуализация истории: новый поворот в развитии исторического знания*. In: Quaestio Rossica, №3, 2015;
- Пучковат О.С., *Археологический источник: состояние проблемы.* In: Вестник Омского университета, №4, 2001;
- Пушкарев, Л.Н., *Классификация русских письменных источников,* Москва, 1975;
- *Специальные исторические дисциплины,* Учебное пособие, 2-е изд., Санкт-Петербург, 2003.
- *Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов*, коллективная монография, Москва, 2011.
- Щербакова, Е. И., *Визуальная история: освоение нового пространства*. In: Исторические исследования в России, III, Москва, 2011;
- Элкинс, Дж., *Исследуя визуальный мир,* Вильнюс, 2010;

Surse WEB:

- *Le commentaire de document historigue. Guide pedagogique* (Université Laval, Canada, 2016) // https://www.flsh.ulaval.ca/sites/flsh.ulaval.ca/files/flsh/sciences-historiques/etudiants-actuels/mes-etudes/Le_commentaire_de_document_historique-_version_1-Juill.pdf
- Moangă E., *Evul mediu iconofil și iconoclast, cu o contribuție irlandeză*. In: https://ebooks.unibuc.ro/filologie/dangrigorescu/emilmoanga.htm#_ftn4
- Schmitt, Jean-Claude, *Les images médiévales. La figure et le corps* // https://www.flsh.ulaval.ca/sites/flsh.ulaval.ca/files/flsh/sciences-historiques/etudiants-actuels/mes-etudes/Le_commentaire_de_document_historique-_version_1-Juill.pdf
- https://decoder-eglises-chateaux.fr/decoder-une-image-medievale/

PARTEA
II

STUDIEREA ȘI APLICAREA SURSELOR ISTORICE MEDIEVALE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL GENERAL, TREAPTA LICEU

TEMA 1

ROLUL SURSELOR ÎN STUDIEREA TRECUTULUI. CONSIDERAȚII DIDACTICE

Conținuturi:

1. Istoria în demersul didactic și problemele funcționale în studierea epocii medievale
2. Funcția cognitivă și didactică a surselor în educația istorică
3. Problemele și avantajele în studiul și aplicarea surselor în învățământul general

Obiective:

- Să conștientizeze importanța istoriei în educație din perspectiva formării competențelor intradisciplinare și transdisciplinare
- Să identifice problemele legate de înțelegerea conținuturilor istoriei medievale, raportate la percepțiile actuale despre oamenii din Evul Mediu
- Să explice funcțiile cognitivă și didactică a surselor istorice
- Să analizeze problemele practice ale utilizării surselor la lecțiile de istorie
- Să conștientizeze rolul fundamental al surselor în studierea, înțelegerea și explicarea faptelor și a proceselor istorice

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Analiza SWOT raportată la aplicarea surselor istorice
- Studii de caz

1. Istoria în demersul didactic și problemele funcționale în studierea epocii medievale

Destrămarea URSS a impus în spațiul postsovietic, pe lângă multiple reforme în procesul complex de democratizare și de creare a statului de drept, și reforme în educație. Studiile apărute au identificat o serie de lacune ale sistemului de învățământ din trecut și au venit cu recomandări metodologice pentru eficientizarea lui. Studiul istoriei în școală este, de asemenea, un proces complex care își are propriile probleme. Unul dintre dezavantajele studiului tradițional al istoriei, bazat în mare parte pe autoritatea manualului, a constat în faptul că se păstrează și se reproduce sistemul inert al relațiilor „manual – profesor – elev". Acceptarea acestui sistem sugerează că manualul este purtătorul suprem al adevărului, profesorul este un comentator autorizat, iar elevul este un ascultător asiduu. Astfel, elevul se poate obișnui cu reproducerea mecanică și implicită a construcțiilor altora, nefiind suficient motivat și implicat în studiu de sine stătător. Acest tip de abordare limitează autonomia de gândire a elevului. Cum putem schimba această abordare?

Una dintre problemele acute ține de clarificarea obiectului de studiu și răspunsul la întrebările: *Ce trebuie să studiem în școală din trecutul umanității*? *Ce fel de istorie trebuie să studiem? Ce valori trebuie formate la elevi în educația istorică?* Modul cum corelăm și aplicăm în demersul didactic componentele care fac referință la trecut, istorie și istoricitate ne duce din nou la surse. Discuția despre rolul surselor în predarea-învățarea-evaluarea conținuturilor istorice în învățământul general este complexă. Ea presupune reflecții și căutarea răspunsurilor la mai multe aspecte importante pentru cunoașterea istorică. Unul dintre aspecte ține de stabilirea categoriilor de surse principale ce trebuie integrate în practica școlară. La aceasta se adaugă problema analizei critice, unde trebuie să se precizeze care sunt metodele cele mai des utilizate și căror tipuri de surse se aplică. Totodată, trebuie luat în calcul și faptul că analiza fiecărei categorii este determinată de avantajele și limitele surselor raportate la studiul unei teme.

Spre deosebire de formarea profesională în cadrul programelor de studiu în domeniul istoriei din învățământul superior, în învățământul general se operează cu o serie de elemente diferite, care determină și specificul de cunoaștere istorică. Ca instituție educațională și de formare în consonanță cu valorile promovate de societate și de dezvoltarea autonomă a personalității individului, școala are propriile probleme. Dezvoltarea *Curriculumului Național la Istoria românilor și universală (2019)* reflectă dinamica schimbărilor de actualizare a standardelor corelată cu paradigma educațională centrată pe elev

și școala prietenoasă copilului. Indiscutabil, disciplina școlară Istoria românilor și universală, alături de alte discipline sociale, are un rol important în formarea și dezvoltarea personalității elevilor, în formarea unor competențe necesare pentru învățare pe tot parcursul vieții, dar și de integrare într-o societate bazată pe o permanentă schimbare. Competența specifică 3, din Curriculum la Istorie, care vizează ***„analiza critică a informației din diferite surse, pornind de la cultura istorică, manifestând poziția cetățeanului activ și responsabil”***, reflectă dinamica schimbărilor prin formarea competențelor.

O problemă relevantă astăzi este legată de atitudinile elevilor față de disciplina Istoria. Dacă unii elevi manifestă dorință constantă de cunoaștere a trecutului, alții, din contra, devin inerți la problemele din istorie. Unul dintre motivele pentru care unii elevi nu sunt interesați de cunoașterea trecutului ține de complexitatea disciplinei Istoria. Avem în vedere complexul de idei și concepte produse de către o comunitate în trecut, percepțiile elevilor despre evenimentele istorice, legătura între acestea și modul lor de interpretare, corelarea trecutului cu prezentul și, nu în ultima instanță, strategiile didactice folosite pentru studiul istoriei în școală. Toate acestea presupun o activitate complexă de cunoaștere istorică, care pentru mulți elevi înseamnă o memorare mecanică de informații diverse, fără a pătrunde în esența cauzală a evenimentelor. Pentru unii elevi, manualul și conținutul predat de profesor devin adeseori sursele de bază în învățarea istoriei. O reacție firească care poate apărea constă în lipsa de motivație a învățării, ceea ce influențează direct progresul în cunoașterea istorică.

Activizarea elevului depinde în bună parte de strategiile didactice utilizate de profesor, care poate schimba accentele prin transformarea orelor de istorie din plictisitoare în activități dinamice și interactive. Prin aplicarea metodelor și materialelor istorice relevante, printre care nu lipsesc sursele primare, profesorii pot lega realitățile trecutului cu cele ale prezentului. Utilizarea surselor istorice poate facilita pătrunderea elevilor în mediul evenimentelor istorice, îi poate face să simtă empatie și să trăiască experiența personajelor pe care le cunosc. Învățarea centrată pe elev îl poate transforma dintr-un destinatar pasiv într-un explorator pozitiv.

Situația se complică și mai mult în cazul studiului epocii medievale, care, datorită trăsăturilor specifice de dezvoltare istorică a civilizațiilor, raportate la anumite dimensiuni ale istoriei (economică, socială, politică, culturală, cotidiană etc.), este mai greu de înțeles și de explicat de către elevi. Procesul de cunoaștere istorică devine, uneori, mai eficient în rândul elevilor prin asociere, atunci când sunt analizate anumite realități istorice ale lumii

moderne, adică mai apropiată de societatea contemporană. Apar periodic dificultăți de înțelegere și explicare a unor procese și fenomene din societate și gândire a lumii medievale.

O problemă specifică legată de studiul epocii medievale ține de percepțiile actuale din mediul „neacademic", care pun în prim-plan o imagine dominantă despre Evul Mediu ca epocă ce cuprinde un „mileniu întunecat". Faptul că suntem tributari ai unei concepții și imagini dominante, construite începând cu Renașterea, scade în cazul unor elevi interesul pentru studiul epocii medievale. Indiferent de atitudinile noastre față de Evul Mediu, cadrul normativ curricular recomandă (competențele specifice 2, 3 și 5) studiul surselor pentru înțelegerea continuității și a schimbărilor în istorie, inclusiv asumarea și valorificarea trecutului prin manifestarea respectului față de țară, neam, om. Deci, acceptarea diversității în trecutul istoric presupune identificarea omului și a umanului în Evul Mediu și a demnității asociate.

Identificarea omului și a umanului în Evul Mediu. Există multe motive pentru care trebuie să studiem epoca medievală. Cel asupra căruia insistăm ține de dimensiunea respectării oamenilor din Evul Mediu. În studierea evenimentelor dintr-o perioadă sau epocă istorică, este esențial să privim îndeaproape oamenii care au luat parte la ele și, prin urmare, să nu subestimăm complexitatea deciziilor pe care oamenii le-au luat, punând în echilibru interesele proprii și ale familiilor lor cu principiile, idealurile și binele comun. Acele dileme și decizii luate sunt esențiale pentru schimbarea atitudinilor față de imaginea dominantă a Evului Mediu „întunecat", dar și construirea respectului la elevi față de oamenii din trecut. Acceptarea diversității poate părea mai mult un ideal decât un motiv pentru un lucru realizabil, însă dacă elevilor li se cultivă respectul față de oamenii dintr-o epocă diferită de a noastră precum Evul Mediu, atunci există mai multe șanse ca ei să respecte oameni din culturi diferite astăzi, decât să interpreteze instinctiv diferența ca fiind una inferioară sau o amenințare. Printr-un efort sistematic depus de profesor, elevii ar putea, prin comparare, să identifice diferențele, dar și similitudinile dintre societățile diferitor epoci istorice.

Raționamentul prezentat recomandă studierea Evului Mediu prin prisma diversității în istorie, deoarece omul medieval, după modul de gândire și comportament, cât și societatea/comunitatea creată de el, raportată la principiile de constituire, ordonare (Biserica) și relaționare între structurile sociale, se deosebește pe anumite segmente de lumea noastră. Pentru cunoașterea și explicarea acestor particularisme medievale trebuie să recurgem la studiul surselor epocii medievale.

2. Funcția cognitivă și didactică a surselor în educația istorică

Utilizarea surselor istorice în învățământul general a început să se dezvolte în Europa la sfârșitul anilor 50 ai secolului XX, având scopul de a aplica și adapta metodologii din domeniul istoriei academice în instituțiile preuniversitare. Rezultatul acestei dinamici a fost implementarea unor noi experiențe didactice, spre exemplu în Republica Federală Germană și Franța. Printre cele mai remarcabile au fost cercetările în domeniul istoriei locale și regionale, cu surse scrise primare, dar și itinerarele didactice dezvoltate în muzee, complexe de monumente istorice, cartiere vechi sau situri arheologice.

Cu toate acestea, dezvoltarea unor experiențe nu a fost echilibrată și utilizarea surselor primare a fost mai limitată, în afară de aplicarea tradițională a unor tehnici precum analiza textelor istorice. Dezbaterile pro și contra utilizării surselor primare în învățământul general au luat în calcul unele provocări și limite, explicate prin câteva cauze. Una dintre acestea ține de convingerea din partea multor profesori că studiul surselor primare poate crea elevilor probleme legate de percepțiile asupra înțelegerii evenimentelor și a proceselor istorice. O altă dificultate ține de practica aplicării, când profesorul trebuie el însuși să depună un efort sistematic pentru a-i învăța pe elevi cum să lucreze cu sursele. La acestea se adaugă dificultățile care pot apărea la elevi în studiul documentelor de arhivă, deoarece ele sunt redactate adesea într-un stil (vocabular) cu care nu sunt familiarizați. Nu în ultimul rând, s-a vorbit de imposibilitatea elevilor, de multe ori, de a utiliza originalele. Rezultatul este că elevii, când manipulează copiile surselor, pierd interesul pe care l-ar avea un original, care este un obiect rar și necunoscut.

Pentru profesorul de istorie, demersul didactic axat pe lucrul cu sursele întâmpină și alte obstacole. Spre deosebire de cercetător, el nu lucrează cu un public avizat, ci cu un grup de elevi care pot manifesta sau nu interes pentru disciplina istorie. Întrebările despre trecut sunt determinate de competența profesorului din școala generală de a selecta, interpreta și aplica sursele aflate le dispoziție pentru a explica un eveniment sau proces istoric. În acest proces complex intervin o serie de condiționalități raportate la dimensiunile de percepție a trecutului. Interpretarea evenimentelor este determinată de cantitatea surselor disponibile și de felul în care ele sunt utilizate într-un discurs coerent. Spre deosebire de domeniul academic, problema surselor istorice în învățământul general ține mai degrabă de metodă, dincolo de ceea ce se dorește a fi „adevărul istoric”. Predarea și învățarea istoriei trebuie să dezvolte un interes educat în rândul elevilor pentru problematica trecutului.

NOTĂ

Ceea ce este important de subliniat constă în faptul că nu ne putem limita la utilizarea unidirecțională a surselor istorice, dând prioritate tehnicii cercetării sau celei tradiționale a comentariului de text. De asemenea, când ne concentrăm asupra surselor primare, trebuie să ținem cont de specificul și limitele cunoștințelor istorice în învățământul general, care sunt cheia pentru înțelegerea explicațiilor cauzale și înțelegerea proprie a istoriei de către elevi.

Funcția didactică a surselor aplicate în demersul didactic ține de mai multe aspecte care trebuie luate în calcul.

PRETEXT

Utilizarea surselor are scopul să facă prezent ceea ce nu este direct perceptibil. Sursa devine un suport important în cadrul unei ore de istorie în care prezentarea profesorului este precedată de o activitate din partea elevului care corelează observarea și verificarea relației dintre explicație și conținutul documentar. Ea corespunde unui obiectiv clar enunțat de realizare a comunicării dintre trecut cu prezentul, ceea ce poate trezi un viu interes la elevi pentru a intra în sensurile obiectului de studiu al istoriei. Acest tip de provocare trebuie pregătit în timp util, selectând surse variate, care reflectă complexitatea factorilor ce trebuie luați în considerare.

SUPORT PENTRU RAȚIONAMENT

Sursa este materialul de învățare a raționării istorice. Este un cadru pentru înțelegerea și manipularea cu ideile, conceptele și vocabularul specific disciplinei. Studiul sursei permite identificarea conceptelor sau ideilor-cheie, explicarea relației de cauzalitate, comparația evenimentelor, analiza și sinteza, ceea ce duce în ultima instanță la formarea spiritului critic.

MODALITATE DE A INTRODUCE NOȚIUNI ABSTRACTE

Este o căutare intenționată a exercițiilor de inducție care se termină în generalizare, prin comparație sau analogie. De exemplu, reconstituirea de către elevi a ritualului de încoronare a unui rege poate fi o cale eficientă de introducere a noțiunii de legitimare a puterii în societatea medievală. Reproducerea anumitor cadre dintr-un film despre epoca medievală poate ajuta elevii să înțeleagă modul de funcționare a vasalității.

INSTRUMENT DE EVALUARE ȘI EXPRIMARE A REPREZENTĂRILOR, PĂRERILOR ȘI CUNOȘTINȚELOR ELEVILOR

Studiul sursei îl poate face pe elev să fie activ și implicat, pentru că el are oportunitatea de a-și organiza, structura și expune modul său de gândire mai direct și mai rațional decât un exercițiu de *memorare și de reproducere a informației oferite de profesor.*

Sursele pot fi studiate mai ușor dacă ținem cont de procesul gradual de digitalizare a surselor din arhive. Fără a depinde de profesor, elevii pot, prin intermediul unui computer și accesului la internet, să exploreze resursele digitale intrând în contact cu sursele originale.

Aceste opțiuni pentru studiul surselor istorice arată că sunt compatibile, se corelează pentru a face orele de istorie mai active, mai dinamice și mai atractive. În contextul multiplelor provocări din societatea contemporană (globalizată, tehnologizată), predarea istoriei trebuie adaptată la dinamica schimbărilor din societate. Profesorul trebuie să încerce să dezvolte abordări didactice suficient de flexibile, dar în același timp complete pentru a permite dobândirea unei noțiuni de bază despre istorie adaptate la conținuturile care urmează să fie predate în clasă.

3. Problemele și avantajele în studiul și aplicarea surselor în învățământul general

CADRUL DE SELECȚIE A INFORMAȚIILOR

O altă problemă care apare în studiul și aplicarea surselor istorice în învățământul general constă în faptul că selecția informației impune recunoașterea anumitor limite practice, determinate de modurile de percepție a trecutului. În reflecțiile asupra trecutului ca fenomen, o parte din artefacte sunt supuse pierderii naturale generate de condițiile de mediu. Apoi, contează și trecutul prezent în surse, fenomen care face trimiterea la o concepție istoriografică acceptată la un moment dat în societate. Cadrul multidimensional al fenomenului generează pierdere de informație în procesul reflecției asupra trecutului. Problemele unei societăți impun căutarea soluțiilor, inclusiv reflecții asupra trecutului în societate, venite ca presiune societală pentru ieșirea din criză. Nu în ultimul rând, discuțiile despre trecut în școală trebuie concordate cu paradigma educațională acceptată în prezent.

Actualmente, termenul „istorie”, potrivit unei interpretări (J. Topolski) are mai multe accepțiuni principale.

Figura 10. Accepțiuni ale termenului „istorie” conform lui J. Topolski
Sursa: J. Topolski, 1987

Primul sens reflectă **trecutul**, care ne pune la dispoziție urmele sau vestigiile, adică tot ceea ce s-a gândit, produs și realizat la un moment dat în scurgerea timpului. În acest sistem al percepțiilor, relația omului cu mediul a avut influențe importante, deoarece urmele lăsate de evenimentele istorice și reflecțiile despre ele nu se păstrează în totalitate. O parte dintre acestea sunt distruse intenționat sau nu.

Cercetarea trecutului și rezultatele acestui proces complex conturează istoria ca știință. La accepțiile enunțate se adaugă și istoriografia, ca dimensiune a reconstituiri gândirii și scrierii istorice prin metode științifice. În activitatea sa, istoricul studiază și valorifică sursele aflate la dispoziție pentru a obține răspunsuri la întrebările pe care le pune despre trecut. Urmele trecutului devin fapte istorice doar în rezultatul cercetărilor, fiind rezultatul experiențelor intelectuale formative ale istoricului. Rezultatul acestui proces complex constă în interpretarea pe care o dă surselor pentru a se ajunge la istorie, care nu este altceva decât o reconstituire subiectivă a trecutului.

Nu numai istoricul cercetător, dar și profesorul trebuie să-și pună diferite întrebări despre trecut în sensul unei receptări a ei active. Calitatea interogației este determinată însă de competența de a selecta, analiza critic, interpreta și aplica sursele aflate le dispoziție pentru a explica un eveniment istoric. Aici intervin alte probleme ale acestei discipline. Dincolo de structura disciplinei și coerciţiile *Curriculumului*, o problemă este reflectată de caracterul irepetabil al evenimentului istoric, unde analogia și comparația sunt des folosite. Diferența dintre evenimentul produs şi sensul acestuia reflectă conflictul dintre informație și valori, dintre temporal şi atemporal. Dezbaterea veche axată pe sintagma *historia magistra vitae est* sugerează că din cercetarea trecutului se pot extrage legități generale, mai mult morale. Problema relației dintre *trecut, scrierea istoriei* și *redarea sensului trecutului* reflectă sensul percepției asupra scurgerii timpului și a faptului că lucrurile se schimbă în societate, iar sensurile atribuite formează componenta istoricitate. Acest fenomen este influențat de factori culturali de selecție. Ierarhia dintre aceste trei elemente este redată schematic mai jos.

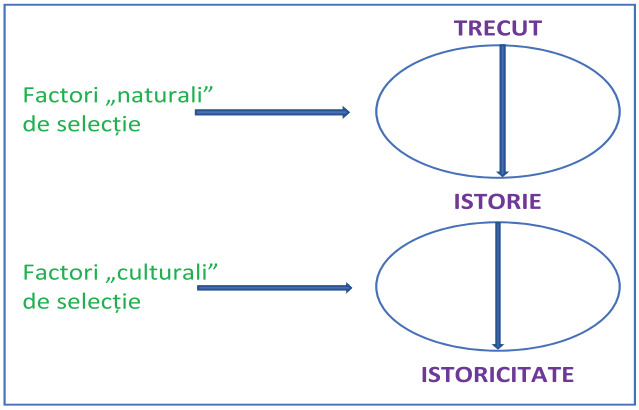

Figura 11. Raportul dintre trecut, istorie și istoricitate
Sursa: M. Finley, 1998.

În percepțiile asupra trecutului și modul cum istoria este studiată în învățământul general apar o serie de limite care impun o modalitate anumită de selecție a informației. Exceptând cazurile surselor primare, când autorii lor sunt martori ai acestor evenimente, faptele istorice pot fi cunoscute doar prin surse intermediare. Relația dintre mărturia istorică și fapt este mai rar directă. Nu întotdeauna sursele își păstrează matricea originală, astfel că în anumite cazuri sursele ajung în reflecția cercetătorului datorită mai multor intermedieri, ceea ce obligă la o analiză minuțioasă critică. La aceasta se adaugă și pierderea informației, fiind un rezultat al factorilor naturali sau culturali care acționează. Multidimensionalitatea fenomenului de sursă istorică impune un cadru de selectare a informației. Prin urmare, trecutul nu poate fi reconstituit în totalitate, iar interesele noastre ne fac să selectăm doar anumite surse din cele disponibile, iar pe acestea le interpretăm în funcție de formația noastră și de contextul în care ne desfășurăm activitatea.

Societatea selectează din interpretările date trecutului ceea ce consideră a fi istorie. Caută acele elemente care corespund unei viziuni de moment asupra acestuia. Interpretarea surselor este determinată de cantitatea surselor disponibile și de felul în care ele sunt utilizate și structurate într-un discurs coerent. În procesul selecției informației intervin anumite limite. Acestea selectează dintre informațiile și interpretările posibile un număr limitat. De aici derivă și dimensiunea moralizatoare a scrisului istoric: trecutul are o logică sau o legitate sesizabilă de contemporani? Indiscutabil, istoria are o

logică și se conduce de legități, dar trebuie să acceptăm faptul că trecutul are și instanțe de aleatoriu, unde accidentul este la fel de important. În procesul selecției informațiilor intervin limite naturale, limite istoriografice, limite societale, astfel că toate selectează dintre informațiile și interpretările posibile un număr limitat.

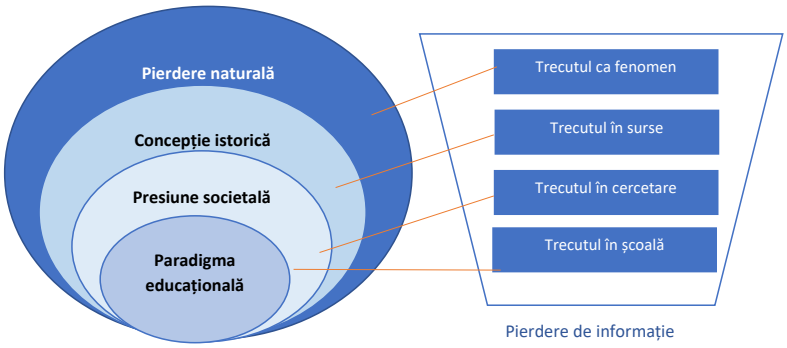

Figura 12. Paradigma studierii trecutului în școală
Sursa: C. Capița, L. Capița, 2012.

Profesorul care activează în învățământul general se confruntă, de asemenea, cu problema selectării conținuturilor în așa fel încât să facă față diversității informațiilor, a solicitărilor școlii și a elementelor practice legate de predare-învățare-evaluare raportată la treapta și unitățile de conținut.

Figura de mai jos rezumă esența acestei discuții.

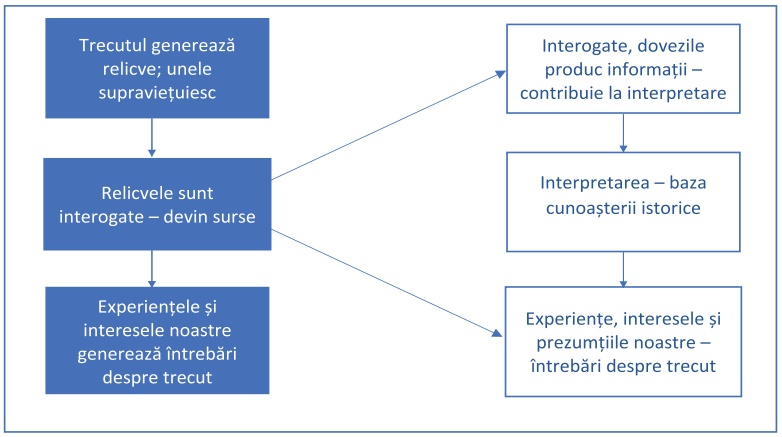

Figura 13. Schema lui Chris Husbands
Sursa: C. Căpiță, L. Căpiță, 2012.

Ideile pe care le transmite această schemă sunt importante. Întrebările despre trecut transformă urmele în surse, care devin preocuparea istoricului. Informațiile extrase sunt rezultatul interogației, pentru că o sursă nu vorbește de la sine, ci este utilizată în variate moduri pentru a explica evenimente. Aceasta explică de ce aceleași surse stau la baza unor interpretări diferite date aceluiași eveniment și de ce istoria este o continuă revizitare a surselor istorice. Analiza istoricului, născută din întrebări contemporane lui, răspunde preocupărilor publicului.

Ce poate face profesorul de istorie în fața numeroaselor condiționalități? Grilele de selecție care acționează asupra relicvelor trecutului duc la limitarea posibilităților pe care le are un profesor în utilizarea surselor istorice. În anumite contexte, sursele pot fi prea puține, cum ar fi cazul manualelor istorice, iar uneori cele la care are acces profesorul pot fi neconcludente. Dacă istoricul profesionist, din multitudinea de surse care se referă la un eveniment le selectează, după anumite criterii, pe acelea care pot să asigure profunzimea analizei istorice, profesorul școlar trebuie să acționeze altfel. Ce pot face?

- să selecteze informația disponibilă;
- să verifice relevanța științifică;
- să respecte condiționalitatea didactică;
- să verifice relevanța didactică;
- să evalueze relevanța practică.

NOTĂ

Demersul didactic care va respecta aceste condiționalități va realiza **trecerea de la trecut** (factori naturali de selecție), **prin istorie** (ceea ce a rămas) **la istoricitate** (factori culturali selecți). Prin acest cadru se va reda eficient, în actul de predare-învățare, percepția oamenilor din trecut asupra evenimentelor la care au participat.

Potrivit opțiunii din strategia educațională pentru formarea competențelor, orientarea predării istoriei în școală trebuie să tindă: dinspre redarea evenimentelor spre dezbaterea contextului acestuia și de la memorare și redare spre analiza percepțiilor contemporanilor; dinspre crearea de identități la acceptarea diversității si a pluralității interpretărilor.

Necesitatea studierii și aplicării surselor în liceu. Problema este delicată și ține de răspunsurile la întrebarea: *de ce trebuie să utilizăm sursele în predarea-învățarea-evaluarea conținuturilor în cadrul învățământului general?*

Câteva principii arată că trebuie să utilizăm sursele pentru a:

- conștientiza rolul fundamental al surselor în studierea, înțelegerea și explicarea faptelor și a proceselor istorice;
- prezenta și explica natura evenimentelor din trecut;
- demonstra că evenimentele istorice nu trebuie interpretate unilateral, tendențios, ci analizate contextual și nepărtinitor, pentru a se sublinia impactul lor;
- dezvolta abilități analitice, interpretative și de gândire critică la studenți;
- promova o abordare bazată pe investigație proprie și o „neîncredere" față de evidențe (contextul care se vede la suprafață) sau lucrările care încearcă să demonstreze tendențios anumite probleme controversate (sensibile);
- sesiza modul/rile cum au fost interpretate evenimentele din trecut de către oamenii care le-au făcut și cum diferă acestea de interpretările actuale;
- dezvolta competențe de comunicare în grup și de soluționare a problemelor controversate care apar în cercetarea istorică;
- promova interesul față de trecut și o angajare empatică față de problemele generale ale unei societăți.

Indiferent de experiența pe care o avem în demersul aplicării surselor, trebuie să conștientizăm faptul că utilizarea izvoarelor contribuie la formarea fundamentelor gândirii istorice, care vizează capacitatea de a descrie un eveniment sau proces prin selectarea corectă a faptelor caracteristice acestuia. De asemenea, sunt stabilite motivele apariției oricărui fenomen social și este conștientizată diversitatea manifestărilor legităților în istorie. Nu în ultimul rând, stimulează interesul pentru compararea trecutului cu prezentul și dezvoltă abilitatea de a extrage lecții istorice din faptele trecutului etc. Ele aduc elevii mai aproape de evenimentele istorice reale, de participanții lor, și reflectă problemele sociale, spirituale, morale caracteristice unei anumite epoci istorice. La o lecție de istorie este dificil să atingi un obiectiv fără o bază de surse primare.

NOTĂ

Principalul obiectiv al utilizării surselor nu ar trebui să devină furnizarea de cunoștințe gata făcute elevilor de către profesor, ci formarea de competențe de lucru cu sursele, realizată prin diferite activități practice. Ar facilita dezvoltarea abilităților de cercetare, construirea independentă a traiectoriei de dobândire a cunoștințelor din surse, de rezolvare a problemelor etc.

Utilizarea surselor la lecțiile de istorie în liceu trebuie să corespundă stabilirii unor sarcini și cerințe concrete, anume:

- să reflecte faptele și evenimentele istorice principale, cele mai tipice perioadei studiate;
- să fie corelate cu conținutul *Curriculumului*;
- să corespundă scopului și obiectivelor predării istoriei;
- să fie accesibile elevilor din punct de vedere al conținutului și al volumului, fapt care ar facilita motivarea studiului prin descoperire;
- să conțină aspecte și detalii ale vieții cotidiene a comunităților studiate, ceea ce ar permite să diferențieze învățarea, să concretizeze ideile elevilor despre anumite evenimente și să aibă un anumit impact emoțional asupra acestora;
- să dețină un conținut suficient de informații pentru dezvoltarea motivației personale și a cunoașterii independente de către elevi.

În procesul de predare a istoriei, sursele pot fi aplicate atât de profesori, cât și de elevi. În mod obișnuit, profesorul folosește documente de natură narativ-descriptivă, însă este important de stabilit sarcini de lucru cu sursele care să fie corelate cu capacitățile cognitive și nivelul de pregătire al elevilor. În clasele de liceu se pot folosi sarcini care să eficientizeze etapele de observare și reprezentare în lucrul cu sursele, dar accentele trebuie puse și pe nivelul de cunoaștere creativă. La această etapă, elevii își dezvoltă capacitatea de a analiza, compara, sintetiza și evalua informațiile obținute din documente. Ei trebuie stimulați pentru a-și dezvolta abilitățile care constau nu doar în citirea și repovestirea unui document, întocmirea unui plan de lectură, ci demersul trebuie orientat spre analiza independentă a documentului, compararea surselor care reflectă același eveniment, sintetizarea informațiilor obținute și evaluarea critică a documentelor utilizate în studiul unei teme.

O privire asupra *Curriculumului național la istorie (2019)* ne arată că atât la nivelul gimnazial, cât și la cel liceal, utilizarea surselor istorice de către elevi

este prioritară. Desigur că aceasta trebuie înțeleasă în contextul unor limite, precum echilibrul dintre informația transmisă și lucrul cu sursele, cantitatea de timp alocată disciplinei, locul acesteia în ansamblul orelor distribuite ariei curriculare etc.

Un element important în contextul de față derivă din felul în care obiectivele legate de utilizarea surselor sunt organizate pe cicluri de școlaritate. Pentru a vedea implicațiile schimbării de viziune referitor la rolul surselor în cunoașterea istorică, analizăm obiectivele și competențele pentru treapta de gimnaziu și liceu.

Tabelul 3. Progresul în dezvoltarea competenței specifice 3. Analiza critică a informației din diferite surse (Matricea dezvoltării competențelor la istoria românilor și universală)

Competența specifică	**Unități de competență**	
	Clasa a VI-a	**Clasa a X-a**
3. Analiza critică a informației din diferite surse, pornind de la cultura istorică, manifestând poziția cetățeanului activ și responsabil.	3.1. Extragerea informației esențiale din surse pentru descrierea evenimentelor și proceselor din istoria medievală.	3.1. Stabilirea tipului sursei în baza criteriilor prestabilite.
	3.2. Caracterizarea evenimentelor/ proceselor din istoria medievală, folosind informații din diverse surse.	3.2. Sistematizarea informațiilor din diferite tipuri de surse pe domenii (economic, social, politic, cultural).
	3.3. Aprecierea situației omului în Evul Mediu din perspectiva respectării drepturilor omului.	3.3. Formularea opiniilor proprii referitoare la fapte/evenimente/ procese/fenomene din istorie în baza surselor istorice.

Sursa: Curriculum național la istoria românilor și universală, clasele X-XII, 2019.

Comparând clasele la care se predă istoria medievală (a VI-a și a X-a), observăm că în cunoașterea și utilizarea surselor la clasa a VI-a, unitățile de competență vizează trecerea la extragerea informației esențiale din surse și caracterizarea evenimentelor și a proceselor din istoria medievală, la aprecierea situației omului în Evul Mediu din perspectiva respectării drepturilor omului. În cazul

clasei a X-a, unitățile de competență devin mai complexe, prin faptul că elevul nu doar trebuie să stabilească tipul de sursă utilizată și să sistematizeze informațiile provenite din diferite tipuri de surse, raportate la domenii (politic, social, cultural etc.), dar și să formuleze opinii proprii referitoare la fapte și procese din istorie în baza surselor istorice aplicate în cunoașterea unei teme.

Observăm o abordare diferențiată și graduală în dezvoltarea competențelor în demersul didactic când sursele sunt implicate în formarea celorlalte competențe specifice în istorie. Aceste competențe sunt corelate fie gândirii critice, comunicării sau valorilor și competențelor civice. Formarea la elevi a competențelor de lucru cu sursele istorice trebuie să se afle permanent în atenția profesorului. Strategiile didactice focalizate pe utilizarea surselor istorice trebuie să ia în considerare elemente precum categoria formală de sursă, categoria cronologică, utilitatea sursei în atingerea obiectivelor de predare etc. Conceptul de multiperspectivitate trebuie să stea în atenția profesorului în activitatea didactică. El exprimă un mod de a gândi, a selecta, a examina si a utiliza dovezi provenind din diferite surse pentru a explica complexitatea unei situații și pentru a identifica ceea ce s-a întâmplat în trecut și a explica de ce. Activitățile care sunt realizate trebuie să contribuie la înlăturarea stereotipurilor, a discriminării si a automatismelor de gândire, precum si la cultivarea spiritului tolerant.

Reorganizarea diferitelor competențe care trimit la utilizarea surselor istorice indică faptul că există o continuitate între ciclul gimnazial și liceal, dar și o modificare semnificativă. Competențele ciclului final de studii în învățământul general reflectă dimensiunea civică pe care și-a asumat-o istoria. Această dimensiune civică are legătură cu problematica valorilor și formarea competențelor intradisciplinare și transdisciplinare.

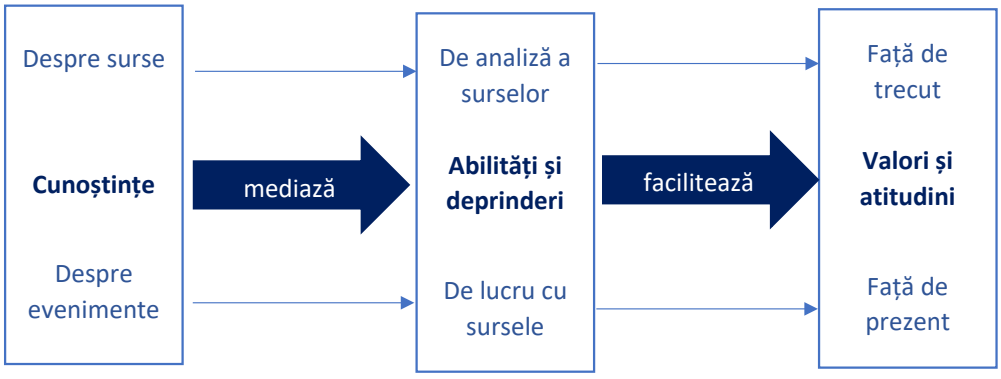

Figura 14. Dezvoltarea competențelor intradisciplinare și transdisciplinare

NOTĂ

Dimensiunea factologică a competențelor facilitează cunoașterea intradisciplinară, iar dimensiunea de cunoaștere operațională poate forma competențe transdisciplinare, care se manifestă și în afara contextului școlar. Cunoștințele pot media abilități și deprinderi, iar acestea din urmă pot doar facilita atingerea dimensiunii atitudinal-valorice.

Lanțul conceptual cunoștințe despre ***surse → abilități de analiză a surselor → valori și atitudini față de trecut*** se traduce în accentul pus pe intradisciplinar și pe evaluare intradisciplinară. Însă lanțul conceptual cunoștințe despre ***evenimente → abilități de lucru cu sursele → valori și atitudini față de prezent*** reflectă dimensiunea transdisciplinară și rezultate ale învățărilor exprimate în comportamente din afara mediului școlar. Diferența sesizată constă în următoarele: spre deosebire de disciplina academică, predarea istoriei în școală se concentrează mai mult pe transferul de cunoaștere acțională și de valori decât pe un transfer de informație. Cunoașterea istorică în școală nu formează competențe legate de profesionalizarea în domeniul istoriei sau altor științe sociale, ci contribuie la transferul de competențe și valori corelată formării cetățeanului activ.

Trecerea de la sfera demersului academic la sfera demersului didactic este influențată și de mediul politic, social și cultural în care se află un sistem educațional.

PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Argumentați importanța istoriei în educație din perspectiva formării competențelor intradisciplinare și transdisciplinare.
- Identificați problemele legate de înțelegerea conținuturilor istoriei medievale, raportate la percepțiile actuale despre oamenii din Evul Mediu.
- Explicați funcțiile cognitivă și didactică ale surselor istorice.
- Analizați problemele practice ale utilizării surselor la lecțiile de istorie.
- Demonstrați rolul fundamental al surselor în studierea, înțelegerea, explicarea faptelor și a proceselor istorice.

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să argumentez importanța istoriei în educație din perspectiva formării competențelor intradisciplinare și transdisciplinare.			
Să identific problemele legate de înțelegerea conținuturilor istoriei medievale, raportate la percepțiile actuale despre oamenii din Evul Mediu.			
Să funcțiile cognitivă și didactică a surselor istorice.			
Să identific un studiu de caz în care să aplic o sursă scrisă.			
Să analizez problemele practice ale utilizării surselor la lecțiile de istorie.			
Să rolul fundamental al surselor în studierea, înțelegerea și explicarea faptelor și a proceselor istorice.			

Principalele mele dificultăți sunt:

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

TEMA 2

METODE DE STUDIU ȘI PROCEDEE DE APLICARE A SURSELOR MEDIEVALE SCRISE

Conținuturi:

1. Specificul surselor medievale și modalități de aplicare
2. Analiza sursei scrise: text-context-subtext
3. Analiza sursei: emitent-mesaj-receptor

Obiective:

- Să înțeleagă specificul surselor medievale
- Să identifice sursele istorice scrise relevante pentru predarea unei unități de conținut
- Să identifice metode eficiente în aplicarea surselor scrise la ore din perspectiva formării competențelor
- Să analizeze eficiența și limitele aplicării metodei de analiză a sursei scrise: text-context-subtext
- Să analizeze eficiența și limitele aplicării metodei de analiză a sursei scrise: emitent-mesaj-receptor
- Să dezvolte la elevi abilități de analiză critică (externă, internă) și interpretativă a surselor care să contribuie la schimbarea percepției despre Evul Mediu „întunecat”

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Metode de studiu și procedee de aplicare a surselor istorice scrise
- Studii de caz
- Problematizare

1. Specificul surselor medievale și modalități de aplicare

În formarea competențelor elevilor de a lucra cu sursele istorice, trebuie să ne călăuzim de o întrebare principială: *ce dorim să învețe elevii despre sursele medievale?* Indiscutabil, în clasă sau individual, elevii utilizează sursele, dar echilibrul dintre cunoașterea și analiza lor a devenit distorsionat în favoarea primelor. Prin urmare, sarcina principală a profesorului este de a forma cunoștințe și abilități specifice despre natura și utilizarea surselor medievale, care să corespundă obiectivelor cadrului normativ curricular. Raportate la competențele specifice disciplinei istoria, în clasa a X-a elevul ar trebui să fie deja capabil să identifice unele tipuri majore de surse pentru istoria medievală, dar și să conștientizeze care surse nu-i sunt disponibile pentru această perioadă.

Sursele medievale sunt diverse ca tipuri și genuri. Totodată, sunt păstrate într-un număr mare, sunt complete și detaliate sau lacunare, în anumite cazuri. Cu toate acestea, ele nu expun, de multe ori, un mesaj clar, ceea ce înseamnă că adesea nu putem răspunde cu certitudine la întrebările pe care le adresăm surselor. Dacă istoricii au nevoie de timp pentru formare, de abilități precum cunoașterea limbilor „moarte" (latina, greaca veche, slavona, turco-osmana etc.) și de capacitatea de a citi și înțelege sensurile scrisului medieval, altă situație avem în cazul școlii generale. Obiectivele enumerate în Curriculum se leagă în mod clar de dezvoltarea înțelegerii de către elevi a modului în care lucrează istoricii, adică a ceea ce implică „a face istorie" pentru istorici și ce trebuie ei să extragă din surse pentru a cunoaște faptele trecutului. Înțelegerea varietății de surse pentru studiul unei perioade ajută, de asemenea, la construirea unui sentiment de percepere a trecutului, a înțelegerii schimbărilor produse în perioadele istorice și face posibilă legătura către înțelegerea despre ceea ce putem afla și ce lacune pot exista în cunoștințele noastre. De exemplu, absența fotografiilor, a portretelor pictate pentru o mare parte a Evului Mediu creează dificultăți în a cunoaște cum arătau chiar și cele mai importante personalități politice sau religioase.

Demersul didactic axat pe studiul documentelor poate fi construit începând cu aflarea răspunsului la întrebarea: *ce tipuri de surse ne spun despre Evul Mediu și cum diferă ele de perioadele ulterioare*?

CHESTIONAREA INIȚIALĂ

Clarificarea neînțelegerilor este importantă pentru proiectarea modalităților de lucru cu sursele pe parcursul anului. Etapa „diagnosticării" nu trebuie să dureze mult, dat constă în realizarea unor sarcini de evaluare inițială. În cadrul anchetei pot fi realizate următoarele:

a) elevii primesc o listă de surse din care aleg pe cele care pot fi folosite pentru a afla despre Evul Mediu;
b) ei trebuie să le identifice pe cele care nu au existat în epoca medievală (ex., fotografia, radioul etc.);
c) profesorul adresează întrebări către clasă, care pot fi:
   - *Ce fel de surse ne spun despre oamenii și evenimentele din Evul Mediu?*
   - *Cine a creat aceste surse?*
   - *În ce limbi credeți că au fost scrise documentele?*
   - *Care tipuri de obiecte ar putea fi găsite de arheologi?*
   - *Cât de detaliate sau complete credeți că sunt sursele medievale?*

Următorul pas după evaluarea inițială a cunoștințelor elevilor despre sursele medievale (vor fi luate în calcul datele din anchetă) constă în a rezerva o parte dintr-o lecție pentru a-i informa despre tipurile de surse pe care le folosim în studierea Evului Mediu. Prin prezentarea tipurilor de surse, a caracteristicilor acestora, modalităților de accesare, cât și exemplele de analiză oferite, profesorul creează un cadru la care se poate face referire atunci când elevii lucrează individual cu sursele. Deși la acest nivel de școlaritate elevii dețin careva abilități, însă nu vom greși dacă vom realiza actualizarea cunoștințelor sau vom completa lacunele depistate în cadrul anchetei.

PREZENTĂRI GRAFICE

O metodă sugerată constă în formularea unor itemi prin care se cere elevilor să stabilească care categorii de surse reflectă mai clar evenimentele istorice puse în discuție. Activitatea poate fi extinsă prin a afla de la elevi care grupuri de oameni, creatori de surse, oferă cele mai multe informații. Scopul este de a lega punctele forte și punctele slabe ale surselor. Eficiența activității va fi îmbunătățită dacă elevii fac prezentări grafice (tabele, diagrame) care să reflecte evoluția surselor de-a lungul timpului.

COMPARAREA SURSELOR

între original și copie. La nivelul treptei liceale, elevii, spre deosebire de istoricii medieviști, nu au nevoie de competențe lingvistice pentru a cunoaște limbile clasice. Pentru a-i face să înțeleagă specificul redactării documentelor medievale și să conștientizeze de ce abilități au nevoie istoricii, putem să le arătăm două documente, unul în original, altul o transcriere, dar și o

traducere în limba română actuală. Le vom explica chestiuni generale legate de suportul documentelor și vocabularul medieval, precum tipuri de scriere, grafeme specifice, pronunțare, abrevieri etc., dar și despre munca complexă a medievistului paleograf. Scopul activității este ca elevii să obțină mai multe perspective asupra procesului de studiu a istoriei, iar contactul cu sursele medievale va trezi, desigur, curiozitatea unora.

NOTĂ

Pentru conștientizarea profunzimii și rafinamentului surselor medievale, recomandăm ca aceste activități să fie realizate la începutul lecțiilor care tratează epoca medievală, deoarece aceasta sprijină lucrările ulterioare asupra surselor perioadei.

Există totuși riscul că activitățile cu sursele folosite prea des, fără cadrul oferit de profesor sau cu aplicarea unor documente necredibile, să nu permită elevilor să înțeleagă cu adevărat cum se lucrează cu ele. Dacă dorim ca elevii să-și aprofundeze înțelegerea despre cum să le analizeze, recomandăm să nu se facă abuz de surse, ci să fie planificate unități de învățare concrete, cu probleme controversate, în care sursele sunt dovezi indispensabile pentru clarificarea acestor chestiuni.

Un beneficiu suplimentar al înțelegerii profunzimii surselor constă în a ajuta elevii să devină mai confortabili cu incertitudinea și sarcina de a prezenta judecăți printr-un limbaj ipotetic. Profesorul trebuie să formuleze întrebările în lucrul cu sursele în modul care nu presupune un răspuns cert. Ancheta de întrebări ar putea începe cu:

- *Cât de siguri putem fi că...?;*
- *De ce este greu să fim siguri despre...?*
- *Suntem mai siguri despre… decât…? ș.a.*

Timpul dedicat studiului surselor și înțelegerea profunzimii lor le va permite elevilor să vadă punctele forte, dar și limitele unei surse pentru a înțelege specificul cercetării istorice. Sarcinile scurte pot sublinia lacunele unei surse ca dovadă a unui eveniment – inexactitatea informațiilor, subiectivitatea autorului etc.

Identificarea limitelor surselor este importantă, dar dusă prea departe (premisa: dacă elevii consideră că oamenii din Evul Mediu erau majoritatea

neinteligenți) poate duce la atitudinea elevilor de subestimare a naturii și valorii surselor.
Prin urmare, profesorul trebuie să caute oportunități pentru a sublinia faptul că atunci când suntem lăsați cu incertitudini, multe surse conțin cantități bogate de detalii și sunt rezultatul unor cercetări atente realizate de profesioniști.

2. Analiza sursei scrise: text-context-subtext

Studiul și aplicarea surselor scrise în învățământul liceal reflectă, la fel ca și în învățământul istoric superior, o serie de provocări și probleme. Interpretarea de către profesor și elev a unui text poate fi variată sub aspect metodologic. Dincolo de procesul complex al validității surselor, o problemă importantă în procesul de predare-învățare-evaluare ține de relevanța surselor în contextul cadrului de selecție a acestora. Dacă istoricul cercetător aproape că nu are limite în a cerceta sursele, pentru profesorul de istorie o sursă validă, care, deși este importantă pentru înțelegerea unui eveniment, îl poate limita atunci când nu atinge finalitățile în cadrul unei unități de învățare. Totodată, o sursă selectată tendențios de profesor pentru a demonstra că ceea ce afirmă el este corect, fără a apela la o critică superficială a textului, poate deveni pentru elev un element de autoritate și de cunoaștere infailibilă, și nu un suport important al unei lecții. Această abordare poate limita autonomia de gândire a elevului.

Așa cum s-a specificat în partea întâi a lucrării, în practica cercetării științifice, cât și cea didactică, setul de întrebări adresate și răspunsurile obținute de la o sursă analizată trebuie să facă referință la contextul istoric. Subiectivitatea este o trăsătură a oricărui tip de text, indiferent de natura sa. Reflecția este importantă pentru stabilirea momentului apariției sursei și specificarea poziției autorului față de eveniment, din care obținem date importante pentru constatarea validității sursei. În analiza sursei, cunoașterea contextului ne ajută la verificarea enunțurilor din text și a interpretărilor pe care le dăm acestora.

NOTĂ

Calea recomandată pentru studiul unei surse este cea care are la bază textul, ce trebuie analizat în context pentru a se ajunge la subtext. Este una relevantă (deși are și limite) pentru că, deși facilitează activități axate pe un tip clasic de interogare a surselor, permite totuși o abordare mai profundă a analizei sursei la treapta

liceală, pornind de la întrebări referitoare la locul sursei în cadrul contextului. Propunem un exemplu de analiză a unei surse din perspectiva celor trei elemente complementare.

Privilegiile acordate orașului Lucca de către împăratul Henric IV (23 iunie 1083)

„Voim să aducem la cunoștința tuturor credincioșilor lui Christos și alor noștri, atât viitori cât și de față, că noi, prin autoritatea puterii noastre regești, acordăm și acordând hotărâm pentru orășenii din Lucca, pentru credința lor nestrămutată față de noi și pentru slujba lor plină de râvnă, precum și cu sfatul și prin mijlocirea credinciosului nostru Burckhardt, episcop de Lausanne și cancelarul nostru, ca nici o autoritate și nici un om să nu îndrăznească să dărâme și să nimicească zidul înconjurător vechi sau nou al orașului Lucca și nici unui om să nu-i fie îngăduit să dărâme, în orice chip sau orice mijloc sau fără o judecată legiuită, casele care au fost clădite sau vor fi clădite de acum înainte înăuntrul acestui zid sau în suburbie.

[...] Hotărîm de asemenea ca de acum înainte nimeni să nu le ceară provizii și taxă de bâlci de la Pavia până la Roma și taxă de acostare în orașul Pisa sau în comitatul lor. Hotărâm de asemenea că dacă unii oameni vor intra cu corabia sau cu corăbiile pe râul Serchio sau pe râul Montone pentru a negustători cu luchesii, nici un om să nu îndrăznească să-i tulbure pe aceștia sau pe luchesi pe mare sau pe sus-zisele râuri, atunci când vin sau se duc ori stau, sau să le aducă vreo supărare, sau să-i prade, sau să-i împiedice în vreun fel. Voim de asemenea să nu fie ridicate castele în cuprinsul a șase mile de la marginile sus-zisului oraș; iar dacă cineva ar îndrăzni să ridice întărituri, luchesii, din porunca și cu ajutorul nostru, să le dărâme. Iar oamenii aceluiași oraș sau din suburbie să nu fie închiși fără o judecată legiuită".

Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte,* București, 1976.

Aplicare și interpretare:

- ***Contextul sursei:*** lupta pentru învestitură dintre Papalitate și Imperiul romano-german (1076-1122). După cazul Canossa (1077), care s-a manifestat prin grațierea împăratului Henric IV de către papa Grigorie VII, survenit în contextul excomunicării suveranului german (1076), împăratul nu a renunțat la pretenția sa de a deține autoritatea absolută în Europa de Apus. A refăcut prestigiul instituției imperiale, fapt care i-a asigurat pentru moment o poziție de forță față de papă.

Revenirea împăratului la universalism vizează și preluarea controlului formal asupra nordului Italiei. Profitând de contextul politic din peninsulă, Henric IV caută noi aliați împotriva papei, ceea ce explică susținerea acordată mișcării comunale din Italia.

- ***Textul*** se referă la o cartă de privilegii acordate de Henric IV, în calitatea sa de rege al Italiei și împărat, orașului italian Lucca. Libertățile emise au constat în acordarea unor libertăți orășenilor, dar și impunerea unor obligații sau restricții, precum:
  - dreptul de apărare prin construirea zidului;
  - regimul juridic de autonomie internă, municipală;
  - dreptul orășenilor de a construi case în oraș și în zona acestuia;
  - libertăți pentru comerț în zonă și scutirea de vamă;
  - limitarea posibilităților vecinilor sau a nobilimii locale de a amenința orașul;
  - interdicția de a construi castele sau întărituri pe o rază de 6 mile în jurul orașului Lucca.

- ***Subtextul*** este sugestiv și la înțelegerea sensurilor se ajunge prin interpretare. Textul nu precizează condițiile în care Henric IV poată emite astfel de act. Mesajul transmis supușilor (destinatarii) însă este cel al unei autorități impuse prin drepturile sale suverane pe care le pretinde asupra teritoriului italian, unde aliații săi din Lucca ar putea să o garanteze. În contextul mișcării comunale, care urmărea obținerea de autoguvernare municipală față de autoritățile locale, poate fi înțeleasă adversitatea împăratului fată de o parte a nobilimii, exprimată evident prin interdicțiile ridicării de fortificații, de a încasa vămi de la negustorii orașului. Menționarea frecventă în text a instanțelor de judecată, reflectă o altă dimensiune a autorității suveranului german asupra acestor teritorii. Actul sugerează că împăratul dorește ca să se înțeleagă că el controlează legitim acest teritoriu ca un bun al patrimoniului său de drept și nu prin intermediul forței. Cei care îi contestă dreptul de stăpânire asupra orașului sunt, potrivit sursei, cei ce comit un delict.

Reflecții pentru profesor:

- Identificați o temă pe care ați discutat-o în clasă cu elevii
- Notați informațiile prezente în materialele pe care le utilizați la ore (manuale, fișe, culegeri de documente etc.)
- Indicați sursele istorice din care ați preluat informațiile
- Câte informații ați obținut din surse primare și câte sunt preluate din cele secundare?
- Identificați sursele primare suplimentare care ar acoperi toate informațiile.

Este lesne de înțeles că timpul rezervat studiului surselor la ore este insuficient, ceea ce presupune efort suplimentar pentru dezvoltarea acestei competențe prin studiul individual al elevului. Formularea întrebărilor principiale de către profesor (schemă cu sarcini către clasă corelată cu tipul/unitățile de competență; activitatea individuală a elevului) va consta în parcurgerea anumitor etape indispensabile pentru studiul unei surse la temă. Sarcinile stabilite trebuie să conțină elemente de critică externă, dar și componente de critică internă, fie formală. Vor consta în:

- stabilirea denumirii sursei și tipului acesteia;
- identificarea autorului care a produs sursa (dacă există) sau instituția ce a emis actul;
- prezentarea timpului apariției și a spațiului;
- caracterizarea contextului apariției;
- precizarea destinației (cui se adresează?);
- definirea principalelor idei și sensurile acestora folosite în text;
- determinarea ideii sau problemei principale prezentată în sursă;
- identificarea evenimentului/evenimentelor temei pe baza sursei;
- precizarea importanței sursei pentru cunoașterea temei.

Există și o altă modalitate de analiză a unei surse: dinspre *subtext* spre *context.* Deși are un grad mai ridicat de dificultate, ea poate stimula imaginația elevului și contribui la implicare activă în cunoașterea unei teme prin studiul sursei în clasă sau de sine stătător. Accentul va fi pus nu doar pe reconstituirea contextului emiterii sursei, dar și pe obținerea informațiilor referitoare la stabilirea credibilității sursei. Pot fi formulate întrebări de tipul:

- *Cum credeți, în ce context a fost creată sursa?*
- *Ce spune sursa despre eveniment?*
- *Credeți că autorul a fost martor ocular la eveniment sau relatarea sa este scrisă după acesta?*

- *Ce evenimente îl puteau determina pe autor să redacteze acest document?*
- *Care puteau fi motivele autorului pentru a scrie textul?*
- *Cui i se adresează autorul?*
- *Credeți că relatările autorului sunt fapte sau o selecție intenționată pentru a justifica o acțiune?*
- *Care au fost motivele autorului ca să fie subiectiv?*
- *Cu ce documente poate fi confruntată această sursă?*

Reflecții pentru profesor:

- Pe baza unei teme din manual, identificați informațiile care sunt argumentate prin surse.
- Selectați informațiile care sunt transmise ca adevăruri și care nu trebuie explicate („se știe că”, „sursele menționează că” etc.).
- Construiți un set de itemi obiectivi pentru prima categorie de surse.
- Pentru categoria a doua de informații, elaborați un set de itemi subiectivi care să implice elevii în identificarea posibilelor surse.

NOTĂ

Această modalitate permit o abordare mai aprofundată în studiul surselor istorice și constituie un punct de plecare pentru dezvoltarea competențelor de gândire critică, și de comunicare. Ea accentuează interactivitatea în predarea conținuturilor și poate favoriza implicarea activă a elevilor mai puțin interesați de istorie sau mai puțin dotați pentru aceasta.

Limitele acestei scheme constau în mărginirea cadrului de analiză critică pentru stabilirea validității unei surse și utilizarea ei într-o argumentare.

3. Analiza sursei: emitent-mesaj-receptor

Această modalitate permite o analiză mai detaliată a contextului sursei istorice, unde cea din urmă reprezintă *mesajul* (informația) între un *emitent* și *receptor*.

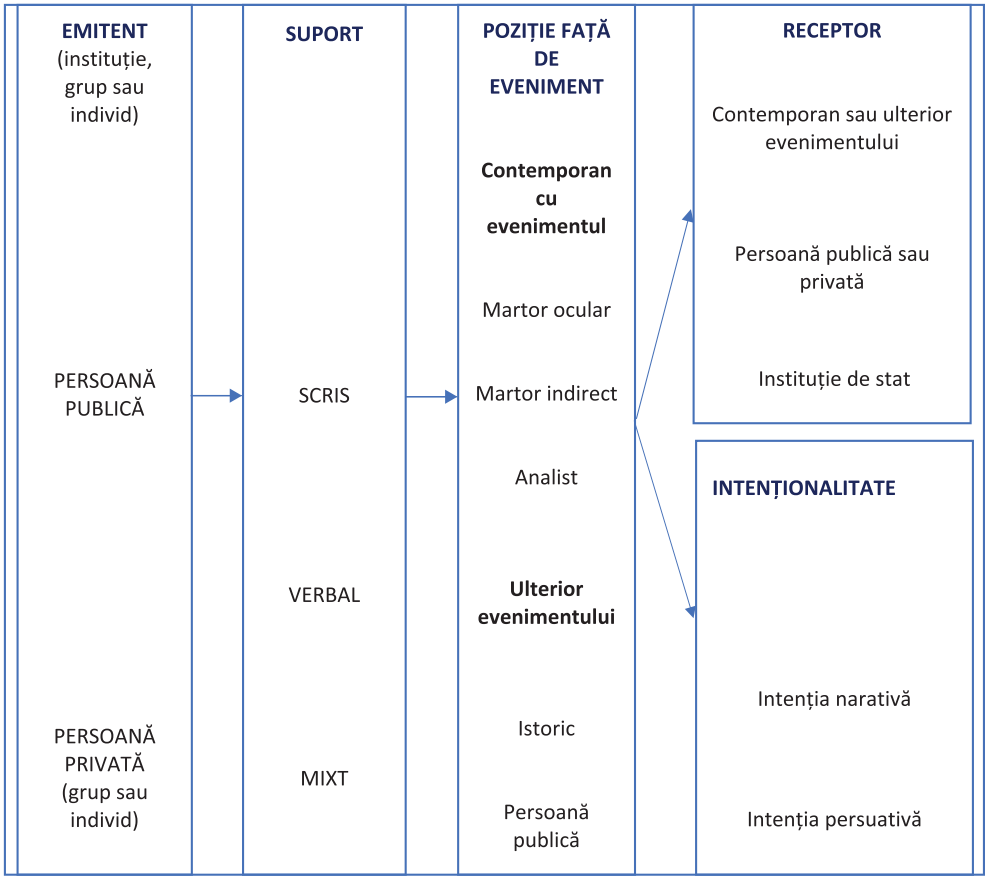

Figura 15. Analiza sursei: emitent-mesaj-receptor
Sursa: C. Căpiță, L. Căpiță, 2012.

Modalitatea propusă poate fi aplicată unui text care reprezintă o sursă istorică (nu se vor analiza valențele artistice). În acest context, *emitentul* este autorul sursei (individ, grup sau instituție) care produce un mesaj (scris, vizual sau mixt) cu informații destinate unui *receptor* (precis sau generic). Mesajul este transmis pe un anumit suport și are un caracter public sau privat.

Analiza presupune stabilirea poziției emitentului fată de evenimentul pe care îl descrie sau îl informează pe receptor. Autorul sursei poate fi martor ocular al evenimentelor (cu atitudine pro sau contra) sau a produs informația într-o perioadă ulterioară evenimentului. Mărturia sa poate fi un indiciu despre modul în care acesta a perceput și valorizat ulterior evenimentul.

Problema o reprezintă atitudinea emitentului sursei. Situațiile pot fi: narator care încearcă să fie obiectiv (intenționalitate narativă) sau nu se preocupă de aceasta; vrea să convingă (intenționalitate persuasivă) ori textul este asumat subiectiv (scrisori, memorii etc.).

În cazul surselor produse de către instituții, nu întotdeauna putem identifica autorul și analiza contextul în care a fost emisă sursa. Putem însă analiza modul în care instituția emitentă era legată de alte instituții ale puterii și contextul general (politic, ideologic, social-economic) din cadrul societății perioadei studiate. Un exemplu îl avem în textul ce urmează.

***Legământ de vasalitate, secolele VIII-IX* (Formularele de la Tours)**

„Cel ce se pune sub puterea altuia.
Măritului domn cutare, iar eu cutare.
Întrucât este știut de toți că eu n-am căutși de puțin cu ce să mă hrănesc sau să mă pot îmbrăca, de aceea rog milostivirea voastră si voința îmi poruncește ca să mă încredințez ocrotirii voastre si să mă supun. Ceea ce de altfel am și făcut. Anume în așa chip, ca să fiți dator să mă ajutați sau să mă întrețineți atât cu hrană cât si cu haine, cât timp voi putea să vă slujesc si să vă fac servicii. Si cât timp voi fi în viață, voi fi dator să vă îndeplinesc, potrivit condiției celor liberi si să vă fiu cu ascultare si să nu am putință să mă sustrag de sub puterea sau ocrotirea voastră si în a voastră putere sau ocrotire să fiu ținut să rămân în tot timpul vieții mele. Drept care sa hotărât ca, dacă vreunul dintre noi ar voi să schimbe această înțelegere, să plătească atâția solizi celuilalt iar această înțelegere să rămână trainică".
Și s-a hotărât să fie datori să întocmească si să întărească între dânșii, în acest scop, două scrisori cu același cuprins".

Crestomație de istorie universală medie, partea I, *Evul mediu timpuriu*, sub redacția lui Francisc Pall, București, 1970.

Aplicare și interpretare:

În cazul sursei analizate, emitentul este reprezentat de curtea regală. Actul este emis de o persoană care face parte dintr-o instituție publică. Suportul mesajului este scris, iar poziția emitentului față de receptor este de autoritate recunoscută în societatea timpului.
Destinatarul (receptorul) nu poate fi identificat, deoarece textul nu-l menționează, însă instituția publică stabilește o normă de comportament, dar și o normă juridică, în același timp. Textul prevede condițiile și modul de prestare a omagiului de vasalitate de către supușii regelui.
Referitor la poziția autorului față de eveniment, emitentul este martor ocular care are intenția stabilirii unei norme de comportament și pentru generațiile

ulterioare. Receptorul este unul generic sub aspectul numărului, dar și al cadrului temporal: se adresează tuturor vasalilor regali, dar și urmașilor acestora. Acestea pot fi persoane private (de regulă) sau publice, precum ar fi cazul suveranilor (mai rar).
Intenționalitatea mesajului reprezintă aici un caz particular, constând în a stabili o normă ce trebuie respectată.

Profesorul elaborează grila de lectură după care elevul realizează reconstituirea evenimentului. În acest caz se poate ajunge la dezvoltarea unității de competență care constă în formularea opiniei proprii referitoare la faptele și procesele istorice reconstituite. Ea presupune studiul unei surse relevante sau confruntarea mai multor surse în cunoașterea temei. Sarcina constă în formarea abilității elevului de a:

- lucra cu termenii individuali și conceptele găsite în sursă pentru clarificarea semnificațiilor acestora în context istoric;
- răspunde la întrebările de diferite niveluri de complexitate referitoare la conținutul sursei;
- identifica problemele de interpretare reflectate de sursă;
- stabili gradul de obiectivitate sau subiectivitate a autorului;
- confrunta sursa cu documente similare;
- demonstra credibilitatea sursei;
- realiza argumentare proprie.

Cele două abordări propuse pentru studiul surselor scrise nu se exclud reciproc, dar se completează pe anumite segmente. Se observă că sarcinile stabilite pentru analiza unei surse devin treptat mai complexe. Ele vin să ofere repere informaționale și metodologie pentru realizarea unei lecții de istorie interactivă, pornind de la obiectivele stabilite până la sursele avute la dispoziție și timpul alocat. Elevii vor putea, în rezultatul analizei condițiilor producerii sursei, nu doar să identifice cauzele unui eveniment sau proces istoric studiat, să compare evenimentele între ele, dar și să explice legătura cauzală între evenimente prin evaluarea critică a surselor folosite pentru reconstituirea unor secvențe din trecut pe baza propriei argumentări. Evident, profesorul îi va ghida pe tot parcursul, indiferent că este realizat în clasă sau presupune efort suplimentar prin studiu individual în afara orelor. Schema de mai jos propune un posibil lanț operațional pe care profesorul să îl dezvolte atunci când proiectează o unitate de învățare la care va folosi surse istorice primare.

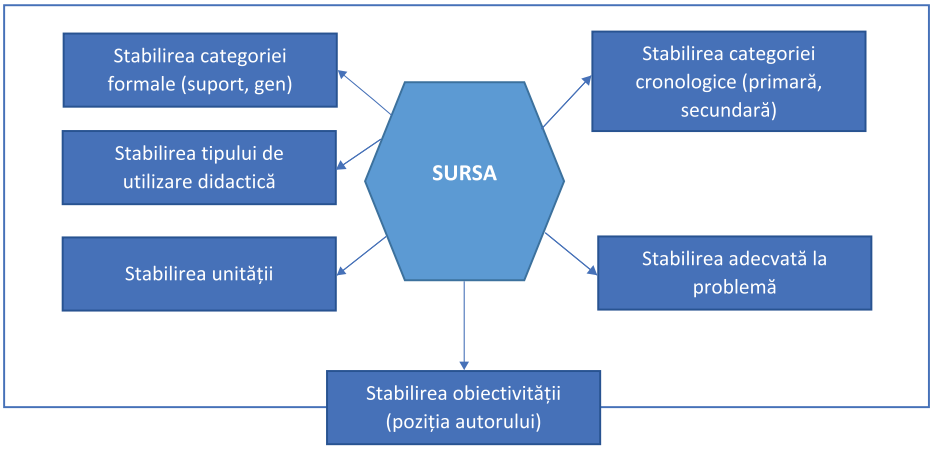

Figura 16. Etape în analiza unei surse scrise

Această proiectare reflectă posibile puncte de dezbatere pentru clasă, cu tipul de întrebări ce pot fi puse elevilor. Sunt sugestii pentru modalitățile de analiză ce pot fi elaborate pornind de la structura de mai jos.

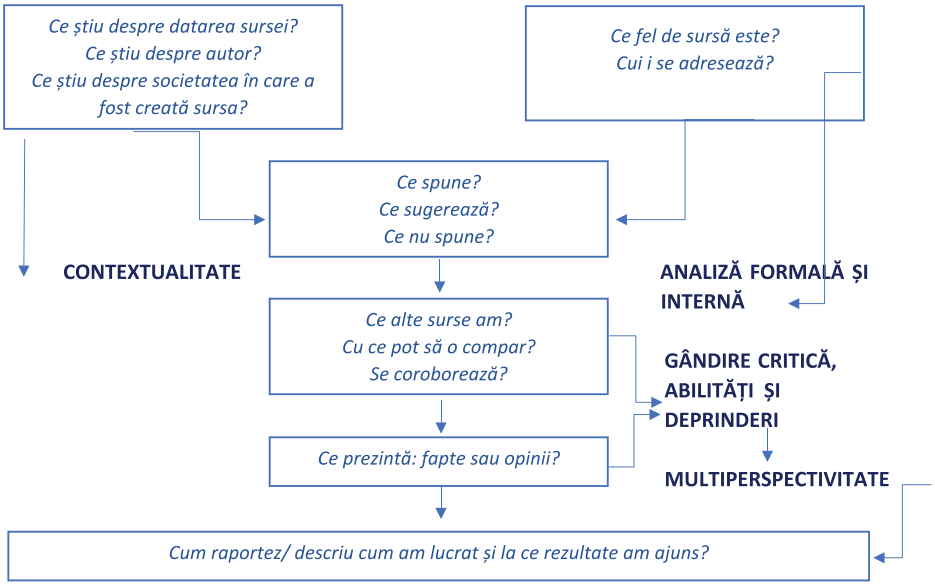

Figura 17. Pașii pentru analiza formală și internă a sursei scrise
Sursa: C. Căpiță, L. Căpiță, 2012.

Ultima schemă poate fi utilă atunci când un profesor vrea să identifice surse noi, relevante, pentru o temă studiată în clasă, pentru a aplica elemente pe care predarea istoriei le presupune astăzi. Efortul vine să completeze sursele minime pe care le poate oferi un manual. Setul de întrebări puse surselor potențiale funcționează și ca o grilă de selecție a acestora.

SARCINI PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Explicați specificul surselor medievale.
- Identificați sursele istorice scrise relevante pentru predarea unei unități de conținut.
- Analizați eficiența și limitele aplicării metodei de analiză a sursei scrise: text-context-subtext.
- Analizați eficiența și limitele aplicării metodei de analiză a sursei scrise: emitent-mesaj-receptor.
- Identificați alte metode eficiente în aplicarea surselor scrise la ore din perspectiva formării competențelor de analiză critică (externă, internă) și interpretative ale surselor, care să contribuie la schimbarea percepției despre Evul Mediu „întunecat”.

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să explic specificul surselor medievale			
Să identific sursele istorice scrise relevante pentru predarea unei unități de conținut			
Să analizez eficiența și limitele metodei de analiză a sursei: text-context-subtext			
Să analizez eficiența și limitele metodei de analiză a sursei: emitent-mesaj-receptor			
Să identific alte metode eficiente în aplicarea surselor scrise la ore din perspectiva formării competențelor			

Principalele mele dificultăți sunt:

TEMA 3

METODE DE STUDIU ȘI PROCEDEE DE APLICARE A SURSELOR VIZUALE ȘI FIGURATIVE

Conținuturi:

1. O istorie mai dinamică și captivantă
2. Problema vizualizării
3. Metode și tehnici de analiză a imaginii
4. Studiul și aplicarea surselor figurative

Obiective:

- Să conștientizeze necesitatea aplicării surselor vizuale și figurative pentru o învățare mai captivantă la orele de istorie
- Să respecte principiile după care se face analiza unei imagini
- Să aplice metode și tehnici eficiente în analiza imaginilor
- Să explice rolul hărților în reprezentările despre spațiu în Evul Mediu
- Să organizeze excursii la muzeele locale pentru familiarizarea elevilor cu sursele figurative
- Să motiveze elevii în utilizarea resurselor digitale pentru accesarea surselor vizuale și figurative
- Să realizeze descrierea unei monede medievale pe criterii științifice
- Să analizeze componentele constitutive ale unui blazon și sigiliu medieval
- Să aplice surse figurative (blazon, sigiliu, arbore genealogic) în studii de caz

Metodologie:

- Investigație istoriografică
- Metode de analiză a imaginilor
- Metode de studiu și procedee de aplicare a surselor figurative
- Studii de caz

1. O istorie mai dinamică și captivantă

Imaginile și obiectele ca reminiscență a trecutului oferă dovezi tangibile despre oameni, locuri și evenimente, iar fiecare dintre acestea are propria sa poveste de spus. Prin sursele vizuale și figurative avem în vedere acele produse (imagini, obiecte) ale activității umane în trecut și modul lor de vizualizare, care, fiind cercetate potrivit metodologiei științifice și validate, devin surse istorice. Spre exemplu, dacă oferim unui elev un obiect de examinat, putem fi siguri că aproape întotdeauna îi vom capta interesul, ceea ce înseamnă un prim pas important în procesul de învățare a istoriei. Deblocarea potențialului educațional al obiectelor depinde de modul în care observăm, analizăm și discutăm aceste obiecte. Este nevoie să punem întrebările potrivite, cele care stimulează conversațiile și reflecția promptă.

Privitor la aceste categorii de surse, interogațiile sunt, de asemenea, importante.

- *Cum pot aceste obiecte aparent prozaice să contribuie la cercetarea istorică?*
- *Ce indicii dețin despre viața materială, tehnologii, sistemele de credințe sau structurile sociale?*
- *Cum pot influența modul în care istoria este predată în clasă?*

Motivația învățării este legată de problema sensibilă prin care istoria este adesea privită ca un subiect provocator, perceput ca implicând învățarea pasivă și memorarea faptelor. Această percepție comună în rândul elevilor poate fi schimbată prin utilizarea în studiu a mai multor imagini și obiecte materiale în calitate de surse de învățare pentru dezvoltarea conexiunilor între faptele istorice. Prin explorarea practică și investigarea critică, aceste obiecte demonstrează impactul semnificativ pe care cultura materială îl poate avea asupra înțelegerii istorice și pedagogice.

Manipularea cu artefacte autentice constituie un instrument important de învățare care promovează incluziunea și absorbția. Prin interacțiunea practică, elevii vor fi încurajați să participe activ la discuții și aplicarea cunoștințelor. Aceasta va permite ca elevii să pună întrebări, să investigheze, să aplice cunoștințe, să rezolve probleme și chiar să descopere noi semnificații, toate construite într-o situație de grup social. Odată ce elevii încep să interacționeze cu aceste obiecte medievale, aceasta duce adesea la o atmosferă deschisă

de conversație angajată și spontană, facilitând înțelegerea și aprecierea mai profundă a istoriei.

Selectarea surselor vizuale și figurative utilizate în studiul trecutului se va corela cu unitatea de conținut, tipurile de lecții și de competențe ce trebuie atinse. Aceste tipuri de surse formează materialul didactic demonstrativ, unul obiectual care trebuie utilizat la lecții pentru asigurarea calității procesului educațional. Propunem în continuare câteva repere metodologice pentru studierea și aplicarea unor surse figurative, precum: harta, moneda, blazonul, sigiliul, tabla genealogică, date criptate. Desigur, lista obiectelor aplicate poate fi extinsă, ea rămâne la discreția profesorului și a elevului. Scopul este ca să fie selectate acele produse umane care reprezintă societatea sau societățile din epoca medievală, despre care deținem puține informații istorice, dar va permite elevilor să exploreze semnificația lor fără noțiuni preconcepute. Ele ar trebui să se axeze pe aspecte de istorie care se referă la viața cotidiană (vestimentație, mobilier, ustensile casnice, unelte de muncă), structuri și statute sociale (însemne ale puterii, bijuterii și podoabe), cultură, apărare (arme) etc.

Utilizarea obiectelor va oferi elevilor cunoștințe despre viața cotidiană, statute socio-juridice, relații de putere, simboluri, mobilitate în perioada medievală etc.

Integrarea obiectelor în educația istorică poate părea descurajantă pentru profesorii obișnuiți cu metodele tradiționale de predare. Cu toate acestea, abordarea respectivă poate avea beneficii profunde atât pentru profesori, cât și pentru studenți. Lucrul cu imagini și obiecte, în clasă sau în mod individual, poate schimba perspectivele elevilor cu privire la studiul istoriei. Strategia aplicată poate oferi abilități istorice îmbunătățite și favorizează ca elevii să devină creativi împreună cu profesorul.

O problemă de aplicare ține și de faptul că majoritatea dintre aceste surse (pot fi și excepții) nu pot fi studiate prin contact fizic direct. În acest caz, pot fi valorificate resursele muzeelor sau colecționarilor privați, care, fie că pot împrumuta unele piese sau pot organiza sesiuni de instruire. Totodată, accesarea artefactelor pentru utilizare este accesibilă datorită resurselor electronice online și inițiativelor muzeelor. Prin acest tip de abordare, istoria devine mai captivantă și mai accesibilă.

Reflecții pentru profesor:
Setul de întrebări și probleme pe care oamenii de știință le ridică atunci când studiază sursele vizuale și cele figurative, cât și modul în care aceasta influențează procesul de cunoaștere este foarte apropiat de problemele utilizării metodelor de lucru cu acest tip de surse în procesul educațional din învățământul general. Dezvoltarea unei metodologii de cunoaștere a surselor vizuale, pe de o parte, și îmbunătățirea tehnicilor de utilizare a mijloacelor vizuale în procesul educațional ar trebui să devină domeniul în care știința și educația interacționează.

2. Problema vizualizării

În practica didactică actuală conceptele de „imagine” și „vizualizare” sunt mai rar definite (nu avem o accepție acceptată pe larg) și utilizate, de regulă, în contextul metodelor de prezentare a mijloacelor didactice vizuale. Aceste concepte sunt asociate în primul rând cu metodele de predare a vorbirii descriptive, care sunt concepute pentru a forma imagini în conștiința elevilor. Care sunt avantajele utilizării la lecțiile de istorie a acestor concepte? Vizualizarea în procesul educațional poate fi acceptată ca modalitate de achiziție și generalizare a cunoștințelor pe baza asimilării și explicației imaginare/vizuale a evenimentelor, proceselor istorice, fundamentată pe gândire asociativă și sistemul construirii informației. Oferă calea transformării informației din format de text scris în aspect grafic.

Există anumite diferențe între *vizualizare* și *vizibilitate*, fapt pe care îl vom nuanța în continuare.

- În primul rând, vizualizarea trebuie privită ca o modalitate independentă de a îmbunătăți activitățile elevilor în cadrul lecțiilor, și nu una auxiliară. Ea nu servește ca o altă formă de prezentare a informațiilor, dar creează un mediu pentru înțelegerea creativă a cunoștințelor.
- În al doilea rând, vizualizarea ar trebui să provoace discuții în clasă, să arate abordări diferite pentru înțelegerea problemelor studiate și să devină baza pentru formarea propriei poziții a elevilor ca să-și structureze propria experiență de lucru cu date vizuale. Este foarte important ca, datorită vizualizării, elevii să fie critici cu privire la ceea ce văd și să recunoască posibilitatea unor interpretări diferite ale evenimentelor și fenomenelor din realitatea înconjurătoare.

- În al treilea rând, vizualizarea ar trebui aplicată sistematic, folosind diferite forme de prezentare a informațiilor, și nu doar imagini, ci și tabele, grafice, simboluri și modele vizuale. Cu toate acestea, ea ar trebui combinată echilibrat în procesul de învățare cu alte forme de transfer de cunoștințe, altfel există riscul ca elementul vizual să prevaleze asupra celui informațional.

Un fapt ce nu poate fi ignorat este că în practica educațională există o serie de dificultăți în procesul utilizării surselor. Vizualizarea materialului educațional poate duce la simplificarea excesivă a unui set de imagini și simboluri. Aici apare problema selectării și procesării informațiilor vizuale, care poate fi exprimată prin difuzarea către elevi a unui set de imagini gata făcute, care pot fi percepute de aceștia ca fiind singurele corecte. Una dintre trăsăturile percepției imaginilor vizuale este legată de experiența emoțională a elevilor și astfel intervine subiectivitatea. Cunoașterea vizualului depinde de mulți factori: mediul social, volumul și natura cunoștințelor care sunt aplicate în cunoașterea imaginii. Este dificil de prezis rezultatele activităților profesorului și elevilor, pentru că pedagogia și-a elaborat deja aparatul terminologic, însă nu a recurs la aplicarea pe larg a conceptelor noi de imagine și vizualizare.

3. Metode și tehnici de analiză a imaginii

După cum s-a susținut în capitolul precedent, imaginile pot fi utilizate ca sursă istorică atât complementar textului, fie pentru completarea informațiilor sau nuanțarea anumitor aspecte, dar și separat. Metodologic, imaginile pot fi analizate într-o manieră similară textului, însă există și diferențe. În funcție de caz, accentul poate cădea fie pe dimensiunea comparativă sau pe analiza punctelor de vedere diferite pe care le poate reda arta. Corelată surselor scrise, problema fundamentală o reprezintă caracterul subiectiv al imaginii, în pofida faptului că imaginea, ca fapt cotidian și omniprezent, pare să fie un suport mai obiectiv.

În practica didactică există în prezent mai multe strategii pentru studierea și aplicarea surselor vizuale care să reconstituie aspecte ale evenimentelor și proceselor istorice. Deși sunt propuse diverse tipuri de activități cu surse vizuale, de cele mai multe impactul lor este de natură reproductivă. Sursele vizuale servesc ca o completare a relatărilor profesorului, conținutul lor este descris, dar rar analizat. Standardele educaționale moderne propun o serie

de cerințe noi pentru rezultatele învățării, inclusiv formarea abilităților de a analiza imagini, de a căuta independent informații de diferite tipuri, de a le evalua critic și de a le interpreta. Prin urmare, astăzi este nevoie de o revizuire a abordărilor metodologice privitor la sursele vizuale folosite în predare. Introducerea elementelor muncii cercetătorilor profesioniști în practicile educaționale, atât cât este posibil, și familiarizarea elevilor cu acestea va contribui la formarea competențelor de analiză a surselor istorice.

Strategiile identificate trebuie corelate cu tipurile de obiective și finalități ale lecțiilor. Sursele vizuale pot fi utilizate eficient când se încearcă o abordare diferențiată pe niveluri de competență ale unui conținut. De regulă, orice elev poate să descrie mai mult sau mai puțin o imagine; unii pot să o compare, alții pot face analogii și emite judecăți de valoare cu privire la mesajul acesteia. Important este să li se ofere cadrul prin care elevii să poată citi și înțelege mesajele transmise de sursele vizuale. Nu trebuie exclus din câmpul analizei și intenționalitatea autorului care a creat opera artistică și impactul ei asupra societății, în contextul când produsul său este acceptat ca sursă și autorul a fost contemporan al evenimentelor descrise.

Propunem câteva tehnici de predare a istoriei bazate pe studiul surselor vizuale, și raportate la niveluri diferite de competențe.

- ***Reconstituirea imaginilor din trecut pe baza unor opere de artă*.** Sarcină constă în reconstituirea unor evenimente istorice (scene de luptă, tehnologii, ritualuri, aspecte de viață cotidiană etc.). Principalul rezultat al lucrului cu informațiile istorice extrase din obiectele de artă constă în construirea unei imagini istorice dinamice în mintea elevului care conectează caracteristicile esențiale ale trecutului raportat la evenimente.
- ***Studiul operelor de artă în contextul social și cultural***. Elevii vor face referință la condițiile istorice de dezvoltare a unei societăți într-o anumită perioadă, pentru a înțelege manifestările culturale, a identifica elementele continuității sau discontinuității, diferențele în raport cu perioadele precedente, cât și aspectele culturale particulare.

Pentru organizarea procesului de studiu a surselor vizuale la lecțiile de istorie, putem aplica și alte metode. Ele reflectă modalități fie „clasice” sau mai interactive privitor la proces și impact.

- ***Tehnica de „creare" a unei surse istorice*** prin cartografiere, fotografii sau înregistrare video. Se va realiza un produs în care elevii vor integra într-un plan de ansamblu sau colaj imagini legate între ele, care reconstituie un eveniment istoric. Implică interes, activizare, comunicare în grup și utilizarea diferitor mijloace tehnice.

METODA ANALIZEI SURSEI VIZUALE

Deși reprezintă o abordare tradițională, este un procedeu indispensabil pentru o încercare de analiză mai profundă. Analiza formală (externă) va consta în formularea unor întrebări care să stabilească: originea și contextul apariției sursei, autorul, tipul, aspectul acesteia, elementele care compun ansamblul etc. Putem recurge la întrebări simple precum:

- *Când a for produsă această sursă?*
- *La ce perioadă o raportăm?*
- *Cărui tip de sursă vizuală aparține?*
- *Este un original sau o copie/reproducere de după eveniment?*
- *Cine este autorul?*
- *În legătură cu ce a fost creată sursa?*
- *Care a fost scopul autorului?*
- *Din ce elemente se compune ansamblul vizual?*

Analiza internă este mai complexă și trebuie corelată cu unitățile de competențe pe care vrem să le formăm. Procesul va respecta etapele esențiale, precum:

CITIREA SURSEI – elevii, pe baza observării, extrag din imagini tot felul de informații despre trecut și sistematizează materialul produs.

COMENTAREA – ordonarea informațiilor și încadrarea evenimentelor în contextul perioadei studiate pentru stabilirea unei relații între evenimentele istorice și gradul în care acestea sunt reflectate de sursă. Este important ca elevii să găsească răspunsuri la întrebările:

- *Ce ne spune sursa?*
- *Care dintre elementele imaginii reflectă fapte istorice?*
- *Câte sunt produsul imaginației autorului?*
- *A fost autorul martor al evenimentelor? Care a fost scopul său?*
- *Cărui mediu îi este destinat produsul?*
- *Care este atitudinea autorului față de evenimentele descrise?*

INTERPRETAREA – explicarea sensurilor sursei din perspectiva cunoș-tințelor istorice actuale despre epocă. Presupune nu

numai cunoașterea mijloacelor de exprimare artistică, dar și a formelor și expresiilor simbolice ce le însoțesc. Se va stabili valoarea și limitele sursei în studiul unei teme specifice. Întrebările tipice pot fi:

- *Ce mijloace de exprimare a folosit autorul pentru a-și atinge scopul?*
- *În ce măsură a reușit?*
- *Ce mesaj transmite sursa?*
- *Care sunt sensurile greu de înțeles?*
- *Care este gradul de fiabilitate/credibilitate a sursei?*
- *În ce constau valoarea și limitele sursei?*
- *Cât de utilă este această sursă pentru reconstituirea evenimentului istoric?*

Pentru a reflecta asupra rezultatelor lucrului cu sursa, pot fi formulate întrebări de tipul:

- *Ce învăț de la sursa vizuală?*
- *Ce concluzii trag?*
- *Ce nu învăț de la sursă?*
- *Ce întrebări apar în fața mea?*

NOTĂ

Tabelul cu modalitatea de analiză a imaginii după metoda E. Panofsky, de asemenea, poate fi aplicat ca relevanță pentru acest tip de demers didactic (vezi partea I).

TEHNICA DE CONSTRUIRE A BLOCURILOR DE GENERALIZARE PRELIMINARĂ ÎN LECȚII

Scopul este de a stimula curiozitatea elevilor pentru lucrul cu sursele vizuale, a-i activiza și a le oferi posibilitatea de a deveni creativi în cadrul studiului. Fiecare bloc este creat de elevi conform unui plan propus de profesor, ce constă în:

- depistarea contradicției inițiale prin compararea diverselor surse vizuale cu cele textuale, cât și între ele;
- stabilirea unei sarcini problematizate la care elevii vor căuta în mod independent un răspuns;
- lucrul cu un bloc preliminar de generalizare și o hartă (linie temporală) pe care elevii plasează o secvență vizuală, aflând unde și când a fost creată o operă de artă sau alta.

Avantajul metodei constă în abordarea creativ-sistemică a organizării unei lecții, în care se realizează corelația dintre componentele vizuale (imagini, desene, obiecte etc.), textuale (vorbire) și spațio-temporale (utilizarea hărții și a liniei temporale) ale lecției.

TEHNICA ÎNVĂȚĂRII MIXTE (BLENDING LEARNING)

Pentru organizarea eficientă a procesului de studiu cu sursele vizuale poate fi implementată o tehnică utilizată recent în Occident (în special, SUA), bazată pe conexiunea dintre mijloacele didactice vizuale, multimedia și resursele de pe internet.

Numită adesea și tehnica „clasă inversată” (Flipped Classroom) ea presupune transferul unei părți din orele de istorie într-un mediu digital, pentru a elibera o parte din activitățile educaționale.

NOTĂ

Se va ține seama că raportul dintre lecțiile organizate în clasă și activitățile din spațiul virtual poate diferi și depinde de un număr de factori, precum: obiectul de studiu, vârsta elevilor și nivelul lor de pregătire, volumul și complexitatea materialului recomandat pentru studiu, abilitățile practice stăpânite de elevi etc.

Înaintea lecției anunțate de profesor, elevilor li se dă sarcina de a privi lecții video (tutoriale) acasă, cu o durată de la 5 la 15 minute. După documentare, elevii vor realiza un produs compus dintr-un plan, un set de întrebări despre materialul studiat, notițe, exemple sau studiu de caz etc. Perioada de studiu este convenită între părți.

Astfel de sarcini servesc pentru a ne asigura dacă elevii înțeleg tema și în ce măsură ei pot aplica în practică cunoștințele dobândite prin studiul individual pentru a rezolva problemele ce vor fi discutate în clasă. Astfel, elevul are ocazia să studieze și să înțeleagă materialul într-un ritm convenabil pentru el și să revizuiască acea parte a materialului care nu îi este clară.

Pentru comunicare eficientă și progres în studiu, elevii pot adresa întrebări sau face comentarii pe site-ul unde sunt postate lecțiile video sau interacționa cu profesorul, sau cu alți elevi prin intermediul rețelelor de socializare. Totodată, profesorul poate controla parțial procesul și, dacă este necesar, va interveni cu sugestii către elevi pentru a eficientiza procesul.

Etapa următoare a studiului se va realiza în clasă, când profesorul și elevii consolidează împreună materialul învățat prin îndeplinirea unor sarcini practice. Profesorul poate împărți clasa în grupuri mici care vor lucra în ritm propriu sau va aplica metoda de tip „stație-sarcină", în care fiecare elev trebuie să îndeplinească un număr de sarcini în timpul unei lecții sau a mai multor lecții. La nivelul fiecărei etape se vor consolida anumite părți din materialul temei studiate, pentru a se dezvolta competențe specifice. Profesorul are rolul de îndrumător, coordonator al lucrului elevilor, acordând, la necesitate, consultanță grupului sau elevilor care o solicită.
După ce lecția s-a încheiat, următoarea etapă a studiului se va desfășura în afara orelor, unde se vor realiza sarcinile stabilite în clasă. În funcție de situație, elevii vor revedea lecțiile video anterioare sau vor privi înregistrări suplimentare.

La finalul studiului temei se va realiza evaluarea, sub formă de test sau proiect, în care elevii vor demonstra cunoștințele dobândite și capacitatea de a le aplica în practică.

Esența metodei poate fi redusă la trei componente principale:

- pregătirea (selectarea sau crearea) de către profesor a unui mediu educațional virtual ce va conține lecții video, prezentări sau alte materiale și sarcini stabilite pentru acestea, precum și alegerea unei platforme digitale de feedback din partea elevilor;
- organizarea procesului educațional pentru formarea competențelor specifice la tema studiată. Se vor stabili formele de lucru cu elevii la lecție și sarcinile pentru activități, iar împreună vor fi dezvoltate modalități care să aprofundeze/consolideze cunoștințele pentru materialul parcurs;
- evaluarea curentă și finală a cunoștințelor și competențelor elevilor. Profesorul și elevii pot alege mai multe forme și metode de evaluare.

NOTĂ

Elementul central al metodologiei „clasă inversată" nu sunt prelegerile video în sine, care ar părea să le distingă clar de restul, ci interacțiunea socială activă dintre profesor și elevi, care se dezvoltă în jurul prelegerilor video, activităților în clasă, mediul virtual și rețelelelor sociale. Accentul nu trebuie pus pe redistribuirea orelor

de predare și a volumului de muncă al elevilor și profesorilor, ci pe interacțiune și motivarea elevilor pentru studiul independent pentru ca să-și dezvolte cultura vizuală. Li se oferă astfel instrumente și cunoștințe pentru dezvoltarea personală și se recurge la propria experiență în rezolvarea unor probleme.

4. Studiul și aplicarea surselor figurative

Pentru studiul surselor figurative poate fi aplicată metodologia indicată la componenta comentarea surselor scrise, cu respectarea celor patru etape de studiu: observarea, contextul, analiza critică și rezumatul. Anumite categorii de surse figurative necesită însă o abordare specială, care trebuie adaptată la specificul sursei și la practica utilizării ei. Vom da repere descriptive și de analiză pentru următoarele tipuri de surse figurative: harta, moneda, blazonul, sigiliul, tabla genealogică și datele criptate.

HARTA

Hărțile prezintă o sursă figurativă indispensabilă studiului în mai multe discipline umanistice. Corelația dintre istorie și geografia istorică constă în cercetarea hărților pentru reprezentarea grafic-geografică a unor spatii terestre în perioade istorice diferite. Harta devine astfel un izvor istoric, o imagine care reflectă nu numai realitățile geografice (reale sau convenționale), dar și reprezentările despre spațiu ale oamenilor în trecut. Rolul hărților istorice în cunoașterea și explicarea trecutului în învățământul general este de la sine înțeles, însă nu ar trebuie să se limiteze doar la formarea abilității elevului pentru orientare în timp și spațiu, ci pe dezvoltarea competenței de analiză critică a hărții ca sursă istorică.

Imaginea 15. Europa în secolele XII-XIV
Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_Europei

La etapa ***criticii externe***, studiul unei hărți va consta în culegerea datelor principiale, precum: tipul hărții, suportul, dimensiunile, titlul, autorul, timpul și locul producerii, locul unde este editată, tema reprezentată și elementele indicate, planul de prezentare, destinația. Toate întrebările puse vor fi raportate la contextul istoric pentru a se clarifica informațiile solicitate.

Analiza ***critică internă*** va solicita efort pentru:

- identificarea elementelor grafice și de text și analiza lor în cadrul planului general;
- clarificarea geografiei istorice a evenimentului sau a faptelor istorice reflectate de sursă (nume de locuri, regiuni, spații politice sau structuri de altă natură);
- plasarea obiectului sau scenei în contextul său istoric;
- comentarea evenimentelor, proceselor istorice sau a aspectelor particulare evocate de document;
- stabilirea „limitelor" sursei;
- aprecierea valorii sursei analizate.

MONEDA

Numismatica este o disciplina specială, care, în dezvoltarea ei și corelată cu cercetarea istorică, se ocupă cu studiul apariției și evoluției monedelor. Moneda constituie o sursă importantă de cunoaștere a trecutului, utilă analizei multiplelor aspecte despre o societate raportată la o anumită perioadă istorică concretă.

Imaginea 16. Ducați de aur venețieni (1400-1413)
Sursa: https://www.cgbfr.com/italie-venise-michel-steno-63e-doge-ducat-dor-1400-1413-venise-tb-,fwo_700597,a.html

Un aspect important care reflectă calitatea aplicării surselor figurative ține de identificarea temelor și subiectelor în care moneda, blazonul sau arborele genealogic constituie surse importante care redau imaginea de ansamblu a procesului istoric. Dincolo de cunoaștere, utilizarea surselor figurative implică proactivitatea elevilor, participarea lor în compararea sistemelor, soluționarea problemelor cunoașterii etc.

Utilizarea unui amestec echilibrat dintre modalitățile de studiu și aplicare a monedei ca sursă istorică va oferi elevilor o înțelegere cuprinzătoare a istoriei unei monede, permițându-le să exploreze contextul social, economic și politic în care monedele au fost emise și utilizate. De asemenea, va fi posibil să înțeleagă valorile bunurilor din perioadă sau, în anumite cazuri, expresiile simbolice ale reprezentărilor de pe monede.

Cel care va organiza studiul și aplicarea monedelor, adică profesorul, trebuie să dispună nu numai de suficiente cunoștințe despre obiectul de studiul al acestor discipline, dar și de competențele necesare aplicării surselor în practică. În acest caz, profesorul va iniția elevii în acest domeniu de studiu și le va propune să selecteze din algoritmul descrierii științifice acele aspecte care sunt posibile de aplicat fie în cadrul lecției, pentru a se realiza finalitatea ei, fie pentru a se evalua un produs al activității individuale a elevului. Avem în vedere învățarea prin proiect, individual sau colectiv.

Utilizarea monedei în învățământul general nu este o noutate, însă procesul întâmpină o serie de dificultăți, atât teoretice (explicare), cât și practice (aplicare). În cadrul unei lecții la clasă sau a activității de învățare individuală pe bază de proiect, aplicarea monedei ca sursă poate fi realizată în primul rând prin analiza descriptivă. Descrierea unei monede este importantă în studiul numismatic, însă pentru elevi la fel poate fi utilă și cunoașterea semnificațiilor pe care le oferă reprezentările de pe monede, din legendă. Aici apare problema interpretării, unde profesorul trebuie să fie inițiat în domeniu. După cum am mai susținut, studiul și aplicarea trebuie să cuprindă nu numai elemente de analiză formală, dar și de critică internă. Câteva sugestii vor veni în sprijinul acestui proces complex. Ele se referă deopotrivă la aplicarea lor la lecții în clasă, cât și pentru activitățile individuale ale elevilor.

CHESTIONAREA

Pentru clarificarea nivelului de cunoștințe ale elevilor despre sursele figurative (monedă, blazon, sigiliu, tabel genealogic), dar și al gradului de interes pe care-l manifestă ei pentru studiul acestora, putem aplica chestionarea inițială. Va permite cunoașterea cazului și construirea procesului de aplicare a surselor prin experimentare. Poate fi aplicat la nivelul a două sau trei clase. Rezultatele vor fi analizate și va fi construit proiectul de aplicare. Sursele figurative vor fi utilizate alături de cele tradiționale (scrise, hărți etc.) pentru atingerea finalităților lecției. Sarcinile stabilite și întrebările vor fi corelate cu obiectivele și finalitățile lecțiilor.

STUDIUL MONEDELOR ÎN CLASĂ

ANALIZA VIZUALĂ A MONEDELOR

Profesorul va colecta, în funcție de acces, câteva monede reprezentative pentru epoca medievală, preferabil din diferite perioade istorice sau regiuni. În utilizarea monedei contează suportul material din care ea este confecționată, dar și imaginea pe care o are ea asupra percepției elevilor. Din rațiuni economice, dar și mai facilă poate fi imprimarea policromă a monedelor pe hârtie, însă un alt impact în analiza studiului de caz îl are utilizarea monedei din metal. O vizită la muzeu sau accesul la resursele unei colecții private poate oferi posibilitatea studierii pe viu a unei monede autentice sau a unei imitații.

DISCUȚII ȘI ÎNTREBĂRI GHIDATE

Pentru observarea detaliilor, profesorul va distribui monedele elevilor și îi va încuraja să observe detaliile precum forma, dimensiunile, aspectul, elementele grafice, stema, imaginile, inscripțiile etc. Pentru unele cazuri se va folosi o lupă pentru a examina detaliile mai mici.

Etapa următoare va consta în organizarea unei discuții ghidate despre ceea ce elevii observă la prima vedere pe monede. Întrebările adresate elevilor vor pune accentul pe ceea ce cred ei despre aceste monede, precum: metalul, forma, tehnica de confecționare, elementele grafice, semnificația simbolurilor sau alte aspecte care pot oferi informații despre locul și perioada de emisie a monedei.

COMPARAREA DIVERSELOR EMISIUNI MONETARE ÎN CONTEX ISTORIC

Profesorul va selecta monede pentru comparare, identificând două sau mai multe emisiuni monetare din perioade istorice diferite. Acestea pot proveni din aceeași regiune sau reflecta realități economice, politice și de civilizație diferite.

Compararea monedelor va fi realizată pe baza aspectelor precum formă, dimensiune, material, tehnica confecționării, valorile nominale și eventualele inscripții. Elevii ar trebui să observe schimbările semnificative și diferențele între emisiunile selectate.

Totodată, în cadrul discuției tematice, elevii vor fi introduși în contextul istoric al perioadei în care moneda a fost emisă. Vor fi analizate evenimentele majore și schimbările politice sau economice care pot avea legătură cu o monedă sau alta.

Elevii vor fi ghidați să analizeze cum schimbările economice și politice de context au influențat emisiunile monetare. Discuția se va axa și pe modul în care valorile nominale au evoluat și cum acestea au reflectat schimbările economice sau reformele monetare.

STUDIUL DE CAZ

Se vor alege mai multe monede relevante pentru studiul de caz. Elevii vor trebui să explice contextul istoric al emiterii lor. Moneda va fi asociată cu un eveniment important sau cu o personalitate marcantă.

EVALUAREA STRATEGIEI

Pentru stabilirea impactului aplicării monedei ca sursă istorică se va recurge la o chestionare e elevilor despre experiența lor și emoțiile pe care le-au simțit în rezultatul studiului monedelor în clasă. Rezultatele vor fi coroborate, se va face analiza datelor, apoi se vor stabili procedeele de îmbunătățire a calității predării prin utilizarea surselor figurative.

CERCETAREA INDIVIDUALĂ

Metoda stabilită trebuie să stimuleze interesul elevului pentru studiul individual al monedei, pentru a înțelege detaliile, dar și complexitatea procesului. Ei vor putea utiliza resurse online sau cărți, tratate și cataloage de numismatică pentru a obține informații suplimentare în explorarea unei monede medievale. Finalitatea procesului va consta în învățare pe bază de proiect. Produsele realizate vor fi prezentate public, moment în care elevii vor explica semnificația monedelor studiate încadrate în context istoric. Procesul va consta din mai multe etape, desfășurate consecutiv.

EXCURSII LA MUZEU

Organizarea excursiei va fi planificată din timp și în colaborare cu muzeele locale sau colecționarii de monede. Înaintea vizitei, elevii vor primi o listă cu întrebări sau sarcini specifice.

OBSERVAȚII DIRECTE

În timpul vizitei, elevii vor fi încurajați să observe și să noteze detalii relevante despre monedele expuse. Pot să pună întrebări curatorilor muzeului pentru a obține informații suplimentare.

DESCRIEREA MONEDEI

Descrierea monedei se va realiza după algoritmul propus în partea întâi a lucrării. Modalitatea descrierii trebuie raportată la tipul de competență și, eventual, poate fi comprimată pe anumite segmente. Se vor păstra totuși elementele definitorii ale descrierii, precum:

- țara (seniorul, orașul) de emitere, valoarea, tipul monetar;
- perioada și locul emiterii, spațiul de circulație;
- greutatea, dimensiunile, metalul, starea de conservare;
- descrierea aversului și reversului, descrierea muchiei;
- date legate de numele autorului matriței, numele meșterului și marca atelierului monetar;
- tehnica de confecționare, raritatea piesei, locul de păstrare;
- bibliografia de identificare a monedei.

DEZBATEREA DE DUPĂ EXCURSIE

După realizarea vizitei de studiu la muzeu, se va organiza o dezbatere în clasă despre ceea ce elevii au învățat în timpul excursiei. Vor fi analizate aspectele care le-au atras atenția și cum acestea se încadrează în cunoștințele lor existente.

CONSTRUIREA UNEI CRONOLOGII MONETARE

Profesorul va identifica perioadele-cheie din istoria economică și politică a unui stat sau regiuni. Pentru aceasta se vor aloca fiecărei perioade o listă de monede specifice. Sarcina va consta în selectarea de către elevi a monedelor reprezentative pentru fiecare perioadă și furnizarea informațiilor relevante legate de contextul istoric. Acestea pot include schimbări de conducători, reforme monetare sau evenimente economice majore.
Elevii vor trebui să așeze monedele în ordine cronologică, pentru a înțelege evoluția monetară în regiunea respectivă.

ANALIZA ELEMENTELOR GRAFICE ȘI SEMNIFICAȚIILE LOR

Este etapa cea mai complexă, dar unele chestiuni generale pot fi clarificate în clasă prin exemple de analiză, pentru ca elevii să înțeleagă simbolismul reprezentărilor de pe monede.

Credem că aceste metode oferă un cadru ordonat și interactiv pentru utilizarea surselor din numismatică la lecțiile de istorie pentru clasa X, încurajând elevii

să exploreze și să înțeleagă mai profund conexiunile dintre monede, contextul istoric, schimbările sociale, valorile și imaginarul oamenilor din epoca medievală.

BLAZONUL

Imaginea 17. Blazonul Regatului Angliei (secolul XVI)
Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_monarhilor_englezi

Heraldica este disciplina istorică specială care cercetează geneza și evoluția în timp a însemnelor heraldice, constituite în blazoane și steme. Ca disciplină complexă și fascinantă, ea reprezintă un domeniu al istoriei ce merită atenție detaliată și analiză aprofundată în cadrul lecțiilor de istorie în clasa X. Abordarea adecvată a surselor din heraldică necesită respectarea unor repere bine definite, care să asigure înțelegerea contextului istoric, semnificația simbolurilor, diversitatea culturală și evoluția acestei discipline și arte în timp. Pentru a utiliza surse heraldice la lecții, este important ca profesorul să dispună de cunoștințe adecvate în domeniu și de surse care să acopere aspecte diverse ale aplicării însemnelor heraldice în diverse contexte istorice. Orice demers didactic pe acest tărâm complex trebuie să țină cont de problemele care apar în studiul și aplicarea blazoanelor. Câțiva factori sunt principiali.

- ***Contextul istoric*.** Pentru a încuraja o înțelegere mai profundă a heraldicii, este esențial să prezentăm elevilor contextul istoric în care au fost create sau utilizate stemele și blazoanele. Analiza schimbărilor sociale și politice, împreună cu evenimentele istorice majore, constituie un cadru esențial pentru descrierea și interpretarea (atât cât este posibil) elementelor unei steme și a semnificațiilor lor.

- ***Semnificația simbolurilor*.** Cunoașterea sensurilor elementelor reprezentate în steme este crucial. Fiecare animal, plantă sau obiect

inclus într-un blazon poartă o semnificație specifică, iar elevii ar trebui să fie încurajați să identifice și să interpreteze aceste elemente într-un context istoric și cultural.

- ***Identitatea și diversitatea culturală.*** Blazoanele sunt o expresie a identității culturale a unui grup social, oraș, regiune sau țară. Comparația și contrastul dintre stemele folosite de diferite entități pot dezvălui nu doar elemente comune, ci și diferențe semnificative, oferind astfel o perspectivă mai amplă asupra valorificării patrimoniului heraldic.

- ***Interacțiunea cu disciplinele înrudite.*** Interacțiunea Heraldicii cu Numismatica și Genealogia este esențială pentru o înțelegere cuprinzătoare a întrepătrunderii acestor discipline pentru a oferi o imagine detaliată a istoriei și identității culturale.

- ***Utilizarea surselor primare și a terminologiei heraldice.*** Încurajarea utilizării surselor primare, cum ar fi blazoane din epocă sau imagini din manuscrisele medievale, reprezintă un alt aspect important. Posibilitatea de a reflecta asupra acestor elemente de identitate oferă o perspectivă autentică asupra reprezentărilor heraldice. Pentru facilitarea unei înțelegeri adecvate, este necesar să se acorde atenție învățării terminologiei heraldice. Elevii trebuie să stăpânească termeni precum blazon, stemă, scut, coif, smalturi, figuri, mobile etc., pentru a descrie și analiza corespunzător stemele.

- ***Studiul de caz.*** Aplicarea în cercetarea școlară a blazoanelor regale și nobiliare, utilizate în diferite contexte istorice, oferă exemple concrete și relevante pentru elevi. Aceste cazuri evidențiază importanța reprezentărilor heraldice în istorie.

- ***Activitățile practice.*** Desfășurarea de activități practice, cum ar fi crearea blazoanelor proprii sau identificarea și descrierea elementelor specifice în reprezentările heraldice, constituie o modalitate interactivă de consolidare a înțelegerii și aprofundare a cunoștințelor.

- ***Dezvoltarea abilităților de analiză critică.*** Elevii trebuie să-și dezvolte abilități de analiză critică, înțelegând motivele din spatele alegerilor

heraldice și interpretând semnificația fiecărui element ca simbol. Această abordare stimulează gândirea critică și aplicarea cunoștințelor dobândite în contextul istoric.

Utilizarea surselor din Heraldică la lecțiile de istorie în clasa X poate să fie captivantă și educațională. Heraldica oferă o perspectivă unică asupra identității, istoriei și culturii și poate fi integrată într-un mod interactiv pentru a spori înțelegerea elevilor. În continuare propunem câteva modalități de studiu și aplicare a blazoanelor în clasă, cât și activități pentru lucrul individual al elevilor.

ANALIZA BLAZOANELOR

Pentru analiza unui blazon, profesorul va rezerva o lecție specială de prezentare și explicare a noțiunilor heraldice (stemă, blazon), cât și a aspectelor legate de componentele principale ale unui blazon și regulile de constituire. Prin demonstrație și studiu de caz, elevii vor fi capabili să înțeleagă rolul componentelor (scut, cimier, coif, smalturi heraldice, figurile, ornamentele exterioare ale scutului) în constituirea blazonului.

- Prezentarea va contextualiza modelul de blazon discutat pentru a se înțelege diferențele în timp și spațiu și explica cauzele acestor schimbări. Modalitățile de constituire, citire, descriere a unei steme sunt prezentate în partea întâi a lucrării.
- Modelele de blazoane prezentate în clasă vor fi analizate împreună cu elevii pentru a se înțelege elementele-cheie ale fiecărui blazon pe diferite componente.
- O altă sarcină stabilită va consta în a-i invita pe elevi la aplicarea cunoștințelor pentru a identifica posesorul și poziția pe care o ocupa acesta în ierarhia socială.
- Un element de critică internă ține de provocarea la reflecții a elevilor pentru a-și exprima poziția asupra a ceea ce văd ei într-un blazon și ce mesaj transmite această imagine. Li se va solicita să identifice și să interpreteze simbolurile, explicând semnificația lor istorică și culturală. Ideile exprimate vor fi notate și analizate împreună.
- În etapa finală a analizei, profesorul va prezenta câteva sugestii pentru a înțelege semnificațiile elementelor ce compun un blazon și cum se face decodificarea informației cifrate. Exemplele oferite vor fi raportate la limbajul heraldic și simbolurile lumii medievale.

STUDIUL DE CAZ

Ca modele de analiză pentru produsul care trebuie să-l prezinte pentru discuție în cadrul unei lecții, elevii vor studia (accesând resursele electronice online) blazoane regale, domnești sau nobiliare. Aceasta poate implica și cercetarea istorică a familiei lor sau a unor familii celebre. Prin explorarea acestor blazoane, vor înțelege nu numai principiile după care au fost elaborate, contrastele între identități (de grup, sociale, regionale), dar și modul cum ele reflectă trecutul (aspecte legate de evenimente majore, putere, alianțe politice etc.), cât și rolul anumitor personalități în istorie.

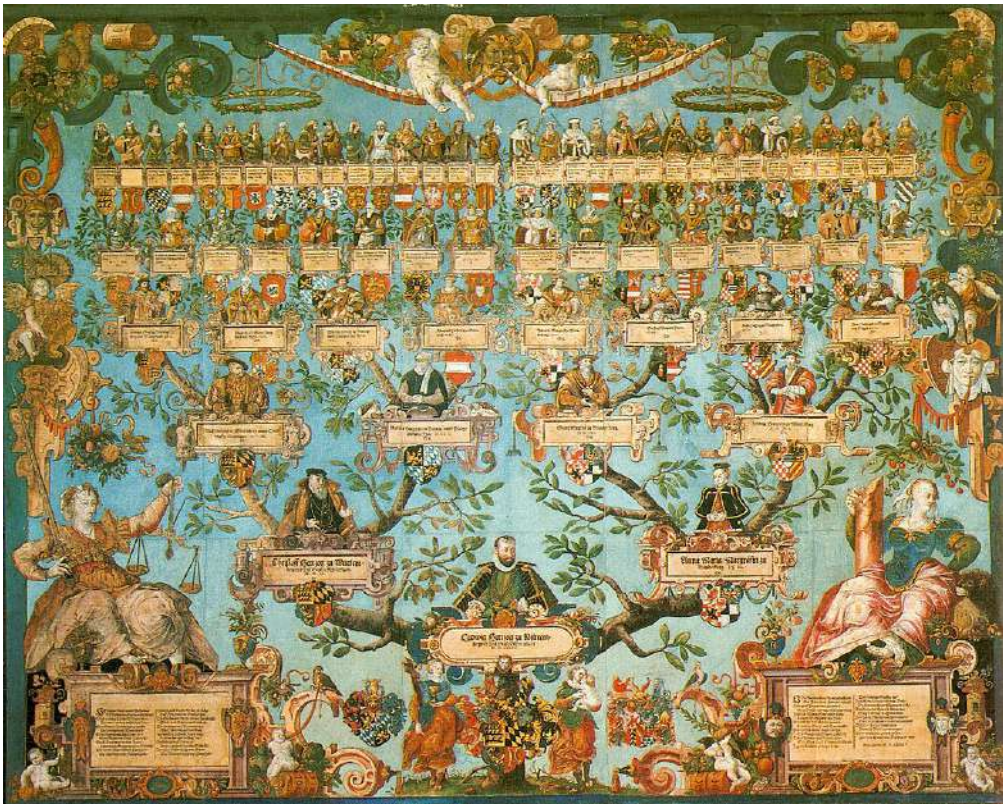
- Organizarea unei excursii la un muzeu istoric va facilita realizarea sarcinii. Elevii vor putea observa blazoane istorice, analiza elementele constitutive și înțelege mai bine contextele în care acestea au fost folosite.
- În cadrul acestei activități (dacă este posibil) vor fi prezentate și analizate sigilii legate de blazoanele unei țări sau familii. Discuțiile vor fi axate pe modul cum aceste elemente au fost folosite în diferite perioade și contexte istorice pentru a autentifica documente și a reprezenta diferite forme de autoritate (regală, ecleziastică, locală).
- Metoda va include și componenta comparării cu stemele actuale (stat, regiune, localitate). Comparația blazoanelor medievale cu cele actuale va permite identificarea continuității, dar și a schimbărilor în simboluri și design. Elevii pot explora modul în care stemele evoluează și se adaptează în timp.

CREAREA PROPRIULUI BLAZON

Deși depășește cadrul istoriei medievale, această modalitate poate fi cea mai captivantă și poate stimula interesul elevilor pentru studiul individual mai aprofundat al unor lucrări de referință în domeniul heraldic.

- Proiectul este metoda cea mai relevantă pentru a realiza sarcina stabilită. Profesorul va stabili criteriile după care vor fi elaborate blazoanele.
- Elevii vor fi instruiți să creeze propriile blazoane de familie, având grijă să respecte principiile medievale de constituire. Vor include elemente heraldice relevante pentru stabilirea identității familiei lor.
- Ultimele două modalități de studiu vor fi finalizate prin prezentări publice și explicații ale blazoanelor analizate în cadrul studiilor de caz (clasă) și cele create de fiecare elev (individual).

TABLA ȘI ARBORELE GENEALOGIC

Imaginea 18. Arbore genealogic al Ducelui Louis III de Wurttemberg (secolul XVI)
Sursa: https://en.wikipedia.org/wiki/Genealogy

Genealogia este o disciplină istorică specială care se ocupă cu studierea și întocmirea spițelor de neam, stabilirea ascendenței și descendenței unor clanuri, familii sau persoane. Aflarea relațiilor de rudenie, realizate după mai multe principii, este corelată cu adunarea datelor referitoare la viața, activitatea, statutul social, proprietățile și calitățile fiecărui personaj. Genealogia este importantă pentru istoria socială, fixând succesiunile sau ajutând la explicarea unor fenomene biologice sau psihologice ale indivizilor. Cercetarea genealogică oferă posibilitatea de a reconstitui istoria și structura unei familii, de la origini până la etapa actuală. Există mai multe modalități prin care elevii pot fi stimulați pentru cercetări genealogice posibil de realizat în clasă, dar și individual.

ANCHETA GENEALOGICĂ

Profesorul va rezerva o parte dintr-o lecție tematică pentru a oferi repere despre această știință, specificând importanța genealogiei în cunoașterea trecutului și în istoria socială.

- Pentru ca elevii să înțeleagă cum pot fi aplicate studiile genealogice, profesorul va prezenta un model de tablă genealogică. În cadrul unui studiu de caz, ca model de analiză va fi luată tabla genealogică a unei familii domnești sau boierești celebre.
- Pentru realizarea anchetei genealogice poate fi folosită metoda circulară de arbore genealogic. Ea sugerează imaginea un trunchi secționat de copac, unde fiecare inel este rezervat unei generații și care reprezintă cercuri concentrice, divizate perpendicular, trecând prin centru, cu cartierele numerotate. Cifra 1 reprezintă elevul, 2 – tata, 3 – mama, 4 – bunicul patern, 5 – bunica paternă, 6 – bunicul matern, 7 – bunica maternă, 8-11 – străbunicii paterni, 12-15 – străbunicii materni.
- Fiecare elev primește câte o foaie cu imaginea unui arbore circular, prevăzut pentru cinci generații, numerotat de la 1 la 31. Schema va fi completată pe loc. Prin această metodă se poate evalua nivelul de cunoaștere a strămoșilor de către elev (după câmpurile albe necompletate).

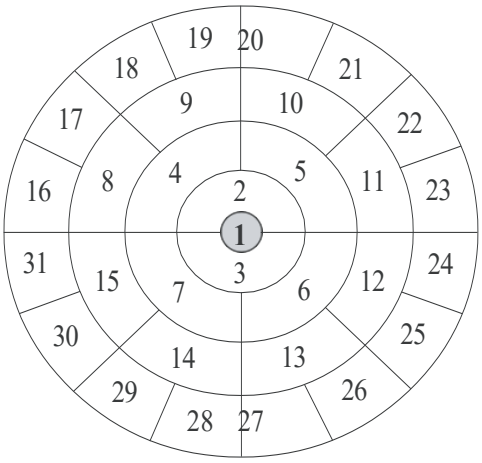
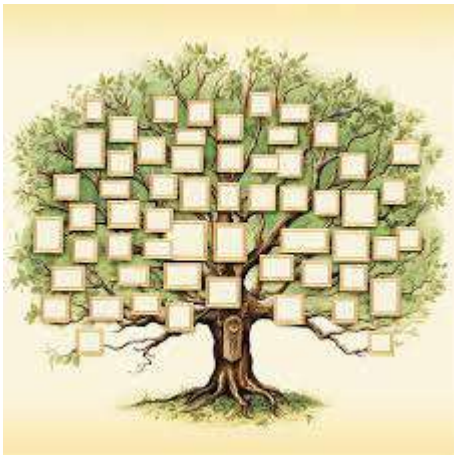

Figura 18. Metoda circulară de arbore genealogic

Sarcina va consta în a stimula interesul elevilor pentru cunoașterea originilor și a trecutului propriei familii. Elevii primesc un model standardizat de fișă genealogică individuală, cu explicațiile de rigoare din partea profesorului referitoare la cum se completează pentru fiecare strămoș pe care-l păstrează memoria familiei. Activitatea va fi realizată individual în afara orelor. Timpul oferit este stabilit de comun acord cu elevii.

Imaginea 19. Model de arbore genealogic pentru activitățile cu elevii

- Metodele de colectare a informației despre fiecare individ inclus în arborele genealogic se vor referi inițial la anchetarea orală a membrilor familiei și la cercetarea documentelor de familie. Elevii vor fi atenționați că trebuie să analizeze atent documentele, fotografiile și alte surse istorice pe care le vor explora.
- Datele inițiale colectate ale fișelor genealogice sunt analizate în clasă, după care profesorul va explica cum se desenează un arbore genealogic. Exemplul oferit va include tabla genealogică elaborată pe principiul ascendenței și una pe principiul descendenței. Elevii desenează în clasă, în baza datelor culese, arborele lor ascendent. Pentru acasă li se propune să alcătuiască un arbore genealogic descendent, cuprinzând toate rudele cunoscute pe linie paternă, inclusiv unchi, mătuși, veri, frați etc.
- Proiectele finale ale arborilor genealogici elaborați sunt discutate apoi în clasă. Prin comparație și analiză sunt evidențiate similitudinile și diferențele.

ELABORAREA MONOGRAFIEI GENEALOGICE A FAMILIEI

Profesorul analizează în clasă câțiva arbori descendenți prezentați de elevi. Li se va explica importanța monografiilor genealogice în păstrarea și transmiterea informației despre familie din generație în generație, după care profesorul propune criteriile conform cărora trebuie elaborată monografia. Lucrarea va cuprinde câteva componente: originile etnice, sociale și geografice ale familiei; etimologia numelui de familie; legendele despre familie; date despre mobilitatea familiei (deplasare în interior, eventuală imigrare); descrierea cronologică a biografiilor fiecărui membru ascendent.

Pentru documentare suplimentară elevii pot realiza următoarele acțiuni:

- creează o listă de întrebări pentru interviuri cu membrii familiei, care să conțină date relevante despre strămoși, educație, relații și evenimente semnificative;
- realizează interviuri cu membrii familiei în viață, înregistrându-le și notând informațiile relevante despre generațiile anterioare;
- accesează recensămintele disponibile online sau colectează datele din arhivele de stat (regionale);
- se înregistrează pe platforme online de genealogie (precum FamilySearch) și utilizează instrumentele de căutare, cât și resursele disponibile pentru a completa și valida informațiile despre familiile lor;
- vizitează cimitire locale (studiază pietrele funerare ale membrilor familiei, le fotografiază).

În textul coerent al monografiei genealogice, elevii vor include informații relevante nu numai despre etimologia numelui, originile membrilor, date relevante ale biografiei, dar vor accentua și datele care se referă la imigrarea indivizilor (după caz), vor explica variațiile în evoluția familiilor lor, legătura unor membri ai familiei cu anumite evenimente istorice (naționale, regionale, locale) etc.

Pe lângă textul propriu-zis scris coerent, monografia va fi ilustrată cu arbori genealogici, copii ale fotografiilor și actelor sau alte materiale relevante. Lucrarea poate fi prezentată în formă de manuscris pe format de hârtie A4 sau prin aplicații de prezentări grafice ori platforme de design (Microsoft PowerPoint, Canva etc.).

Proiectele vor fi prezentate în clasă, analizate și evaluate. Activitatea finală va pune în evidență efortul de cercetare al elevilor, descoperirile realizate și modul în care poveștile personale completează istoria familiilor și a comunităților.

Pentru dezvoltarea acestor abordări curente în procesul educațional sunt necesare o serie de condiții, în care nu este suficient de a insufla elevilor idei inițiale despre mijloacele de exprimare artistică în epoca medievală, ci și familiarizarea profesorilor cu fenomenele imagine, sursă figurativă, vizualizare și cultură vizuală, precum și cu bazele metodologice de studiu științific al surselor vizuale.

Am subliniat deja problema deficitului de comunicare dintre istoricii profesioniști și profesorii din învățământul general, care a devenit actuală în contextul decalajului dintre limbajul științei și limbajul educației. Riscurile devin și mai mari dacă nu va exista o comunicare productivă între cei care reconstituie realitățile trecutului și cei care transmit cunoștințele istorice, iar impactul asupra celor care sunt educați va fi sesizabil în timp.

SARCINI PENTRU STUDIUL INDIVIDUAL

- Argumentați necesitatea aplicării surselor vizuale și figurative pentru o învățare mai captivantă la orele de istorie.
- Aplicați metode de analiză a imaginilor prin studii de caz.
- Explicați rolul hărților în reprezentările despre spațiu în Evul Mediu.
- Organizați excursii la muzeele locale pentru familiarizarea elevilor cu sursele figurative.
- Motivați elevii în utilizarea resurselor digitale pentru accesarea surselor vizuale și figurative.
- Realizați descrierea unei monede medievale pe criterii științifice.
- Analizați componentele constitutive ale unui blazon și sigiliu medieval.
- Aplicați surse figurative (blazon, sigiliu, arbore genealogic) în studii de caz.

AUTOEVALUARE

Obiective pedagogice	Autoevaluare		
La sfârșitul temei, sunt capabil(ă):	***Insuficient***	***Bine***	***Foarte bine***
Să aplic metode eficiente de analiză a imaginilor prin studii de caz			
Să organizez excursii la muzeu pentru familiarizarea elevilor cu sursele figurative;			
Să compar hărți medievale care să evidențieze schimbările asupra imaginii lumii			
Să descriu o monedă medievală			
Să analizez un blazon și un sigiliu medieval			
Să aplic surse figurative (blazon, sigiliu, tabla genealogică) în studii de caz			

Principalele mele dificultăți sunt:

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

BIBLIOGRAFIE:

Surse primare

- Cocârlă P., *Istoria medievală universală. Crestomație,* vol. I-II, Chișinău, 2003;
- *Crestomație de istorie universală medie. Evul Mediu timpuriu,* sub redacția lui Fr. Pall, București, 1970;
- Platon, A.-F., Rădvan, L., *De la Clovis la edictul de la Nantes. Izvoare de istorie medievală,* Iaşi, 2005 ;
- *Хрестоматия по истории южных и западных славян,* т. 1, Минск, 1987;
- *Хрестоматия по истории средних веков*, т. 1-2, Москва, 1961-1963;
- *Хрестоматия по истории Халифата,* Москва, 1960;

Surse secundare

- Andrieș-Tabac, S., *Elemente de sursologie în didactica istorică preuniversitară*. In: *„Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională”*, nr. 2, 2014;
- Andrieș-Tabac, S., *În căutarea strămoșilor (o lecție de genealogie).* In: „Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională”, nr.3, 2004;
- Andrieș-Tabac, Silviu, *Câteva repere numismatice pentru uzului profesorului de istorie*. In: *„Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională”*, nr.5-6, 2017;
- *Cadrul de Referință al Competențelor pentru o Cultură Democratică,* Consiliul Europei, 2018;
- Căpiță C.,, Căpiță, L., *Utilizarea surselor istorice primare în predarea istoriei*, București, 2012;
- Căpiță, L., Căpiță, C., *Tendințe în didactica istoriei,* Pitești, 2005;
- Cerghit I., *Metode de învățământ* (ed. a IV-a), Iași, 2006;
- *Curriculum național Istoria românilor și universală. Aria curriculară Educație socioumanistică,* Chișinău, 2019;
- Finley, M. I., *Uzul si abuzul de istorie,* Bucuresti, 2002;
- Gruber, G., *Didactica istoriei și formarea de competențe,* Târgoviște, 2016;
- Lisnic, A., *Teorii și metodologii ale formării competențelor specifice ale istoriei (suport de curs),* Chișinău, 2022;
- Muñoz Bolaños, R., Lagares Gaitán, A History in Secondary

Education: historical time, causality and sources. In: Revista Tópicos Educacionais, vol. 27, no. 2, 2021;

- Pastoureau, M., *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental,* Chișinău, 2012;
- Schmitt, J.-C., *Rațiunea gesturilor în Occidentul medieval,* București, 1998;
- Ерохина М.С., Короткова М.В. *Уроки Клио: методическое пособие для учителя*, Москва, 2000;
- Жигарева, А. А., Концепции визуализации: становление, развитие и формы проявления / А. А. Жигарева // Научные проблемы гуманитарных исследований, №7, 2011;
- Короткова, М. В., Студеникин, М. Т., *Методика обучения истории в схемах, таблицах, описаниях: Практ. пособие для учителей*, Москва, 1999;
- Мазур, Л. Н. *Визуализация истории: новый поворот в развитии исторического знания*. In: Quaestio Rossica, №3, 2015;
- *Оче-видная история. Проблемы визуальной истории России XX столетия: сб. ст.* / [редкол.: И. В. Нарский и др.], Челябинск, 2008;
- Соболева, К. В., *О методах анализа визуальных данных.* In: Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история, №33, 2014;
- Хлытина, О. М. *Методологический компонент учебного исторического познания на старшей ступени школы*. In: Сибирский педагогический журнал, №9, 2010;
- Хлытина, О. М., *Исторические источники в учебном познании: проектирование планируемых результатов изучения*. In: Вопросы воспитания и обучения, №3, Омск, 2011;
- Хлытина, О. М., *Организация работы старшеклассников с историческими источниками: от овладения умениями к познанию прошлого*. In: Педагогика и методика преподавания, №3, Омск, 2011;
- Хохлова, О.Н., *Работа с историческим источником как этап подготовки учащихся к исследовательской деятельности*. In: Исследовательская деятельность старшеклассников в процессе изучения гуманитарных дисциплин, Тверь, 2002;
- Захарук, Ю.Н., *Археология: наука историческая или источниковедческая?*. In: СА, №3, 1989.

CONCLUZII

Lucrarea științifico-metodică pe care am propus-o a avut scopul de a oferi un suport conceptual și metodologic pentru procesul complex al cercetării surselor istorice medievale și aplicării lor în diferite contexte ale investigației și învățării, atât în învățământul istoric superior, cât și în învățământul general, treapta liceală.

Cadrul teoretic și conceptual al lucrării este reflectat de identificarea problemelor cercetării și aplicării surselor prezente în dezbaterile academice despre fenomenul sursa istorică. Credem că a fost prezentată, deși într-o formă sumară, chintesența acestor dezbateri, care a avut scopul de a clarifica multiple aspecte legate de accepțiile pe care le atribuim unei surse. Argumentarea invocată în contextul dezbaterii a ținut să evidențieze faptul că sursele primare constituie fundamentul epistemologic al cunoașterii istorice și sunt indispensabile în înțelegerea și explicarea faptelor și a proceselor istorice. Totodată, au fost discutate și limitele surselor în cadrul oricărei investigații, care presupune o abordare atentă și deținerea de competențe specifice domeniului.

Au fost prezentate criteriile după care pot fi clasificate disciplinele istorice speciale care, în coraportul lor cu istoria, oferă surse de importanță primordială în cunoașterea istorică și reconstituirea trecutului. Demersul a continuat cu identificarea criteriilor de clasificare a surselor primare (tipuri, genuri etc.) și prezentarea principiilor după care trebuie să ne conducem când abordăm o sursă care aparține unei categorii distincte de documente.

Dimensiunea didactică și metodologică a lucrării este evidențiată de conținut (informațional, conceptual) și aplicațiile practice sugerate pentru activități desfășurate în cadrul instituțional, dar și în afara lui, prin studiu individual.

În cazul învățământului superior, cercetarea surselor primare conturează procesul complex de analiză critică externă și internă a izvoarelor medievale, indispensabilă oricărui demers axat pe investigație proprie. Valoarea aplicativă a suportului oferit este reliefată de recomandările metodologice ca un ansamblu de procedee de realizare a acțiunilor în cadrul orelor (teoretice și practice) și în studiul individual. Sunt prevăzute procedee de aplicare a surselor în studierea unei teme sau în cazul unui proiect de cercetare. Metodele

recomandate trebuie însă racordate la obiectivele și finalitățile cursurilor și la unitățile de competențe ce pot fi formate, dar și adaptate la tipul de cercetare și scopul care se urmărește când sunt stabilite aceste sarcini pentru studenți.

Partea care se referă la învățământul general, treapta liceală, oferă, de asemenea, un suport conceptual și didactic care să susțină demersul de studiu și aplicare a surselor primare la orele de istorie. Prin identificarea problemelor cu care se confruntă profesorul de istorie în aplicarea surselor (determinate de o serie de condiționalități), s-a subliniat funcția cognitivă și didactică a surselor primare în educația istorică. Apelul la sursele istorice în demersul didactic constituie o premisă a formării nu numai a competențelor intradisciplinare, dar și transdisciplinare, care trebuie corelate cu formarea valorilor și a cetățeanului activ. Stimularea activității axate pe studiul individual al surselor primare va permite elevilor să-și formeze abilități de analiză critică și interpretare proprie a evenimentelor istorice. Totodată, aceasta va facilita construirea independentă a traiectoriei de dobândire a cunoștințelor din surse și de rezolvare de probleme. Aceasta poate contribui la manifestarea unui interes sporit pentru a înțelege problemele care apar în studiul epocii medievale și, nu în ultimul rând, la schimbarea atitudinilor față de imaginea dominantă despre Evul Mediu „întunecat”.

Aplicarea surselor în învățământul general, la clasă sau individual, nu constituie o noutate, însă am dorit să subliniem lipsa unui echilibru între cunoașterea (analiza critică) și utilizarea surselor primare. Prin urmare, sarcina principală a profesorului este de a forma cunoștințe teoretice și abilități specifice despre natura și utilizarea surselor medievale, care să corespundă obiectivelor cadrului normativ curricular. Principiile de studiu al surselor primare și metodele de aplicare a lor în cadrul unităților de conținut pe care le-am oferit au urmărit scopul conștientizării că acest decalaj poate fi redus atunci când știința și educația vor interacționa pe tărâmul izvoarelor. Altfel spus, fără a parcurge etapele analizei critice (externă și internă) a surselor, este dificil de a le aplica la cunoașterea unei teme istorice, pentru că apare riscul irelevanței lor din perspectiva validității.